

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**MODERN ERKEKLİKTE POSTMODERN ERKEK(LİK)LERE
ASKERLİK ALGISI VE PRATİKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Deniz SEVER

DANIŞMAN

Prof. Dr. Vefa Saygın ÖĞÜTLE

2022 - Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**MODERN ERKEKLİKTEN POSTMODERN ERKEK(LİK)LERE
ASKERLİK ALGISI VE PRATİKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Deniz SEVER

DANIŞMAN
Prof. Dr. Vefa Saygın ÖĞÜTLE

2022 - Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**MODERN ERKEKLİKTE POSTMODERN ERKEK(LİK)LERE ASKERLİK
ALGISI VE PRATİKLERİ**

Hazırlayan
Deniz SEVER
1941104007

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Tezli Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 24/06/2022
Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 22/07/2022

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Vefa Saygın ÖĞÜTLE
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Özlem AKKAYA
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ERTUĞRUL

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Bayram COŞKUN

Haziran-2022
Muğla

TUTANAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 27/05/2022 tarih ve 1048/12 sayılı Yönetim Kurulu kararı ile tez jürisi olarak atandığımız, Sosyoloji Anabilim Dalı **Tezli Yüksek Lisans Programı** öğrencisi Deniz Sever'in "Modern Erkeklikten Postmodern Erkek(lik)lere Askerlik Algısı ve Pratikleri" adlı tezi incelemiş ve aday 24/06/2022 tarihinde saat 15:30'da tez savunma sınavına alınmıştır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24. maddesi doğrultusunda yapılan tez savunma sınavı sonucunda tezin **kabul** edilmesine oy birliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Vefa Saygın ÖĞÜTLE

Üye
Doç. Dr. Özlem AKKAYA

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ERTUĞRUL

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Modern Erkeklikten Postmodern Erkek(lik)lere Askerlik Algısı ve Pratikleri” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22/07/2022
Deniz SEVER

ÖZET

Askerlik, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan her sağlıklı erkek için bir zorunluluktur. Savunma ve eğitim işlevinin yanı sıra kültürel bir anlama sahip olan askerlik vazifesi, erkeklik inşa sürecinin en önemli aşamalarından biridir. Üzerinde ortaklaşılan bir askerlik uygulamasından bahsetmek mümkünken tek ve değişmez bir erkeklikten bahsetmek oldukça zordur. Dolayısıyla her erkek askerliği farklı şekilde algılamakta ve deneyimlemektedir. Bu çalışmanın amacı moderniteden postmoderniteye geçişle farklılaşan erkek(lik)lerin askerliği nasıl algıladığı ve deneyimlediğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda İstanbul'un farklı semtlerinde ikamet eden, askerlik vazifesini yerine getirmiş 32 erkek katılımcıyla yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Yaşanan toplumsal değişimler sonucunda moderniteden postmoderniteye daha belirsiz ve farklı erkeklik kimlikleri ortaya çıkmıştır. Sahadan elde edilen veriler doğrultusunda, günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle bir metropol olan İstanbul'da metroseksüel, retroseksüel, gettoseksüel ve sapyoseksüel olmak üzere farklılaşan erkeklik imajlarından bahsetmek mümkündür. Ancak erkeklerin askerlik algısı ve deneyimlerinin farklılaşan erkeklik imajlarına göre şekillendiğini söylemek oldukça zordur. Erkeklerin askerlik algısı ve deneyimlerinin farklılaşmasının temel sebebi bireylerin sahip olduğu politik görüştür. Genel olarak bakıldığında, kendisini milliyetçi olarak tanımlayan erkeklerin askerliğe yönelik olumlu düşüncelere ve deneyimlere sahip olduğu görülmektedir. Milliyetçilik haricinde diğer politik görüşlere sahip erkeklerin ise askerliğe yönelik genel olarak olumsuz düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Muhalif olmasına rağmen bazı durumlarda askerliği mantıklı bulan erkekler ise militarizmin gücünü ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, erkeklerin askerlik algısı ve pratikleri; yaş, eğitim durumu, ikamet edilen yer, modayla ilişkilene biçimi vb. değişkenlerden bağımsız olarak yalnızca politik görüşleri çerçevesinde şekillenmektedir. Buna bağılı olarak, günümüzde metroseksüel bir "savaşçı" figürden bahsedilebildiği gibi gettoseksüel bir anti-militaristten de bahsedilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Erkeklik, Askerlik, Militarizm, Milliyetçilik.

ABSTRACT

Military service is a must for every healthy male citizen of the Republic of Turkey. Military service, which has a cultural meaning in addition to its defense and education function, is one of the most important stages of the masculinity-building process. While it is possible to talk about common military practice, it is very difficult to talk about single and unchanging masculinity. Therefore, every man perceives and experiences military service differently. The aim of this study is to reveal how the male(s) differentiated by the transition from modernism to postmodernism perceive and experience military service. In this context, face-to-face in-depth interviews were conducted with 32 male participants who fulfilled their military service and were residents in different districts of Istanbul.

As a result of the social changes experienced, more ambiguous and different masculinity identities have emerged from modernism to postmodernism. In line with the data obtained from the field, it is possible to talk about the differentiating masculinity images as metrosexual, retrosexual, ghettosexual, and sapiosexual in Istanbul, which is a metropolis today with the influence of globalization. However, it is very difficult to say that men's perceptions and experiences of military service are shaped according to differing masculinity images. The main reason for the differentiation of men's perceptions and experiences of military service is the individuals political views. In general, it is seen that men who define themselves as nationalists have positive thoughts and experiences about military service. On the other hand, it is seen that men with political views other than nationalism have generally negative thoughts about military service. Despite being oppositional, men who find military service reasonable in some cases reveal the power of militarism. As a result, men's perception and practices of military service; age, education level, place of residence, style of association with fashion, etc. are shaped only within the framework of political views, independent of the variables. Accordingly, today a metrosexual "warrior" figure, as well as a ghettosexual anti-militarist, can be mentioned.

Keywords: Gender, Masculinity, Military Service, Militarism, Nationalism.

ÖN SÖZ

Ataerkil düzeni ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üretmesi bağlamında askerlik kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışmayı gerçekleştirmemdeki temel sebep budur. Kadınların izole edildiği askeriyede kadınsı değerler de sürekli olarak aşağılanmaktadır. Kadınların ikincil konuma getirilmesine, geylerin ise erkeklik hiyerarşisinin alt basamaklarına itilmesine neden olan “zorunlu” askerlik vazifesi bağlamında toplumsal cinsiyet eşitliğinin imkansızlığından bahsetmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla bu çalışma Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının imkansızlığına yönelik umutsuzluğumu da ortaya koymaktadır.

“Vatanı korumak” ve “adam olmak” adı altında sistematik şiddetin uygulandığı bu kurumda erkekler yine erkekler tarafından tahakküm altına alınmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında itaat etmek kadınlıkla özdeşleşmektedir ve buna bağlı olarak askeriyede erkeklerin itaat altına alınması ironik bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir katılımcının tabiriyle “kendi içinde hapsolmuş” bu sistemin ironik yapısı bu çalışmayı gerçekleştirmemdeki diğer bir sebeptir. Askeriyede “kadın işleri” yaparak madunlaşan erkekler aynı zamanda saldırganlığı, şiddeti ve çatışmayı öğrenmektedir. Ataerkil düzenin yeniden üretimi ve eril tahakkümün sürdürülmesi bağlamında fiziksel şiddetin işlevselliği göz önünde bulundurulduğunda, askeriyede erkeklerin şiddeti içselleştirilmesi toplumun diğer bireyleri için tehlike arz etmektedir. Kadına yönelik şiddetin her halinin yoğun biçimde yaşandığı Türkiye’de yaşayan bir kadın olarak erkeklere sistematik şiddeti öğreten bu kurumu çalışma sorunsalı haline getirmem tesadüf değildir.

Çalışmayı gerçekleştirdiğim süre zarfı boyunca bilgisi ve tecrübesiyle yol gösterici olan danışman hocam Prof. Dr. Vefa Saygın Ögütte’ye teşekkürü bir borç bilirim. Teşekkür etmem gereken diğer kişiler ise şüphesiz ki araştırmaya katılmaya gönüllü olan erkeklerdir. Değerli vakitlerini ayırıp araştırmaya katıldıkları için kendilerine müteşekkirim. Öte yandan, bu süreçte beni maddi ve manevi olarak destekleyen başta annem ve babam olmak üzere tüm aileme çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ERKEKLİK

1.1. Erkeklik.....	8
1.1.1 Connell ve Erkeklikler Kuramı.....	10
1.1.1.1 Hegemonik Erkeklik.....	11
1.1.1.2 Suç Ortağı Erkeklik.....	14
1.1.1.3 Marjinal Erkeklik.....	15
1.1.1.4 Madun Erkeklik.....	15
1.2. Erkeklik Çalışmalarının Kavramsal Arka Planı ve Türkiye’de Erkeklik Çalışmaları.....	16
1.3. Erkekliğin İnşa Süreçleri.....	19
1.4. Modernite ve Erkeklik.....	25
1.5. Postmodernite ve Erkeklik.....	27
1.5.1. Metroseksüel Erkeklik Algısı	28
1.5.2. Retroseksüel Erkeklik Algısı.....	32
1.5.3. Gettoseksüel (Varoşseksüel) Erkeklik Algısı.....	33
1.5.4. Sapyoseksüel (Entelseksüel) Erkeklik Algısı.....	35
1.5.5. Überseksüel Erkeklik Algısı.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

MİLİTARİZM VE ERKEKLİK

2.1. Militarizm, Milliyetçilik ve Ulus-devlet.....	38
2.2. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Milliyetçilik.....	43
2.3. Türk Milliyetçiliği Bağlamında Ordu ve Askerliğin Önemi.....	47
2.3.1. Ordu-Millet Anlayışı.....	48
2.4. Askerlik, Vatandaşlık ve Erkeklik İlişkisi.....	50
2.5. Eğitim ve Askerlik İlişkisi.....	53
2.6. Ordu ve Milliyetçilik İlişkisi.....	55
2.7. Türkiye’de Devletin Erkekliği İnşa Etme Aracı Olarak Askerlik.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırma Sahasının Sunumu.....	72
3.2. Katılımcı Bilgileri.....	74
3.3. Araştırmacının Rolü.....	75

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASININ RAPORU

4.1. Farklı Erkeklik Tasvirleri.....	77
4.2. Askerliğe Hazırlanma.....	104
4.3. Askerlikte Gündelik Hayat ve Şiddetin İçselleştirilmesi.....	115
4.4. Militarist İdeolojinin İçselleştirilme Biçimleri: “Adam Olmak”.....	127

SONUÇ.....	149
KAYNAKÇA	155
EKLER.....	162

GİRİŞ

Cinsiyetler arası güç ilişkilerini ve eşitsizliklerini tanımlayan ataerkillik en genel anlamda erkek egemen bir toplumsal sistemdir. TDK'ye göre ataerkillik (pederşahilik), soyda babayı temel alan ve ailedeki çocukları baba soyuna mal eden düzen olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Kavramın kökeni Grekçe “patriarkhēs” kelimesine dayanmaktadır ve “bir ailenin reisi” ifadesine karşılık gelmektedir. Ataerkillik ile aynı anlama gelen patriarka kavramı ise pater (baba) ve arkhein (yönetmek) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır (Online etymology dictionary, 2020). Etimolojik olarak bakıldığında bu kavramın erkek egemenliği fikrini vurguladığını söylemek mümkündür.

Ataerkil toplum düzeni ilk olarak Eski Mezopotamya'da kent devletlerinin oluşumu ve tarım devrimi gibi toplumsal ve ekonomik değişimler sonucunda ortaya çıkmıştır. Antropolojik çalışmalara göre çapa tarımı döneminde kadın ve erkeğin konumu neredeyse eşitken saban tarımıyla birlikte kadın erkeğe tabi olmuştur. Atay'a göre tarlayı sürmek, sürüyü gütmek, toprağı elde tutmak (mülkiyet) için gerçekleştirilen çatışma (savaş) halleri fiziksel güç gerektirmesi bağlamında erkek işi olarak kabul edilmektedir ve dolayısıyla yoğun tarımsal etkinliğin olduğu bu yaşam biçimi erkeğı ön plana çıkarırken kadını ev-içi hayatla sınırlandırmaktadır (Atay, 2019: 34-35).

Gerda Lerner'a göre ilk toplumlarda nüfusu arttırmak amacıyla kabilelerin birbirlerinden kadın çalması, kadınların bir “mal” haline gelmesi ve erkek egemenliğinin pekişme nedenlerindendir. Bunun yanı sıra, İ.Ö. 3500 ve 3000 yılları arası Mezopotamya'da kent devletleri arasındaki mücadele ve rekabet erkek egemenliğini geliştirdiğı gibi özel mülkiyet kavramının oluşmasını sağlamıştır. Miras yoluyla babadan oğula geçen mülkiyet ve kadının cinselliğinin denetlenmesi ile ataerkil aile kurumlaşmış ve devlet tarafından güvence altına alınmıştır (Berktaş, 2012: 37-81). Dolayısıyla toplumsal hayatta yaşanan bu dönüşümler erkek egemenliğı, özel mülkiyet, militarizm, eşitsizlik gibi kavramları ortaya koyarak kadının ikincil konuma yerleşmesine zemin hazırlamıştır.

Deniz Kandiyoti (2019) ataerkilliğı “maddi temelleri cinsiyetler arasındaki iş bölümüne dayanan, ideolojik alana atfedilen bir kavram” (s. 122) olarak

tanımlamaktadır. Ataerkilliğin cinsiyetler arası iş bölümünü erkek egemen düzene uygun biçimde meşrulaştırmasında belli toplumsal inançların etkisi büyüktür. Cynthia Enloe, *Globalization and Militarism* adlı kitabında bu temel inançları şu şekilde sıralamıştır:

- Kadınlar ve erkekler birbirinden farklıdır ve bu doğal farklılıklar erkeklerin belirgin biçimde farklı rollere sahip olmasının nedenidir.
- Erkekler rasyonel, fiziksel olarak aktif ve güçlü, gelir getiren, yaratıcı, yönetici, otorite sahibi olma gibi özellikleri nedeniyle evin reisi konumundadır. Kadınlar ise hassas, duygusal ve ev işlerine yatkın olmaları sebebiyle kendilerini koruyan ve hayatın yükünü omuzlarında taşıyan erkekleri rahatlatmakla görevlidir. Teşekkür niteliğinde erkeğe sunulan hizmetler ataerkil sistem için oldukça önemlidir (Barutçu, 2013: 4-5).

Ataerkil düzen kendisini cinsiyet farklılıkları gerekçe gösterilerek ortaya konulan toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden inşa etmektedir. Cinsiyet kavramı kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkları ortaya koyarken toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik cinsiyetten farklı olarak daha kompleks bir duruma işaret etmektedir. TDK'ye göre cinsiyet, “bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiye ayırt ettiren yaradılış özelliği, eşey, cinslik, seks” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021).

Kadın ve erkek arasında biyolojik farklar olduğu gibi sosyokültürel farklar da bulunmaktadır. Cinsiyetler arası sosyokültürel farklar toplumsal cinsiyet kavramıyla açıklanmaktadır. Buna göre biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal cinsiyet (gender); toplumsal ve kültürel olarak belirlenen, içeriği toplumdan topluma ve tarihsel olarak değişebilen cinsiyet konumu ya da cins kimliği olarak tanımlanmaktadır (Berktaş, 2012: 16). Bu kavram, bireylerin toplumsal konumunu belirttiği gibi kadın ve erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini ve hiyerarşik yapılanmayı da ortaya koymaktadır.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı ilk olarak 1968 yılında Robert Stoller tarafından *Sex and Gender* kitabında ortaya konulmuştur. Ann Oakley 1972 yılında yayımlanan *Sex, Gender and Society* adlı kitabında toplumsal cinsiyeti “erkeklik ve kadınlık arasındaki eşitsiz bölünme” olarak tanımlayarak bu kavramı sosyoloji

alanına dahil etmiştir. Oakley, biyolojik olarak kurulan cinsiyetten farklı olarak toplumsal cinsiyetin kültürel olarak kurulduğuna dikkat çekmektedir (Marshall, 2005: 98; Segal, 1992: 98).

Toplumsal cinsiyet kültürel ve tarihsel olarak değişime uğrarken cinsiyet bir tür sabitedir. Connell'a göre toplumsal cinsiyet bir nesne olmaktan ziyade bir süreçtir. Bu süreç toplumsaldır ve toplumsal cinsiyet toplumsallık içinde yer alan bir fenomendir (Connell, 2019a: 208-209). Bazı teoriler kadınlık ve erkekliği cinsiyet kategorileri olarak kabul ederek bunların evrensel olduğu görüşünü savunsa da bu kategorilerin toplumdan topluma değişmesi kültürel olduğunun göstergesidir.

Toplumsal cinsiyet olgularının sürekli cinsiyet kavramıyla açıklandığını öne süren Delphy'e göre toplumsal cinsiyet bir bağlam, biyolojik cinsiyet ise anlamları taşıyan şeydir. Ona göre biyolojik cinsiyet sınıflandırma için kaptır ve bağlam değişse dahi biyolojik cinsiyet değişmemektedir (Sancar, 2016: 178). Bu iki kavram her ne kadar birbirinden farklılaşsa da tam anlamıyla bir ayrışmadan söz edilemez.

Bourdieu'ya göre eril tahakküm cinsiyet farklılıkları ve zıtlıklar üzerine inşa edilmektedir. Yüksek/alçak, alta/üstte, sert/yumuşak, kuru/ nemli, kamusal/özel, doğru/ eğri gibi zıtlıklarla kadın ve erkek birbirinden ayrışmaktadır. Toplumsal dünya bedeni cinsiyetlendirilmiş bir gerçeklik olarak inşa ederek cinsler arasındaki biyolojik farkları doğal, hatta kaçınılmaz olarak sunmaktadır. (Bourdieu, 2018: 20-23). Bourdieu'ya göre eril sosyodise tahakküm ilişkisini kendisi de doğallaştırılmış bir toplumsal inşa olan biyolojik bir doğanın içine yerleştirerek meşrulaştırmaktadır (Bourdieu, 2018: 37). Örneğin, erkeklerin savaşçı veya asker olmaları erkek biyolojisine dayandırılmaktadır. Fiziksel ve ruhsal olarak güçlü kabul edilen erkekte beklenen vatani korumasıdır. Eril bedene dik duruş (askeri "hazır ol") telkin edilirken dişil bedene uysal duruş (boyun eğme) telkin edilmektedir. Benzer biçimde, kadının doğurganlığı iki cinsiyet arasında biyolojik bir fark yaratmaktadır. Bu özelliğiyle kadın, korunmaya muhtaç ve zayıf olarak değerlendirilmektedir (Bourdieu, 2018: 42; Sancar, 2016: 176). Dolayısıyla cinsler arası biyolojik farklılıklara dayanan tahakküm ilişkisinin kendini ispata ihtiyaç duymayacak kadar güçlü olduğunu ve farklı şekillerde görünürlük kazandığını söylemek mümkündür.

Biyolojik farklılıklar gerekçe gösterilerek ortaya konulan toplumsal cinsiyet farklılaşmasına Antik Yunan Dönemi'nde de rastlanmaktadır. Bu dönemde hakim olan geleneksel düşünceye göre kadın ve erkek yaratılışları gereği eşit değildir. Aristoteles kadın ve erkeğin aynı doğal yapıyla yaratılmadığı, kadının pasif erkeğin aktif olduğu görüşünü savunmaktadır. Ona göre kadınlar zekadan yoksundur ve onların bayağı biyolojisi ikincil konumlarının sebebidir. Kadın insanı oluşturan maddenin kaynağı olarak kabul edilirken biçimi verenin erkek olduğu savunulmaktadır. Dolayısıyla erkek üstün, kadın ise sakat bir erkek olarak tanımlanmaktadır. Aristoteles kadının sahip olduğu eksiklikler sebebiyle erkeklerden farklı bir eğitim alması ve evden çıkmaması gerektiğini savunmaktadır. Evden çıkmaması gerektiği düşünülen kadın buna rağmen evde yönetici konumunda değildir. Yönetici konumunda bulunan ise yine erkektir çünkü kadın sahip olduğu akıllı kullanacak potansiyele sahip değildir ve hükmedilmek için doğmuştur (Berktaş, 2012: 60; Kocabaş Atılgan, 2013: 18-19; Sultana, 2019: 419).

Modern psikoloji de geleneksel bakış açısına benzer bir tutum sergilemektedir. Freud erkeğin evrenin efendisi olduğunu söylemez ancak kadının temel işlevinin erkeğin gereksinimlerini gidermek ve rahatını sağlamak olduğunu savunur (Friedan ve Tan, 2019: 302). Ona göre, kadın ve erkek biyolojik olarak birbirinden farklıdır ve kız çocuklarının gelişiminde en sarsıcı olay kendi iç dünyasını keşfetmesidir. Kız çocuk bu duruma kendisinin de bir penisi olacağı umuduyla ve penise sahip olanlara imrenmeyle tepki göstermektedir. Penise sahip olamayışın kabullenışı, yerini bir çocuğa sahip olma isteğine bırakmaktadır. Kadının “eksikliğini” bu sayede giderileceği düşünülmektedir. (Horney, 2019: 141-142). Freud'a ait olan penis eksikliği kavramı her ne kadar cinsiyetler arası biyolojik farklılıkları temel alarak kadın psikolojisine açıklık getirmeyi hedeflese de toplumsal rollerin düzenlenmesine ve kadının ikincil konumunun pekiştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Ataerkilliğin kaynağı üzerine geçmişten günümüze pek çok düşünce ortaya konulmasına karşın üzerinde ortaklaşmış bir teoriden bahsetmek oldukça zordur. Biyolojik farklar dolayımında erkek üstünlüğünü savunan geleneksel teorilerin bilimsel ve tarihsel hiçbir dayanağı bulunmamaktadır. Bu sebeple, pek çok feminist

düşünür tarafından da sistematik şekilde açıklanan ataerkillik kavramının tarihsel süreçte geliştiği ortaya konulmaktadır.

Ataerkilliğe ilişkin ortaya konulan en kapsamlı çalışmalardan biri Sylvia Walby'nin *Theorizing Patriarchy* adlı eseridir. Walby ataerkilliği “erkeklerin kadınlara hükmettiği, onları baskı altına aldığı ve sömürdüğü sosyal yapılar ve pratikler sistemi” olarak tanımlamaktadır (Walby, 1990: 20). Ataerkilliği sistem olarak tanımlayan diğer bir isim de bell hooks'tur. Ona göre ataerkillik, psikolojik terör ve şiddet aracılığıyla erkeklerin doğası gereği zayıf olarak addedilen (özellikle kadınlar) herkese ve her şeye hükmettiği politik ve toplumsal bir sistemdir (hooks, 2004: 38-39).

Marksizmin temel prensiplerini kabul eden sosyalist feministlere göre ataerkillik biyolojik farklar üzerinden şekillenmektedir. Tarihseldir ve dolayısıyla değişmez/evrensel bir düzenin varlığından bahsedilemez. Sosyalist feminizm perspektifinde ataerkillik ve kapitalizm ilişkisine odaklanan Heidi Hartmann'a göre ataerkillik, “maddi temeli olan ve erkeklerin kadınlar üzerinde tahakküm kurmalarını sağlayan hiyerarşik ilişkiler ve erkek erkeğe dayanışmayı içeren toplumsal ilişkiler dizisi”dir (Özçatal, 2011: 25).

Ataerkil sistemi sorunsallaştıran Deniz Kandiyoti'nin konuya ilişkin ortaya koyduğu kavram ise “ataerkil pazarlık”tır. Ataerkil pazarlık; sınıf, kast ve etnik kökene dayalı çeşitlilik sergileyen toplumda sistemden kaynaklanan bir dizi somut zorunluluk çerçevesinde kadınların kurduğu hayat stratejileri olarak tanımlanmaktadır. Kandiyoti'ye göre ataerkil pazarlık kavramı, kadınların öznelliklerini anlamaya yardımcı olduğu gibi farklı bağlamlarda toplumsal cinsiyet ideolojisinin niteliğini anlamaya da yardımcı olmaktadır. Ona göre ataerkil pazarlıklar tarihsellikten bağımsız ve sabit değillerdir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet ilişkilerinin müzakeresi için tarihsel dönüşümlere açıklardır (Kandiyoti, 2019: 126).

Konuya ilişkin karşımıza çıkan önemli kavramlardan biri de roldür. Rol kavramı, belli statü ya da toplumsal konumlara atfedilen toplumsal beklentileri ortaya koymaktadır (Marshall, 2005: 624). Kadın ve erkek şeklinde oluşturulan biyolojik kategoriler, toplumsal cinsiyet bağlamında ortaya konulan kadınlık ve erkeklik rollerinin de farklılaşmasına neden olmaktadır. Ataerkil değerler ve

toplumsal roller bireylere kurumlar aracılığıyla öğretilmekte ve devamlılığını yine kurumlar aracılığıyla sağlamaktadır.

Toplumsal roller sosyalizasyon süreciyle öğrenilmektedir ve bu sürecin en önemli parçası ailedir. Aile rollerin hem üreticisi hem de aktarıcısı konumunda yer almaktadır. Dolayısıyla kız çocukları annenin, erkek çocukları babanın rol ve davranış kalıplarını benimseyerek “kadın” ve “erkek” olmayı öğrenmektedir. Kız bebeklerine pembe, erkek bebeklerine mavi giydirilmesiyle başlayan cinsiyete dayalı kimlik inşa süreci yaşam boyu pekiştirilmektedir. Onur ve Koyuncu’ya göre cinsiyet rolleri yaşam boyu öğrenilmektedir ve bireyler tarafından sürekli olarak yeniden içselleştirilmektedir. Sürekli yeniden üretilen cinsiyet stereotipleri ancak bu şekilde bireyler tarafından yadsınamaz gerçeklikler haline dönüşmektedir (Onur ve Koyuncu, 2004: 41). Ailede ve toplumda yer edinen bu bireyler aracılığıyla roller gelecek nesillere aktarılmakta ve ataerkil düzen sürekli olarak yeniden inşa edilmektedir.

Aile kurumunun yanı sıra ataerkillik; okul, kilise, medya, ordu vb. kurumlar aracılığıyla da inşa edilmektedir. Bununla bağlantılı olarak Türkiye’deki en önemli uygulamalardan biri askerliktir. Vatandaşlığın ve erkeklik inşa sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen bu vazife, Türkiye vatandaşı olan tüm sağlıklı erkekler için bir zorunluluktur. Dolayısıyla bu zorunlu vazife aracılığıyla erkek egemenliği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği sürekli olarak pekiştirilmektedir.

Moderniteden postmoderniteye geçişle duygusuz, rasyonel, kamusal alanın hakimi sıfatlarıyla tanımlanan geleneksel erkeklik algısı, yerini farklı erkeklik algılarına bırakmıştır. Farklı erkek(lik)lerin askerliği nasıl algıladığı ve deneyimlediği bu araştırmanın temel sorunsalıdır.

Çalışma toplamda dört bölümden oluşmaktadır. “Erkeklik” adındaki birinci bölümde genel olarak bir toplumsal cinsiyet kategorisi olan erkeklik üzerinde durulmakta ve bununla bağlantılı olarak erkeklik inşa süreçleri, moderniteden postmoderniteye değişen erkeklik algıları, Connell’in erkeklikler kuramı ve erkeklik çalışmaları ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümü olan “Militarizm ve Erkeklik” bölümünde ise militarizm, milliyetçilik, ulus-devlet, vatandaşlık, ordu, askerlik kavramları açıklığa

kavuşturulup bunların toplumsal cinsiyet kategorisi olan erkeklikle ilişkisi ortaya konulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın yöntemi açıklanmış, sahanın tasviri yapılmış ve araştırmacının rolü ortaya konulmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünü ise sahadan elde edilen bulgular oluşturmaktadır. Bu bölümde görüşme sorularından elde edilen veriler sonucunda belirli tematik başlıklar oluşturulmuştur. Yapılan alıntılar yorumlanarak araştırma sorunsalına ilişkin tartışma gerçekleştirilmiştir.

Sonuç bölümünde literatür taramasından elde edilen veriler ve saha verileri harmanlanıp yorumlanarak militarizm ve erkeklik tartışmasına farklı bir bakış açısı geliştirilmiştir. Araştırmanın literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır.

1. BÖLÜM

ERKEKLİK

1.1. Erkeklik

Erkeklik için üzerine ortaklaşmış bir tanım yapmak oldukça zordur ancak en genel anlamıyla erkeklik; “erkeklerin sahip oldukları biyolojik cinsiyeti gerekçe göstererek toplumsal yaşamda oynamaları gereken rolü, ne hissedip nasıl ifade etmeleri gerektiğini anlatan yönergeler toplamı” (Uçan, 2012: 262) olarak tanımlanmaktadır. Erkekliğin toplumsal cinsiyet kategorisi olarak kabul edilmesi; erkeklerin doğuştan cesur, dürüst ve güçlü olduğu fikrine dayanan ataerkil söyleme meydan okumaktadır. Erkeğin doğasına atfedilen bu özellikler biyolojik cinsiyeti erkek olan bireylere toplum tarafından öğretilmektedir (Bozok, 2011: 15-16). Bir başka deyişle, “oğlanlar, oğlanlar olarak dünyaya gelmezler, onlar oğlan yapırlılar” (Onur ve Koyuncu, 2004: 41). Dolayısıyla biyolojik olarak bir penise sahip olmanın yanı sıra erkeklik, toplumsal olarak inşa edilen ve tarihsel olarak değişen bir kurgudur. Bununla bağlantılı olarak, evrensel tek bir erkeklikten bahsetmek de yanlıştır. Bunun yerine, Connell erkekliğin farklı deneyimlenme biçimleri üzerinde durarak “erkeklikler” kavramını ortaya koymuştur.

Erkeklerin toplumsal olarak tam anlamıyla bir erkek olarak kabul görebilmeleri için belirli normlar ve roller bulunmaktadır. Erkeklerin neyi yapıp yapmayacağını, ne giyeceğini ve nasıl davranması gerektiğini belirleyen erkeklik normları sonucunda erkeklik rolleri oluşmaktadır. Bu normlar ve roller ataerkillik dolayımında şekillenmektedir. Duyguları ifade etmeme, ev içinde çalışmak istememe, homofobik ve transfobik tavırlar, kadınları taciz etmeyi hoş karşılama,

pembe giymekten kaçınma vb. pek çok örnekle erkekler ataerkilliğin bir parçası olduğu gibi bu sayede ataerkilliği de yeniden üretmektedir. Erkeklerden beklenen, toplumun belirlediği norm ve rollere uygun davranışlar ve tutumlar sergilemesidir (Bozok, 2011: 20-21).

1930’lardan itibaren erkeklik rolü üzerine pek çok tanımlama yapılmıştır. 1976’da Brannon erkekliği “tüm kadınsı davranış ve özelliklerden kaçınma; başarı, statü kazanımı ve ekmeğini kazanma yetkinliği; güç, güven ve bağımsızlık; saldırganlık, şiddet ve cesaret” (Atay, 2019: 28) olmak üzere dört öbek altında toplamıştır. Sancar’a göre erkeklik; güç, akıl, aktiflik, çatışmadan kaçmama, şiddet uygulayabilme, rekabet etme, başarılı olma, teknolojiyle ilgilenme ve risk alma bağlamında ele alınırken kadınlık zayıflık, duygusallık, pasiflik, anlayışlı ve şefkatli olma bağlamında ele alınmaktadır (Sancar, 2016: 28-29). Dolayısıyla kadınlık ve erkeklik -ataerkil sisteme uygun biçimde- birbirine zıt kategoriler olarak inşa edilmiştir.

Erkeklik, “belirli bir kültürel veya örgütsel bölgedeki erkeklerle özdeşleştirilmiş feminen olmayan davranış, konuşma şekli ve alışkanlıklar” (Barrett ve Whitehead, 2001: 15; Aktaran: Aktaş, 2010: 28) olarak tanımlanmaktadır. Kadınlığa dair her şey erkeklikten ayrıştırılmakta ve değersizleştirilmektedir. Gündelik hayatta sıklıkla kullanılan “kadın gibi” benzetmesi, erkekler için rencide edici olarak kabul edilirken erkek kimliğinin zedelenmesi olarak da görülmektedir. Benzer biçimde iktidar ilişkileri de yine kadınlık ve erkekliğin karşıt konumlanmasıyla üretilmektedir. Connell erkekliği kadınlığın karşısında konumlanan ve bu toplumsal düzen içinde kadınlar ve erkekler arasındaki iktidar ilişkisini sürdüren toplumsal bir yapılanma olarak tanımlamaktadır (Demez, 2005: 39). Erkekliğin kadınlığa karşı konumlandırılması ataerkil toplumsal düzenin de devamlılığını sağlamaktadır.

Erkeklik yalnızca kadınsılıktan uzaklaşmak anlamına da gelmemektedir. Kimmel’e göre erkeklik; kadınsılıktan kaçış, eşcinsellikten korkma ve “öteki” olarak tanımlanan kimliklerden uzaklaşmayı beraberinde getirmektedir (Aktaş, 2010: 28). Toplumsal cinsiyet heteronormatif olarak kurgulanmıştır. Dolayısıyla erkek olmak bir bağlamda homofobik ve transfobik olmayı da gerektirmektedir.

Erkeklik, kazanılması ve sürekli olarak ispatlanması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkekler çocukluktan başlayarak sünnet, askerlik, evlilik ve babalık gibi görevlerle hayatlarının sonuna kadar kendilerini hem topluma hem de kendilerine ispat etmektedir. Gilmore erkeklerin erkekliği elde etmelerini “büyük imkansız” (the big impossible) peşinde koşmak olarak değerlendirmektedir. Bu süreç kızlar için doğal ve daha az şiddet içerirken erkekler için daha zorlu, stresli ve acı dolu ilerlemektedir. Erkeklik bu zorlu süreç sonucunda kazanılan bir ödül olarak görülmektedir (Atay, 2019: 48). Hemen hemen her toplumda erkekliğe geçiş belli ritüellerle gerçekleşmektedir ve erkekler pek çok testi geçerek toplum tarafından gerçek bir erkek olarak kabul edilmektedir. Goldberg’e göre erkekler ancak kendi duygu ve bedenleriyle olan bağı kopartarak ayrıcalığa ve güce sahip olmaktadır (Goldberg, 1992: 13).

Sonuç olarak erkeklik; ebedi ve ezeli olmayan, kültürel olarak farklılık gösteren, zorlu süreçlerden geçilerek elde edilen ve belli normları olan bir toplumsal cinsiyet kategorisidir. Geçmişten günümüze toplumsal hayatta yaşanan değişimler, hakim erkeklik pratikleri dışına çıkan yeni erkeklik modelini de görünür kılmıştır. Bu durum kimi kuramcılar tarafından bir kriz olarak değerlendirilse de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve feminen yönleriyle barışık “sağlıklı” erkek modelinin ortaya konulması açısından umut vaat edicidir.

1.1.1. Connell ve Erkeklikler Kuramı

Tek ve evrensel bir erkeklik modelinin olmayışı “erkeklikler” kavramını ortaya çıkarmıştır. Connell tarafından ortaya atılan bu kavram, erkekliği bir tür sabite olarak ortaya koymak yerine toplumsal ve kültürel olarak değişen bir kurgu olarak ele almaktadır. Dolayısıyla bu kavramla vurgulanan tek bir erkeklik modelinden ziyade çoklu erkekliklerdir.

Erkeklikler kavramı iki önemli noktayı ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki erkeklerin hegemonya kurarken farklı stratejiler geliştirmesidir. Her erkek ataerkilliği farklı şekilde deneyimlemekte ve iktidardan farklı şekillerde pay almaktadır. Dolayısıyla her erkeğin ataerkilliği deneyimleme biçimi ve egemenlik kurma stratejisi farklılık göstermektedir. İkinci önemli nokta ise ataerkil olmayan

erkekliklerin mümkün olduğudur. Erkekliğin kültürel bir inşa olduğunu savunan Connell, toplumsal cinsiyet eşitliği doğrultusunda erkek(lik)lerin değişiminin mümkün olduğu düşüncesindedir (Bozok, 2011: 48).

Connell, erkeklikler kuramı bağlamında dört tür erkeklik ortaya koymaktadır. Bunlar: hegemonik erkeklik, suç ortağı erkeklik, madun erkeklik ve marjinal erkekliktir. İktidardan en yüksek payı alması bakımından hegemonik erkeklik bu kategoriler içerisinde spesifik bir konuma sahiptir.

1.1.1.1. Hegemonik Erkeklik

Tarihsel ve toplumsal olarak farklılaşan pek çok erkeklikten söz etmek mümkündür. Farklılaşan bu erkeklikler kendi aralarında belli bir hiyerarşiye sahiptir ve bu hiyerarşi iktidardan alınan paya göre düzenlenmektedir. Erkeklikleri anlaşılır kılmak bakımından toplumda egemen olan ve iktidardan en yüksek payı alan hegemonik erkeklik kavramı büyük öneme sahiptir. İlk olarak 1980’lerde Raewyn Connell’in da aralarında bulunduğu bir araştırma grubu tarafından ortaya konulan bu kavram, daha sonraları Connell tarafından *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* çalışmasında detaylı biçimde ele alınmıştır.

Hegemonik erkeklik kelimesinin kökeni Gramsci’nin hegemonya kavramına dayanmaktadır. Dolayısıyla hegemonik erkeklik tanımı yapmadan önce hegemonya kavramının ne olduğu ve ne olmadığı üzerinde durulmalıdır. Connell (2019a) hegemonyayı “acımasız iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlük” (s. 269) olarak tanımlamaktadır. Hegemonyayı diktatörlükten ayıran ise rızaya dayanmasıdır.

Hegemonya kavramına ilişkin güç ile baskı altına alma ve diğer seçenekleri ortadan kaldırma gibi yaygın iki yanlış anlaşılma söz konusudur. Kavram her ne kadar güç ile üstünlük sağlamak anlamına gelmese de fiziksel şiddetten bağımsız düşünülememektedir. Connell’a göre hegemonik erkeklik ve ataerkil şiddet birbiriyle ilişkilidir ve hegemonik erkeklik fiziksel ve ekonomik şiddet aracılığıyla pekiştirilmektedir. Bunun yanı sıra; “oyun esnasında kazanılan üstünlük” olarak tanımlanan hegemonya, diğer seçenekleri veya grupları ortadan kaldırmak yerine

onları ikincil konuma itmektedir (Connell, 2019a: 269). Hegemonya kavramından elde edilen hegemonik erkeklik kavramı, baskın bir erkek grubunun kadınlar üzerinde baskın olmasını sağlayacak şekilde geliştirdikleri davranış ve tutumlar olarak tanımlanmaktadır (Aktaş, 2010: 31). Hegemonik erkeklik kadınları baskı altına aldığı gibi farklı erkeklikleri de baskı altına almaktadır. Kendini sınıf, ırk ve cinsel yönelim farklarına dayanan “ötekî” üzerinden tanımlayan hegemonik erkeklik Nagel’e göre, diğer erkekliklerin yarış halinde olduğu ya da kendilerini ona göre tanımladıkları bir standarttır (Nagel, 2016: 73). Bir standart olan bu erkeklik modeline pek az erkek erişse de çoğu erkek bu imajın sürdürülebilmesi için işbirliği yapmaktadır (Connell, 2019a: 270-271). Bu bağlamda farklı erkeklikler her ne kadar hegemonik erkeklik tarafından baskılansa da varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Hegemonik erkeklik toplumsal ve tarihsel olarak değişiklik gösterse de bu değişim uzun vadede gerçekleştiği için bir tür sabite olarak ele alınmaktadır. Türkiye’de bir erkeğin hegemonik erkek konumuna erişmesi için; zayıflığı ve savunmasızlığı reddetmesi, duygusal ve fiziksel kontrole sahip olması, cinsel ilişkide süreklilik sağlaması, güçlü ve sağlam olması, saldırgan davranışlar sergilemesi ve fiziksel egemenlik göstermesi gerektiği gibi erkeklik inşa süreçlerini (sünnet, askerlik, iş sahibi olma, evlenme ve baba olma) de başarılı şekilde tamamlaması gerekmektedir (Barutçu, 2013: 15; Erdoğan, 2013: 138-139). Hegemonik erkeklik ataerkil düzenin erkeklerden beklediği geleneksel rol, davranış ve tutumları kapsamaktadır. Hegemonik erkeklik değerleri ataerkil sistem tarafından belirlendiği gibi ataerkil sistem de hegemonik erkeklik aracılığıyla varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla hegemonik erkeklik ve ataerkil toplum düzeni arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Weberyan anlamda ideal bir tip olan hegemonik erkeklik; aile, okul, ordu, medya vb. kurumlar aracılığıyla (yeniden) üretilmektedir. Örneğin, erkek dergileri ideal erkek olmaya yönelik stratejileri ortaya koyarak hegemonik erkekliği inşa etmekte ve bu ideale uymayanları marjinalleştirmektedir. Yaşanan toplumsal değişimlerle birlikte popülerlik kazanan atletik, kişisel bakımına özen gösteren, modayla ilgili ve tüketim alışkanlığına sahip erkek modeli günümüzde pek çok erkek dergisinde bir “ideal” olarak sunulmaktadır.

Hegemonik erkeklik ve militarizm kavramları da birbiriyle yakından ilişkilidir. Militarist yapılar ve hegemonik erkeklik ilişkisine odaklanan Serpil Sancar'a göre militarizm, "hegemonik erkekliğin mikro kültürel pratiklerinin devletin "makro" iktidar ve siyaset mekanizmalarına eklemlenmesi ile yaratılmakta"dır (Sancar, 2016: 156). Hegemonik erkekliğe atfedilen tüm özellikler varlığını savaşçı erkekler için de göstermektedir. Bu özellikler ise şu şekilde sıralanabilir; yenilmez bir iradeye sahip olmak, şerefini korumak uğruna ölüm dahil tüm acıları göze almak, cesur olmak, güçlü bir bedene sahip olmak, sıkıntıdan etkilenmeyen bir kişiliğe sahip olmak, rekabete girmek, riskten kaçmamak, maceraperest olmak, bağımsız karar verme gücüne sahip olmak, cinsel güce sahip olmak, patriarkal değerlere önem vermek vb. (Sancar, 2016: 156). Militarist değerlerle eklemlenen bu özellikler hegemonik erkekliğin inşasında büyük öneme sahiptir. Erkekler ancak vatani korumak ve barış sağlamak söylemiyle meşrulaştırılan askerlik vazifesini yerine getirerek, savaşa katılarak ve yeri geldiğinde ölümü göze alarak kahraman (hegemonik) erkek konumuna erişmektedir.

Hegemonik erkeklik kavramı her ne kadar literatüre katkı sağlasa da düşünürler tarafından pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Mike Donaldson'a göre hegemonik olanı açıklamak oldukça zordur ve hegemonik erkeklik tartışması kavramın sınıfsal boyutunu göz ardı etmektedir. Margaret Wetherell ve Nigel Edley hegemonik erkeklik kavramının erkekliği çoğulluk olarak kavramak ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin geniş sosyal bağlamını anlamak bakımından yararlı olduğunu ancak kavramın erkeklerin kimlik stratejilerini anlama bakımından yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Kavramın maço erkeklik olarak algılanması ve erkekliğin yerleşik kurallar seti olarak görülmesi bu yazarların eleştirdiği diğer noktalardır. Demetrakis Demetriou ise eleştirisini içsel hegemonya kavramı üzerinden geliştirmiştir. Ona göre hegemonik erkeklik kavramının temel eksikliği içsel hegemonyanın elitist şekilde sunulmasıdır. Demetriou, hegemonik erkeklik ve diğer erkeklikler arasındaki ilişkilenemenin sadece hegemonik erkekliği inşa etmesi bakımından değerli olduğunu vurgulamaktadır. Hegemonik erkeklik kavramını eleştiren ve aynı zamanda gelişimine katkıda bulunan Jeff Hearn ise hegemonik erkeklik kavramı yerine erkekliğin hegemonyası kavramını önermektedir. Bunun sebebi hegemonik erkek kavramının içinin neyle doldurulacağının bilinmemesidir. Hegemonik erkeklik

kavramı her ne kadar Connell’ın da içinde bulunduğu bir araştırma grubu tarafından ortaya atılsa da Connell ve Messerschmidt “Hegemonik Erkeklik Kavramını Yeniden Düşünmek” adlı makalede bu kavramı dört farklı kategoride tekrar ortaya koymuşlardır. Bunlardan ilki tabi grupların failliğinin tanınması, ikincisi erkeklerin yerel, bölgesel ve küresel inşasının kabulü ve bu düzeyler arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması, üçüncüsü erkeklerin bedenlerini kullanma ve temsil etme biçimlerinin hegemonik erkekliğin inşasındaki rolü ve dördüncüsü erkeklerin içsel karmaşasını tanımlayan erkeklik dinamiklerinin belirlenmesidir (Yüksel, 2013b: 37-42).

Hegemonik erkeklik kavramı pek çok araştırmacı tarafından eleştirilen ve geliştirilmesi gereken bir kavram olarak karşımıza çıksa da öteki olarak tanımlanan erkeklikler üzerine eleştirel düşünme gerçekleştirilmesi ve erkeklik çalışmalarına katkı sağlaması bakımından önemli bir işleve sahiptir.

1.1.1.2. Suç Ortağı Erkeklik

Hegemonik erkeklik her ne kadar en üst erkeklik mertebesi olarak kabul edilse de farklı erkekliklerin varlığını ortadan kaldırmamaktadır. Bu bağlamda, hegemonik erkeklikle ilişkili olan ve erkeklik hiyerarşisinde hegemonik erkeklikten sonra yer alan erkeklik kategorisi ise suç ortağı erkekliktir.

Connell’a göre çok az sayıda erkek hegemonik erkeklik kalıplarını bütünüyle yerine getirmesine rağmen pek çoğu hegemonyadan faydalanmaya devam etmektedir. Bunun nedeni ataerkil sistemin kadınları tabi kılması ve madunlaştırmasıdır. Çok sayıda erkeğin hegemonik tasarıyla ilişkili olduğu halde hegemonik erkekliğe katkıda bulunmaması Connell tarafından “suç ortağı erkeklik” olarak kuramsallaştırılmıştır. Connell’a göre suç ortağı erkeklik, ataerkilliğin ön cephesinde savaşmanın getireceği her türlü olumsuzluktan uzak durarak ataerkil kazançtan pay alan erkeklik olarak tanımlanmaktadır (Connell, 2019b: 154).

Connell, suç ortağı erkekliği hegemonik erkekliğin miskin bir versiyonu olarak tanımlamaktadır. Bu erkekler hegemonya kurmak yerine uygulanan hegemonyayı seyirci olarak izlemektedir. Futbol oynayan erkeklerin yanı sıra televizyonda futbol maçı izleyerek tezahürat yapan erkekler suç ortağı erkeklik kategorisine bir örnek olarak gösterilebilse de bu kavram daha komplike bir duruma

işaret etmektedir. Suç ortağı erkeklik tahakkümü sergilemek yerine kadınlara tavizler vererek onlarla uzlaşmaktadır. Ataerkil kazançtan pay alan bu erkekler; eşlerine ve annelerine saygı göstermekte, kadınlara karşı şiddet uygulamamakta, ev işleri yapmakta ve kazançlarını eve getirmektedir (Connell, 2019b: 154-155).

1.1.1.3. Marjinal Erkeklik

Connell'a göre hegemonik erkeklik, madun erkeklik ve suç ortağı erkeklik toplumsal cinsiyet düzeni bağlamında varlık kazanmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramının sınıf ve etnisiteyle eklemlenmesi sonucunda ise ortaya marjinal erkeklik kavramı çıkmaktadır. Erkeklikler arasındaki hiyerarşinin düzenlenmesinde ırk ilişkileri de belirleyici rol oynamaktadır. Beyaz erkeklerin egemen olduğu toplumsal düzende siyahi erkekler, beyaz toplumsal cinsiyetin inşasında simgesel bir role sahiptir. Örneğin, siyahi tecavüzcü rolü sıklıkla istismar edilirken siyahi sporcular dayanaklılığın sembolü haline getirilmiştir. Bunun yanı sıra; bir standart olarak beyaz erkekleri kapsayan hegemonik erkeklik, siyah topluluklarda erkekliklerin inşasını belirleyen kurumsal ve fiziksel şiddeti desteklemektedir (Connell, 2019b: 155).

Marjinal erkeklik hegemonik erkeklik tarafından yetkilendirilmektedir. Örneğin, kimi siyahi sporcular hegemonik erkeklik figürü olarak görülürken bu durum tüm siyahi erkeklere genellenememektedir (Connell, 2019b:155). Benzer bir durum işçi sınıfına mensup erkekler için de geçerlidir. İşçi sınıfı erkekleri de marjinal erkekler olarak adlandırılmaktadır. Bunun sebebi, işçi sınıfına mensup olması bakımından bu erkeklerin hegemonik erkeklik konumuna erişememesidir.

1.1.1.4. Madun Erkeklik

Connell'a göre hegemonya ve kültürel tahakküm birbiriyle ilintili kavramlardır. Bu durum erkek grupları arasında egemenlik ve madunluğa dayalı bir ilişki ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak, Avrupa ve Amerika toplumlarının en büyük sorununun heteroseksüel erkeklerin tahakkümü ve homoseksüel erkeklerin madunlaştırılması olduğu düşünülmektedir. Bu durum eşcinselliğin ve eşcinsel kimliğin damgalanmasının yanı sıra, eşcinsel erkeklerin maddi pratikler aracılığıyla

heteroseksüel erkeklere tabi olması anlamına da gelmektedir (Connell, 2019b: 152). Geçmişten günümüze dışlanma, taciz, yasal şiddet, sokak şiddeti, ekonomik ayrımcılık vb. pratiklerle eşcinsel erkekler baskı altına alınmakta ve madunlaştırılmaktadır.

Eşcinsel erkekler baskı yoluyla erkekler arasında oluşturulan hiyerarşinin alt basamağına yerleştirilmektedir. Hegemonik erkeklikten dışlanan her şey eşcinsellikle özdeşleştirilmektedir. Eşcinsel erkeklere yönelik yapılan kadınsı yakıştırmasının sebebi de budur. Kimi kuramcılar eşcinsel saldırıları bununla ilişkilendirmektedir. Bunun yanı sıra madun erkekliğin tek kriteri eşcinsellik değildir. Bazı heteroseksüel erkekler de madun erkeklik kategorisine dahil edilmektedir. Gündelik hayatta sıklıkla karşımıza çıkan “Muhallebi çocuğu”, “hanım evladı”, “dönek” “ödle”, “çıtkırıldım”, “ılık”, “süt oğlanı”, “ana kuzusu”, “mülayim”, “korkak” gibi sıfatlarla hem eşcinseller hem de bazı heteroseksüel erkekler kadınsılıkla yaftalanmaktadır (Connell, 2019b: 153).

Özetle; fiziksel ve zihinsel olarak güçsüz olmak, duygusal olmak, cinsel anlamda yetersiz olmak, saldırganlıktan uzak durmak gibi özellikler madun erkeklik kimliğine atfedilmekte ve bu bağlamda madun erkeklik hegemonik erkekliğin karşısında konumlanmaktadır. Madun erkekliğin hegemonik erkekliğin karşısında konumlanması, bu erkeklerin erkeklik hiyerarşisinin en alt basamağına itilmesinin de başlıca sebebidir.

1.2. Erkeklik Çalışmalarının Kavramsal Arka Planı ve Türkiye’de Erkeklik Çalışmaları

Tarihsel olarak bakıldığında, erkeklik çalışmalarının feminist hareketle paralel ilerlediğini söylemek mümkündür. Feminist hareketin kadınlığı bir toplumsal cinsiyet kategorisi olarak sorunsallaştırması, akademide kadınlık çalışmalarının yükselmesine zemin hazırladığı gibi erkekliğin de eleştirel perspektifte incelenmesi gerektiği fikrini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde, gey hareketinin evrensel erkeklik modeline karşı çıkışı ve LGBTİ çalışmalarını da erkeklik çalışmalarının gelişiminde büyük rol oynamıştır.

Erkeklik çalışmaları üç teorik aşamadan geçmiştir. Birinci dalga 1950'lerden sonra başlamıştır. Dönemin tutucu siyasal ikliminden dolayı, hakim söylem olan Talcott Parsons'ın "cinsiyet rolü" kuramı yeteri kadar eleştirilememiştir. 1960'larda ikinci dalga feminizm ve 1970'lerde kadın çalışmalarının yükselişe geçmesiyle birlikte toplumsal cinsiyet çalışmaları önem kazanmıştır. Bu çalışmalar kadınlara yönelik baskıları ortaya koymak ve eril tarihten silinen kadın yazarları, sanatçıları ve politik figürleri tarihe yeniden kazandırmak amacıyla yürütülmüştür. Kadınlığın toplumsal cinsiyet kategorisi olarak kabul edilmesi erkeklik çalışmalarının gelişimine zemin hazırlamıştır. 1960'ların sonlarında ortaya çıkan ve feminist hareketle iş birliği içinde olan gey hareketi de erkeklik çalışmaları açısından büyük bir öneme sahiptir. Hegemonik erkeklik sorunu üzerinde duran ve feminist hareketin siyasi mücadele yöntemlerini ilk uygulayanlar gey aktivistlerdir. Birinci dalga erkeklik çalışmaları, erkeklerin kendilerine yüklenen erkeklik değerlerine uyum sağlamaya çalışırken yaşadığı sorunlar ve erkeklere ödediği bedeller üzerinde durmaktadır. Marc Feigen-Fasteau ve Warren Farrell yaptıkları çalışmalarda geleneksel erkeklik rollerinin erkeklerin fiziksel ve psikolojik sağlığı üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde, Joseph Pleck'in 1981 yılında ortaya koyduğu *The Myth of Masculinity* adlı çalışma da erkek cinsiyet rolünün normatif biçimde düzenlenmesini eleştiren önemli kaynaklardan biridir (Arık, 2016: 236-238).

1980'lere gelindiğinde ikinci dalga erkeklik çalışmaları ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki çalışmalar, erkek iktidarının merkezi rolünün incelenmesi ve hegemonik erkeklik kavramı üzerinden şekillenmiştir. Evrensel bir kadınlıktan bahsedilemeyeceği ve bunun yerine sınıf, etnik köken bağlamında farklılaşan kadınlıklardan bahsedilmesi gerektiğini fikrini öne süren feminist araştırmalar, farklı kadınlık deneyimleri gibi farklı toplumsal gruplara ait erkeklerin deneyimlerinin de araştırılması gerektiğini savunmaktadır (Arık, 2016: 239). Michael Kimmel, Jeff Hearn ve R.W Connell farklı erkekliklerden bahseden isimlerdendir. Bu dönemde; Connell'in çoklu erkeklikler kavramı bağlamında farklı cinsel yönelime, sınıfa, ırka veya etnik kökene sahip erkeklerin deneyimleri çalışma konusu haline gelmiştir.

Farklı erkeklikler üzerinde duran Connell, konuya ilişkin hegemonik erkeklik kavramını ortaya koymaktadır. "Kültürel olarak yüceltilen bir erkek olma biçimi" olarak tanımlanan hegemonik erkeklik, sabit bir erkeklikten bahsedilemeyeceği ve

erkekliğin toplumsal bir inşa olduğu fikrinin kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Bu kavram, hegemonik erkek tanımına uymayan erkeklerin nasıl yönetildiği ve denetlendiğini ortaya koymak amacıyla geliştirilmiştir (Özbay ve Baliç, 2004: 93; Sancar, 2016: 27). Kimi araştırmacılar hegemonik erkekliğin modernleşme ve küreselleşme sonucunda yaşanan toplumsal değişimlerle krize girdiğini savunsa da karşıt görüşte olan Connell, erkeklerin hegemonik konumlarını mevcut koşullara uyum sağlayarak yeniden inşa edeceği fikrini savunmaktadır (Yüksel, 2013a: 16-17).

Üçüncü dalga erkeklik çalışmalarının başlangıcı ise 1990'lara dayanmaktadır. Bu dönemdeki erkeklik çalışmaları feminist yapısalcı ve postmodern düşünce bağlamında erkeklerin kendi kimliğini nasıl algıladığı üzerinde durmaktadır. Erkekliğin disiplinler arası bir tartışma konusu haline gelmesi de yine bu dönemde gerçekleşmiştir (Avşar, 2017: 229; Orhun ve Delibaş, 2021: 19).

Batı'da 80'lerin ortalarında hız kazanan erkeklik çalışmaları Türkiye'de görece daha yeni bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Deniz Kandiyoti'nin 1988'de yayımladığı "Ataerkil Pazarlık" adlı makalesi ataerkillik ve erkeklik sorununa değinen ilk çalışmalardandır. 90'ların ikinci yarısı ise erkeklik çalışmaları açısından oldukça verimsizdir. 1998'de Connell'in *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* adlı kitabının Türkçeye çevrilmesiyle birlikte Türkiye'de erkeklik üzerine teorik ve uygulamalı çalışmaların önü açılmıştır. 2000'lere gelindiğinde medya, edebiyat, sinema, spor, siyaset vb. alanlarda çalışmalar yürütülerek erkekliğin farklı boyutları disiplinler arası bir şekilde ortaya konulmaya başlanmıştır. 2004 yılında yayımlanan Toplum ve Bilim dergisinin erkeklik sayısı da Türkiye'de erkeklik çalışmalarının gelişimi açısından oldukça önemlidir (Bozok, 2013: 20-21).

Militarizm, zorunlu askerlik hizmeti ve erkeklik ilişkisini ortaya koyan çalışmalar bu araştırma açısından büyük öneme sahiptir. Zorunlu askerlik ve erkeklik ilişkisi ilk olarak Nadire Mater'in 1999 yılında yayımlanan ve askerlik hikayelerinin anlatıldığı *Mehmed'in Kitabı* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir çalışma ise 2000 yılında yayımlanan "Our Bülent is Now a Commando-Military Service and Manhood in Turkey" makalesidir. Emma Sinclair-Webb bu makalede askerliğin hukuksal boyutu ve farklı kesimler için ne anlama geldiği konularını irdelemektedir. 2004 yılında Ayşe Gül Altınay tarafından yayımlanan askeri pratikler ve değerlerin

yaşamın bir parçası olarak doğallaştırılmasını analiz eden *The Myth of The Military Nation Militarism, Gender, And Education in Turkey* bu alandaki önemli çalışmalardan biridir. Pınar Selek'in sözlü tarih tekniğine dayanan *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* kitabı farklı bir sınıfa, etnik kökene ve eğitim düzeyine sahip erkeklerin farklılaşan askerlik deneyimlerini anlamak açısından oldukça önemlidir. Serpil Sancar *Erkeklik: İmkansız İktidar* adlı çalışmasında erkeklerle yaptığı mülakatlardan elde ettiği veriler doğrultusunda erkeklik ve askerlik ilişkisine dair genel bir bakış ortaya koymaktadır (Arık, 2016: 242-246)

Bir toplumsal cinsiyet kategorisi olan erkeklik, Batı'ya oranla Türkiye'de daha geç araştırma konusu haline gelmiş olmasına karşın 2000'lerden sonra ortaya konulan eserler gelecekteki çalışmalar açısından umut vaat etmektedir. Erkeklik üzerine yapılan araştırmaların ve sunulacak çözüm önerilerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin çözülmesinde fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3. Erkekliğin İnşa Süreçleri

Erkeklik; sosyalizasyon süreciyle öğrenilen, kazanmak için mücadele edilen, uğruna bedeller ödenen ve devamlı ispatlanması gereken bir "yapıntı"dır. Erkekler belirli inşa süreçlerini başarıyla tamamlayarak yüceltilir ve toplumda "gerçek bir erkek" olarak yer kazanırlar. Kültürden kültüre farklılık gösteren bu süreçlerde erkekler pek çok zorlukla karşılaşmaktadır.

Erkeklik inşa süreci bireylerin doğumuyla başlamaktadır. Aile kurumu sosyalizasyonun ilk basamağı olarak kabul edilmektedir. Bu süreçte erkek çocuklara ebeveynleri tarafından erkeklik rolleri, normları ve kodları öğretilmektedir. Erkek çocuk için rol model ise babadır. Erkek çocuk babasının yaptığı erkek işlerine yardım ederek, akranlarıyla sokak oyunları oynayıp kavgalar ederek erkekliği içselleştirmektedir. Onlardan beklenen cesur ve aktif olmasıdır.

Erkekliğe geçişin en önemli adımlarından biri anneyle olan bağın kopartılmasıdır. Doğumu gerçekleştirmesi ve çocukla ilk bağın kurulması açısından anne önemli bir figürdür. Gilmore'a göre anne ve erkek çocuğun biyolojik olarak tek bir organizma olarak yaşaması durumunun psikolojik olarak süreklilik kazanması riski, erkeklik için tehlike yaratmaktadır. Bunun sebebi ise annesiyle bağ kuran bir

erkeğin asla gerçek bir erkek gibi hissedemeyecek olmasıdır (Atay, 2019: 48). Erkeklik tehdidinin ortadan kalkması için erkeğin büyüdükçe anneden kopması gerekmektedir. Chodorow'a göre kız ve erkek çocuklarının anneden kopma süreçleri farklı şekilde gerçekleşmektedir. Erkek çocukları için zorlayıcı ve travmatik bir etki yaratan bu süreç, kız çocuklarının anneyi taklit ederek kadınsı rolleri içselleştirmesiyle daha sorunsuz gerçekleşmektedir (Avşar, 2017: 231). Anneden kopuş ve erkekliğe geçiş ritüelleri her toplumda farklılık göstermektedir.

Çocukların ergenliğe geçişi biyolojik olduğu kadar toplumsal ve kültürelidir. Her toplum ergenliğe geçiş ritüellerini kendi kültürüne uygun şekilde gerçekleştirmektedir. Gilbert Herdt, *Guardians of the Flutes* adlı çalışmasında Papua Yeni Gine'nin doğusunda bulunan Sambia kabilesi üzerine bir etnografya sunduğu gibi bu kabiledaki erginlenme törenleri üzerinde de durmaktadır. Bu kabilede erkekliğe geçiş; penisin emilmesi, meninin yutulması ve henüz ergenliğe girmemiş erkek kabile üyeleri ile yetişkin erkek kabile üyeleri arasında cinsel ilişki yaşanmasıyla gerçekleşmektedir (Connell, 2019b: 76). Pek çok toplumda tabu sayılan eşcinsellik, bu kabilede erkekliğe geçiş ritüeli olarak kabul edilmektedir.

Yetişkinliğe geçişin sancılı şekilde gerçekleştiğini gözler önüne seren bir ritüel de Amazon ormanlarında yaşayan Sateré-Mawé kabilesinde gerçekleşmektedir. Bu kabilede ergenliğe geçiş mermi karıncası adı verilen karıncalarla dolu bir eldivenin giydirilmesiyle gerçekleşmektedir. Böcek bilimcisi Dr. Justin Schmidt bu karıncaların ısırığının yarattığı acıyı topuğa çivi takılı halde köz üstünde yürümeye benzetmektedir (BBC, 2015; Haddad Jr, Bosmia, Griessenauer & Tubbs, 2015: 271-272). Erkek çocuklar ancak bu acı dolu ritüelin başarılı şekilde tamamlanmasıyla erkekliğe adım atmakta ve diğer erkeklik basamaklarına (evlilik vb.) geçiş hakkı kazanmaktadır. Zorlu bir erkekliğe geçiş ritüeli de Vanuatu'daki Pentecost Adası'nda gerçekleştirilmektedir. Bu ritüel topluluktaki erkeklerin bacaklarına sarmaşıklar bağlayarak ahşap kulelerden karaya atlamasıyla gerçekleşmektedir. Yedi-sekiz yaşlarına gelen erkek çocuklar ise sünnet edildikten sonra bu ritüele katılabilmektedir (Wikipedia, 2022). Sadece erkeklerin katılabildiği ve kadınların izleyici konumunda olduğu bu ritüel, erginlenme ve bu erginlenmenin toplumsal onayının ölüm pahasına gerçekleştiğini çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Türkiye’de erkeklerin anneden koparak erkekliğe adım attığı ilk bedensel aşama ise sünnettir. Kökeni eski çağlara dayanan bu uygulama başta Müslümanlar, Yahudiler ve bazı Hristiyanlar olmak üzere hemen hemen tüm toplumlarda büyük öneme sahiptir (Kırımlı, 2010: 19). Dini öneminin yanı sıra, sünnet uygulamasıyla erkekler ataerkil değerleri benimsediği gibi sosyal statü de kazanmaktadır. Sünnetle birlikte erkek bedeni normlara uygun biçimde şekillendirilir ve erkek olmak için ilk adım atılır. Bu süreçte çocuğa ağlamaması, acıya dayanıklı olması ve duygularını saklaması gerektiği telkin edilmektedir (Avşar, 2017: 231). Sünnet törenleriyle birlikte, erkekliğe geçiş toplum tarafından onaylanır ve cinsel kimlik yüceltilir. Sünnet olmamak toplum tarafından gayrimüslimlikle ilişkilendirildiği gibi erkeklerin “eksik” olarak tanımlanmasına da neden olmaktadır.

Sünnet ile erkeklik serüvenine giriş yapmış olan ergen erkekten beklenen cinsel ve fiziksel güce sahip olmasıdır. Selek’e göre cinsellik erkekliğin ayrılmaz bir parçasıdır ve ortadan kalkması durumunda erkeklikten geriye hiçbir şey kalmamaktadır. Selek erkekliğin penisle ortaya konulduğu ve yine buradan bitirildiği düşüncesindedir (Selek, 2018: 153). Bu bağlamda evlilik öncesi yaşanan heteroseksüel cinsel ilişki, erkekler için deneyim olarak kabul edilmekte ve gerekli görülmektedir. Erkeklik, yaşanan cinsel deneyimlerle pekiştirilmekte ve ispat edilmektedir. Bunun yanı sıra; aileyi ve vatani korumakla görevlendirilen erkekten beklenen, cinsel olduğu kadar fiziksel olarak da güçlü ve dayanıklı olmasıdır. Cinsel ve fiziksel güçten yoksun erkekler toplumda “light erkek” veya “soğan erkeği” gibi benzetmelere maruz kalarak rencide edilmektedir.

Türkiye’de yirmili yaşlarına gelen bir erkekten beklenen ise zorunlu askerlik görevini yerine getirmesidir. Askerlik erkeğin “piştiği ve adam” olduğu; bir başka deyişle, hayatı öğrendiği bir kurum olarak görülmektedir. Genelkurmay Başkanlığı tarafından 1934 tarihinde hazırlanan *Askerin Ders Kitabı* adlı kitapta, “Asker! Şunu da unutma ki! Askerlik, bir erkeğe lazım olan yiğitlik ve kahramanlık vasıflarını, meziyetlerini aşıl原因an bir meslektir. Zaten her Türk’ün aslında var olan bu vasıf ve meziyetleri askerlik kuvvetlendirir. Bunu ispat için söz söylemek fazladır. Askerlik hizmetin boyunca kendin bunu nefsinde duyacak ve tezkere aldığın zaman hakikaten bunların tamamı ile gelişmiş olduğunu göreceksin” ifadesi yer almaktadır (Öztan, 2018: 73). Bu örnekte, her Türk’ün sahip olduğu kahramanlık özelliğinin askerlik

vazifesiyle geliştiği vurgulanmakta ve milliyetçi değerler ile militarizm desteklenmektedir. Bunun yanı sıra zorunlu askerlik vazifesiyle erkekler; hakim ideolojiyi, diğer erkeklerle ilişki kurmayı, ast-üst ilişkisini, gündelik işleri, organize şiddeti, itaati ve disiplini öğrenir. Ulus-devletin inşasındaki yeri göz önünde bulundurulduğunda, askerlik hem vatandaşlığın hem de erkekliğin ispatı olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, askerlik görevini yerine getirmiş bir erkek diğer erkeklik basamakları için hazır kabul edilirken bu görevi yerine getirmeyen bir erkek sosyal dışlanma, iş sahibi olamama ve evlenememe gibi pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Öztan’a göre askerlik bir tür ehliyet sahibi olma, kalıba girme ve ortalama bir itibara erişme durumudur. Erkekler ancak bu sayede düzen kurma iktidarına sahip olabilmektedir (Öztan, 2018: 72).

Vatan borcunu ödeyen erkek için bir sonraki aşama ise iş bulmaktır. Cinsiyete dayalı iş bölümüne göre erkekten beklenen evin geçimini sağlamasıdır. Sancar’a göre çalışarak var olma en önemli erkeklik stratejisidir ve kimi zaman para kazanan bir erkek için başka bir erkeklik ispatına ihtiyaç duyulmamaktadır. Örneğin; kaslı vücuda sahip, cesur bir iş adamı ailesindeki kadınların namusunu koruma endişesine kapılmasa dahi eğer para kazanabiliyorsa erkekler topluluğunda saygınlık kazanmaktadır (Sancar, 2016: 84). Bu bağlamda iş sahibi olmak, erkeğe güç ve statü atfetmektedir.

Türkiye’de karşılaşılan en önemli sorunlardan biri işsizliktir ve bir erkeğin işsiz kalması büyük bir sorun olarak nitelendirilmektedir. İşsizlik yalnızca güven yitimi ve bağımsızlık kaybı değil, “erkeklik kaybı” anlamına da gelmektedir (Sancar, 2016: 103). Marx’a göre insanın ayırt edici niteliği alet yapması yanı homo faber olmasıdır. Dolayısıyla işsizlik homo faber’e yönelik bir saldırıdır. İşsiz bir homo faber ise halk tabiriyle boş gezendir (Barutçu, 2013: 113-114). Bu bağlamda, işsizlik erkek kimliği üzerinde baskı oluşturmakta ve bu baskı çeşitli sorunlara yol açmaktadır. 2002-2015 yılları arası gerçekleştirilen intiharlardan yola çıkılarak yapılan analizlerde kadın intihar oranının %32, erkek intihar oranının %68 olduğu saptanmıştır (Özcan, Şenkaya, Özdin, ve Dinç, 2018: 29). TÜİK 2008 verilerine göre geçim sıkıntısı ve ticari başarısızlık sebebiyle intihar eden erkeklerin oranı %93, işsizlik durumunda cinayet işleyen erkek oranı ise %99,2’dir (Avşar, 2017: 232).

Dolayısıyla erkekler için işsizlik; ekonomik, psikolojik ve sosyal olmak üzere pek çok sorunu beraberinde getirerek bir erkeklik krizine dönüşmektedir.

İş sahibi olan ve askerlik görevini yerine getiren heteroseksüel erkek için bir sonraki adım ise evliliktir. Evlilik her ne kadar evrensel bir kurum olsa da toplumların bu kuruma atfettiği anlamlar farklılık göstermektedir. Türk kültüründe evlilik daha çok neslin devamı, düzen, paylaşım, mutluluk, aidiyet kurma gibi anlamlar taşıırken Batı kültüründe sevgi, aşk ve güven ihtiyacının karşılanma yeri olarak görülmektedir (Avşar, 2017: 233). Günümüzde evliliğin itici gücünün aşk olduğu fikri yaygınlık kazansa da evlilik; cinselliğin devlet ve toplum tarafından düzenlenmesi, sınırlandırılması ve onaylanması anlamına gelmektedir. Evliliğin heteronormatif biçimde kurgulanması erkekler için heteroseksüellik ispatı olarak görülmektedir. Dolayısıyla erkekten beklenen evlenerek “sağlıklı” heteroseksüel bir erkek olduğunu kanıtlamasıdır.

Evlilik sonucunda aile kuran “sağlıklı” bir erkekten beklenen çocuk sahibi olmasıdır. Babalık, erkeklik inşasında oldukça önemli bir roldür. Bozok’a göre babalık rolü; zamanın çoğunu ev dışında geçirme, iş yerinde çalışma, arabayla seyahat etme, görece özerk, çok istemesine rağmen çocuklarına karşı fiziksel olarak mesafeli olma, çocuğun bakımında fazla sorumluluk üstlenmeme, çocuklarla ev dışında vakit geçirme ve onların gelecek planlarını düzenleme, duygularını belli etmekten çekinme, ailesiyle yalnızca televizyon izlerken vakit geçirme, zaman zaman eşine ve çoğuna şiddet uygulamaktan çekinmeme, çocuk bakımını eşine bırakma ve genellikle ev işi yapmama olarak tanımlanmaktadır. Bu sayede erkek “aile reisi” veya “evin direği” olarak kabul edilmektedir (Bozok, 2018: 31-32). Selek’e göre babalık; “kısır olmayan koca, evini koruyan asker, elinden iş gelen, evini geçindiren, evle ilgili ekonomik, hukuki, siyasal tüm kararları alan patron ve devlet adamı olmak” anlamına gelmektedir. Erkekler sahip oldukları işi kaybetmeyerek ve çocuk sahibi olarak mevcut iktidarını korumaktadır. Dolayısıyla babalık; cinsel, ekonomik ve sosyal açıdan en önemli erkeklik ispatlarından biridir.

Gündelik hayatta sıklıkla rastlanan “Erkek adamın erkek çocuğu olur” söylemi bağlamında, erkek çocuk sahibi olmak babalık rolünün pekiştirilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Bunun sebebi babanın erkek çocuk için rol model

olmasıdır. “Erkek çocuk babasıyla çatışarak, dövüşüp rekabet ederek kendini dış dünyaya ve gelecekteki rolüne hazırlamaktadır” (Navaro, 2007: 153-154; Aktaran: Avşar, 2017: 233). Baba olmak bir bakıma erkek çocuklarını kendi yetiştirildiği gibi yetiştirmek anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda kız ve erkek çocuklarının babayla ilişkilene biçimleri farklılık göstermektedir. Baba ve kız çocuk arasından daha yumuşak olarak nitelendirilebilecek sevgi dolu bir ilişki söz konusuysen baba ve erkek çocuk arasında daha mesafeli ve çatışmalı bir ilişki mevcuttur.

Gerçekleşen toplumsal değişimlerle birlikte babalık rolünde de birtakım değişimler gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda geleneksel babalığın yanı sıra, “yeni baba” imajı ortaya çıkmıştır. Erkekliğin aile içindeki konumunun değişimine odaklanan bir araştırmada geleneksel kocalık/babalık; ailenin geçimini sağlama, para kazanmak için azimli olma, sefkat ve ilgi göstermekten kaçınma, rekabetçi sporlardan hoşlanma gibi özelliklerle tanımlanırken özgürleşmiş erkeklik ağlamaktan utanmama, başka erkeklere sarılmak gibi duygusal tepkiler gösterebilme, çocuklarla ilgilenme sorumluluğunu üstlenme gibi özelliklerle tanımlanmaktadır. Ranson her ne kadar yeni baba figürünün orta sınıf erkek deneyimlerini yansıttığı ve önemli bir paradigma dönüşümüne işaret ettiğı fikrini savunsa da yeni babalığın erkeklerin kadınların yetişemediğı işleri yaptığı bir imajdan öteye gidemediğini de belirtmektedir (Sancar, 2016: 143-144).

Sonuç olarak, Türkiye’de erkeklerin toplum tarafından gerçek bir erkek olarak konumlandırılabilmesi için birtakım toplumsal ve bedensel aşamadan geçmesi gerekmektedir. Alp Biricik bu aşamaları şu şekilde özetlemektedir:

“İlk erkeklik sınavını verirken ‘erkek adam gibi’ ağlamadan sünnet olmayı; milli olurken ‘ter dökmeden kaleye gol atmayı’ –ve sonrasında bu başarıyı hep gururla sürdürmeyi; askerlik çağı geldiğinde ‘vatan borcunu’ geri ödemeyi ve askerlik sonrası çekirdek aileyi kurarken hem ekmeğini taştan çıkartan ‘güçlü erkek’ hem de ‘vefakâr’ baba olmayı gerektirir” (Biricik, 2020: 233).

Erkeklerden beklenen bu aşamaları sağlıklı bir şekilde tamamlayarak egemen erkek konumuna erişmesidir. Bu aşamaların herhangi birinde veya birkaçında aksaklık yaşanması diğer aşamalara geçişi zorlaştırdığı gibi erkeklik yitimine de zemin hazırlamaktadır.

1.4. Modernite ve Erkeklik

Tarihsel olarak bakıldığında erkeklik kavramında iki önemli kırılma noktası bulunmaktadır. Bunlardan ilki moderniteyle birlikte sanayi toplumlarının ortaya çıkması ve geleneksel iş bölümünde yaşanan değişimlerdir. Bu dönemde kadın ve erkeklerin aynı işi yapmaya başlaması erkeklik anlayışında değişimlere yol açmıştır. İkinci kırılma ise 1990'lı yıllarda postmodern söylemlerle birlikte farklı erkeklik anlayışlarının ortaya çıkmasıyla yaşanmıştır. Bu dönemde “unisex” kavramı ve farklı erkeklik beklentileri varlık kazanmıştır (Çağırkan, 2018: 93).

Avcı toplayıcı dönemde kadın ve erkek toplumsal olarak eşit kabul edilirken saban tarımına geçişle birlikte eşitlik ortadan kalkmış ve erkek egemen düzen varlık kazanmıştır. Geleneksel toplumlarda ataerkil düzenin de etkisiyle erkek aile ilişkileriyle tanımlanarak “evin reisi” olarak konumlandırılmaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise erkek işiyle tanımlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda, modern toplumun erkeği nasıl tanımladığı ve inşa ettiğini anlamak açısından yaşanan toplumsal dönüşümleri irdelemek faydalı olacaktır.

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında modern toplumu önceki dönemden ayıran üç temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki 19. yüzyılda kapitalist ilişkilerin yaygınlaşmasıyla birlikte toplumsal ilişkilerin ticarileşmesi, ikincisi rasyonelleşme ve üçüncüsü de kamusal/özel hayat ayırımıdır (Uçan, 2012: 265).

Modern dönemde erkeklik algısının değişiminde tarıma dayalı ekonomiden sanayi toplumuna geçişin etkisi büyüktür. Bu noktada karşımıza çıkan en önemli kavramlardan biri iş bölümüdür. Mega kentlerin ortaya çıkması ve fabrikaların kurulmasıyla birlikte kadın ve erkek aynı işleri yapmaya başlamış, cinsiyetler arası etkileşim artmıştır. Bu sayede bireyler öncekine oranla birbirine daha bağımlı hale gelmiştir. Teorik olarak çıkarlarını önemseyen ve rasyonel bilince sahip bireyler varlık kazanmıştır. Bireylerden beklenen çıkarlarını maksimize etmek amacıyla başkalarıyla ortaklık kurmasıdır. Aksi bir durumda yapması gereken ise uzaklaşmaktır. Bu durum birey için bir tür çelişki yaratmaktadır. Bunun yanı sıra, piyasa ilişkileri bireyleri sürekli hazlarını keşfetmeye ve tatmin etmeye yöneltmektedir ancak bencil ve empati yoksunu bireyin yeniden üretim sistemine

katılması zordur. Bunun sebebi aile kurumunun fedakarlıklar doğrultusunda kurulmasıdır. Dolayısıyla modern birey çıkar odaklı, tutarsız bir kimliğe sahiptir (Çağırkan, 2018: 97; Uçan, 2012: 265).

Rasyonelleşme modern toplumlardaki gelişmeler açısından oldukça önemli bir kavramdır. Bunun sebebi modern kapitalist toplumların rasyonel mantık üzerine kurulmasıdır (Topuzkanamış, 2012: 253). Modern toplum rasyonelliği bir tür zorunluluk haline getirmektedir. Birey ancak rasyonel mantığa uygun bir yaşam tarzı ve kimlik belirleyerek modern toplumda varlık kazanmaktadır. Rasyonel birey için en uygun alan ise kamusal alandır.

Moderniteye göre erkek kamusal alana hakimken kadın özel alana hakimdir. Erkek duygusuz ve rasyonel, kadın duygusal ve irrasyonel olarak tanımlanmaktadır. Erkeğin kamusal alanın sahibi olma nedeni, rekabetçi piyasa koşullarında rasyonel davranış sergileme potansiyelinin yüksek olmasıdır. Kadın irrasyonel olması nedeniyle piyasanın dışına itilerek yeniden üretim faaliyetinin gerçekleştiği özel alanda konumlandırılmaktadır. Erkek evin geçimini sağlayarak özel alana dahil olmaktadır. Dolayısıyla başta kadınlar olmak üzere irrasyonel olarak tanımlanan her şey kamusal alanın dışına itilmekte ve özel alanda sınırlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra, modernitenin atfettiği toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkeklerin kimliklerini belirlemektedir. Modern toplumlarda özel alandaki başarılar bireylerin kimliklerinin bir parçası olarak görülmektedir. Örneğin, işsizliğin erkek için bir kriz olarak tanımlanmasının nedeni, özel alanda iktidar ve değer kaybı yaratacağı düşüncesidir (Uçan, 2012: 266). Modern toplumun kadın/erkek, kamusal/özel alan ayrımı kapitalizm çerçevesinde şekillenmiştir ve bu bağlamda, kapitalizme aykırı herhangi bir akıl yürütme ve kimlik ötekileştirilmektedir.

Günümüzde üretim ilişkilerinin postfordizme evrilmesi erkekler için bir sorun niteliğindedir. Bunun sebebi, postmodernitenin erkekten beklentisinin modern döneme göre daha belirsiz olmasıdır. Modern dönemde bireylerin inşası tutarlı bir seyir izlerken postmodern dönemde erkekler için belirlenmiş kesin bir kimlik ön planda değildir. Bu sebeple erkeklik; belirsiz, tutarsız ve çoklu hale gelmiştir. Salzman ve diğer yazarlara göre toplumsal gelenek/görenek ve değerlerin değişmesi, erkeklerin psikolojisinde ve toplumdaki konumlarında olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Günümüz postmodern erkeği kararsız, yönünü kaybetmiş ve kederli olarak tanımlanmaktadır. Postfordizmin erkekten beklentisi esnek olmasıdır. Esneklik ise erkekleri sürekli değişime zorlayarak risk ve stres unsurlarını yükseltmekte ve güvensizlik yaratmaktadır (Salzman, Matathia & O'Reilly, 2006: 20; Uçan, 2012: 267).

Üretim ilişkilerinde teknolojinin etkin rol oynaması, kas gücüne dayanan işlerin değersizleşmesine neden olduğu gibi erkeklerin farklı iş kollarında yoğunlaşmasına da zemin hazırlamıştır. İstihdamda kadın oranlarının artması ve erkeklerin kadın ağırlıklı sektörlerle (hizmet sektörü vb.) yönelmesi, iş hayatında kadın-erkek rekabetini arttırmaktadır. Bu sebeple erkekler, iletişim becerilerini geliştirme ve kişisel bakımına özen gösterme gibi stratejilerle bu sektörlerde kendini ispatlamaya yönelmişlerdir. Modern erkekliğin tehlikeye girdiğinin bir göstergesi olan bu duruma farklı erkeklik kimlikleriyle aşılmaya çalışılmaktadır.

1.5. Postmodernite ve Erkeklik

Moderniteden postmoderniteye geçişle birlikte bazı yazarlar erkeklik algısında kriz yaşandığı fikrini ortaya koymuştur. Geleneksel modern erkeklik algısından kopuş, farklı erkeklik kimliklerinin ortaya çıkması ve erkeklik kavramının bir kimlik ögesi olarak farklılaşması erkeklik için bir kriz olarak nitelendirilmiştir. Kimmel erkeklik anlayışlarında başka krizlerin olduğu ve farklı erkeklik anlayışlarının da alt başlıklara ayrılabilceği düşüncesindedir. Bunun yanı sıra, erkeklik kavramında yaşanan krizler erkeklik kavramının anlamının radikal sorgulanmasını gerektirmiş ve bu krizlerin ideolojik, ekonomik ve sosyal olarak sıkıntılı dönemlerde ortaya çıktığı saptanmıştır (Çağırkan, 2018: 98).

Değişen erkeklik kimliğinin krizden kurtuluşu için birtakım stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejilerden biri kadın düşmanlığıdır. Kadın düşmanlığı dini ve mitolojik söylemlere dayanarak geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. Erkeklerin bu sayede eril tahakkümü sürdüreceği, kadınlar karşısında kaybedilen statülerini geri kazanacağı ve geleneksel modern erkeklik kimliğini koruyacağı varsayılmaktadır.

Erkeklik krizi için geliştirilen bir diğer strateji ise modern ya da postmodern erkeklik algılarını sürdürerek sisteme eklemektir. Postmodern döneme geçişle birlikte erkeklik kimlik ögesi olarak değişime uğramıştır. Örneğin, Osmanlı'nın kendi mahallesinin namusunu korumakla yükümlü kabadayı erkeği, günümüzde kişisel bakımına ve imajına özen gösteren metroseksüel erkeğe dönüşmüştür (Demez, 2005: 25). İlk olarak moda sektöründe ortaya çıkan unisex kavramının meslek grupları ve spor dallarını kapsayacak şekilde genişletilmesiyle pek çok alanda kadın ve erkek arasındaki sınırlar ortadan kalkmaya başlamıştır. Sonuç olarak, yaşanan toplumsal değişimlerle birlikte erkekler kaybettiği iktidarını yeni erkeklik algılarına uyum sağlayarak kazanma çabasıdır.

1.5.1. Metroseksüel Erkeklik Algısı

Metroseksüel kavramı 2000'li yıllarda internet medyasında sıklıkla irdelenen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde metroseksüel erkek kavramına ilişkin hem bir tanımlama hem de bir tiplendirme ortaya konulmaya çalışılıyordu. Metroseksüellik üzerine yürütülen tartışmalar göz önüne alındığında bu tartışmaların küçümseyici ve gülünç ifadeler barındırdığı görülmektedir. Benzer bir durum Türkiye için de geçerlidir. Türkiye'de metroseksüel kavramı Batı'ya oranla daha fazla küçümsemekte ve alay konusu haline getirilmektedir.

Metroseksüel kavramı 1994 yılında İngiliz yazar Mark Simpson tarafından ortaya konulmuştur. Simpson, "Come to the new men" adlı makalesinde modayla ilgilenen, stil bilincine sahip genç erkekler için metroseksüel kavramını kullanmıştır. Başlangıçta büyük ses getirmeyen bu kavram, moda endüstrisinin zamanla erkekleri de müşteri haline getirmesiyle birlikte yaygınlık kazanmıştır.

Simpson 2002'de yayınlanan "Meet the metrosexual" yazısında erkeklerin giderek daha fazla tüketim etkinliğine katıldığını ve bundan duyduğu endişeyi dile getirmektedir. Simpson'a göre metroseksüel erkekler harcamak için parası olan, metropolde yaşayan veya metropole ulaşımı kolay olan erkeklerdir. Metroseksüelliğin metropolle ilişkilendirilme sebebi ise iyi dükkanlar, kulüpler, spor salonları ve kuaförlerin metropollerde bulunmasıdır. Bu erkekler gey, heteroseksüel veya biseksüel olabilir ve bu önemsizdir çünkü bu erkekler kendilerini aşk nesnesi

olarak kabul etmekte ve tercihlerini buna göre yapmaktadır. Her ne kadar modellik, medya, pop müzik, spor gibi meslekler metroseksüel erkekler tarafından sıklıkla tercih ediliyormuş gibi görünse de diğer mesleklere sahip erkeklerin de kozmetik ürünleri kullanarak kişisel bakımına özen gösterdiği görülmektedir (Simpson, 2002).

Simpson'ın yaptığı bu tanımlamadan hareketle metroseksüellik ve kent arasında sıkı bir bağ olduğunu söylemek mümkündür. Yeni gelişen kelimelerin seyrini izleyen Word Spy sitesi 2002 yılında metroseksüel kavramı için “sadece kendine değil, aynı zamanda kentsel yaşam tarzına da aşık olan cübbeli bir narsist” tanımını yaparken 2004'te “görünüştüne ve yaşam biçimine çok fazla zaman ve para harcayan güçlü estetik duyarlı bir şehirli erkek” tanımını yapmıştır (Çağırkan, 2018: 99). Kavram aynı olsa da kavrama yönelik tanımlamalar zaman içinde değişiklik göstermiştir. İlk tanımlamada narsizm vurgusu ön plandayken ikincisinde vurgulanan stil bilincidir.

Metroseksüelliğe yapılan narsizm vurgusu yalnızca Word Spy'da yapılan tanımlarla ortaya konulmamıştır. Salzman, Matathia ve O'Reilly, Simpson'ın metroseksüellik tanımını eleştirerek farklı bir yorumlamada bulunmuştur. Onlara göre Simpson metroseksüelliğe erkeklerin kibrinin gardıroplardan çıkması gözüyle bakmaktadır ancak metroseksüel tutum ve davranışlar kibir ve gösterişten ziyade kişinin kendisine karşı dürüst olma gücünü kendisinde bulmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla metroseksüeller kadınsı yanlarını benimsemeye yönelik gösterdikleri istekle erkeklikleri açısından yeterince güvene sahiplerdir (Salzman, Matathia & O'Reilly, 2006: 99). Bu bağlamda metroseksüellik kendini beğenmişlikten ziyade erkeklerin modern dünyaya uyum sağlaması olarak düşünülmektedir.

Simpson'a göre tüketim kapitalizmi kadınlar ve geylerle birlikte artık heteroseksüel erkekleri de pazara katmaktadır. Bu durum bir bakıma geleneksel erkekliğin ortadan kalkmasına zemin hazırlamaktadır. Moda, kozmetik ve güzellik sektörleriyle iç içe geçmiş durumda olan medya, eğlence, alışveriş ve reklam dünyası heteroseksüel erkekleri de pazara katmak amacıyla yeni erkeklik imgesi oluşturma çabasıdadır. Tüketim kültürü dış görünüşüne önem vermeyen, magazin dergileri okumayan ve bakım ürünleri kullanmayan geleneksel erkek modeline karşın “hassas erkek” fikrini öne sürmüştür. Bu bağlamda güzelleşmek artık yalnızca kadınlardan

değil erkeklerden de beklemektedir. Artık kozmetik mağazalarında yalnızca kadınlar için değil erkekler için de kişisel bakım ürünleri bulunmaktadır. Benzer şekilde lazer epilasyon işlemi de erkekler tarafından kullanılmaya başlanan bir işlem haline gelmiştir. Günümüzde şehirli ve ekonomik bağımsızlığa sahip “yeni kadın”ların bakımlı ve dış görünüşüne özen gösteren “yeni erkek”lerden hoşlandığına dair telkinlerde bulunmaktadır. Yeni erkek; kadınlara saygılı, onlarla alışveriş merkezlerinde vakit geçirmekten hoşlanan, modayla ilgilenen, yemek yapmayı bilen, dış görünüşüne özen gösteren erkek olarak tanımlanmaktadır (Atay, 2019: 82-83).

Dış görünüşüne özen göstermesi ve modayla ilgilenmesiyle ilintili olarak Simpson’a göre metroseksüel bir erkek asla votka takmaz. Bunun yerine kolsuz tişörtler giyerek kaslı kollarını ve dövmelelerini göstermeyi tercih etmektedir. Ancak Salzman ve diğerleri bu erkeklerin kaslı kollarını göstermekten ve vücut geliştirmekten ziyade Balenciaga ve Burberry’le ilgilendiğini savunmaktadır (Salzman, Matathia & O’Reilly, 2006: 102). Onlara göre metroseksüellik dış görünüşe özen göstermenin yanı sıra pahalı ürünlere sahip markaların kullanımını da gerektirmektedir. Ayrıca metroseksüellik kadınsılıktan arınmak yerine kadınsı yönleri ön plana çıkarmayı da amaçlamaktadır. Metroseksüel erkekler heteroseksüel, şehirli ve feminen yönleriyle barışıktır. Bu bağlamda geylikle özdeşleştirilen pek çok kavram artık heteroseksüel erkekleri de kapsar hale gelmiştir. Salzman ve diğer yazarlara göre bu erkekler istediklerini yapmak ve istediklerini satın almaktan zevk almaktadır. Bunları yaparken ise diğer insanların onları erkeksi bulup bulmadıklarına aldırmamaktadırlar (Salzman, Matathia & O’Reilly, 2006: 98). Dolayısıyla kalıplaşmış heteroseksüel erkeklik algısından feminen ve geylikle özdeşleştirilen bu erkeklik algısına geçiş süreci feminizmden, kadın hareketlerinden ve gey politikalarından bağımsız düşünülememektedir.

Simpson’ın metroseksüellik kavramını ortaya koymasından birkaç yıl sonra İngiliz gazetecileri ve reklamcıları bu kavramı olumlu şekilde kullanmaya başlamıştır. Bu kavram göz önüne alınarak erkekler için *Metrosexuality* adında bir şov programı hazırlanmıştı. Bu süreçte metroseksüel bir ikon haline gelen isim ise David Beckham’dır. Sosyalist-feminist olan antropolog Nancy Lindisfarne’e göre heteroseksüel erkek imajı David Beckham’la birlikte esneklik kazanmıştır. David Beckham bir futbolcudan beklenen saldırgan ve kabadayıcı tavırların aksine röfleli

ve at kuyruğu saçlarıyla maço görünümüne meydan okumaktadır. Beckham'dan önce hiçbir futbolcu böylesi bir imaja sahip değildi. Bu bağlamda David Beckham ve eşi Victoria Beckham kadın ve erkek arasındaki ayrımın istendik olmadığını ortaya koymuşlardır (Atay, 2019: 84-85). Beckham geleneksel erkeklik kalıplarını yıkan metroseksüel bir ikon olarak tüketim kültürü bakımından oldukça özel bir yere sahiptir.

Metroseksüel kavramının Türkiye'ye gelişi ise 2003 yılında gerçekleşmiştir. The New York Times ve The Guardian gazetelerindeki analizlerden hareketle Tayfun Atay'ın da içinde bulunduğu bir ekip tarafından örnek bir haber oluşturulmuştur. Daha sonra Tayfun Atay'ın metroseksüellik üzerine kaleme aldığı yazı Milliyet-Popüler Kültür'de yayınlanmıştır. Bu yazı Türkiye'de metroseksüel bir figür olan *Asmalı Konak* dizisindeki "Seymen Ağa" üzerinedir. Atay'a göre hem dövüp hem seven erkek yerine dövüp sevdiği kadar ağlayan Seymen Ağa ülkemizde oldukça popüler bir figürdür. Maçoluk ve feminenliğin birleşimi olarak karşımıza çıkan bu figür Batı'da metroseksüel olarak adlandırılmaktadır (Milliyet, 2003)

Kavramın yükselişi ise 2004 yılının başlarında gerçekleşmiştir. Bu dönemde pek çok dergi ve gazete hafta sonu eklerinde metroseksüellik üzerinde durmaktaydı. Bunun yanı sıra, kavramı aydınlatmak için Semra Kardeşoğlu tarafından içerisinde yapılan röportajların da yer aldığı *Metroseksüel Erkekler* kitabı yayımlanmıştır. Bu kitapta metroseksüelliğin ne olduğu üzerinde durulduğu gibi Türkiye'de nasıl bir seyir izlediği üzerinde de durulmaktadır (Atay, 2019: 88).

Türkiye'de David Beckham gibi bir ikon haline gelen isim ise dönemin başarılı futbolcusu İlhan Mansız'dır. Mansız, 2002 Dünya Kupası'nda sergilediği performans ile yükselişe geçse de bu yükselişin tek sebebi spor hayatındaki başarısı değildir. Ünlü futbolcunun dış görünüşü de dönemin magazin dergilerini süslemekteydi. Feminen bir stile sahip olduğu gibi başarılı bir futbolcu da olan İlhan Mansız, bu özellikleriyle kadınların gözdesi haline gelmişti. Dönemin ünlü mankenlerinin Mansız'a olan yoğun ilgisi gözler önündeydi. Bu dönemde gazetelerde "İlhan'ı kim yutacak?" şeklinde haberler yer almaktaydı. Yutmak kavramı her ne kadar alaycı bir tavırla ele alınmış gibi dursa da aslında kadının iktidarını ortaya koyan bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır (Atay, 2019: 89-90).

Bu döneme kadar karşımıza çıkan diğer argo sözcükler erkek iktidarını pekiştirmeye yönelikken kadın iktidarını ön plana çıkaran bu metafor nadir rastlanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modern erkeklikten postmodern erkeklik algısına geçişi ve erkeklik algısındaki değişimi daha anlaşılır kılmak açısından Amerika’da 1058 erkek ve kadınla gerçekleştirilen araştırmadan elde edilen verileri sunmak faydalı olacaktır. Bu araştırma yalnızca erkeklerin moda ve kozmetik sektörüne bakışını ölçmekle kalmamış, aynı zamanda erkeklerdeki tavır değişikliklerini de ortaya koymuştur. Buna göre ankette bulunan kendinizi nasıl tanımlarsınız sorusuna erkeklerin %74 “şefkatli”, %39’u “iddialı” cevabını verirken erkeklerin sadece %32’si “otoriter” cevabını vermiştir (Salzman, Matathia & O’Reilly, 2006: 98). Sunulan bu veriler erkeklerin belli düzeyde geleneksel erkeklik modelinden uzaklaştığını ortaya koyarken kendini tanımlayış biçimlerinde de değişimler olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, modern erkeklik algısından postmodern erkeklik algısına geçişle ortaya çıkan metroseksüel kavramıyla birlikte tüketim kültürü heteroseksüel erkekleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Konuya ilişkin birtakım yazarlar günlük hayatta metroseksüel tanımına uyan erkeklerin oranının az olduğuna dair çeşitli eleştiriler yöneltmiştir. Türkiye’de her ne kadar İlhan Mansız gibi metroseksüel bir ikon göz önünde bulunsa da Türk toplumu bu yeni erkeklik modeline rağbet göstermemiştir. Bunun en büyük nedeni ise metroseksüelliğin bireylere homoseksüel çağrışımlar yapmasıdır. Batı’da metroseksüellik özenilecek bir durum olarak görülürken Türkiye’de sırf homoseksüel damgasına maruz kalmamak için erkekler giyim alışverişine çıkmamayı tercih etmektedir.

1.5.2. Retroseksüel Erkeklik Algısı

Retroseksüel kavramı metroseksüel kavramı akabinde ortaya çıkmıştır ve bu kavram ile yakından ilişkilidir. Retroseksüel erkeklik algısı metroseksüelliğin yıktığı geleneksel erkeklik imajını devam ettirme eğilimindedir. Bu bağlamda bazı erkekler tarafından eleştirilen ve reddedilen metroseksüellik kavramına karşıt olarak retroseksüel kavramı ortaya konulmuştur. Retroseksüel erkek her ne kadar dış görünüşüne özen gösterse de bunu sağlarken modernitenin ortaya attığı erkeklik

imajını sürdürme eğilimindedir. Retroseksüel erkeklerin spor salonlarında zaman geçirmemesi geçmişten gelen erkeklik imajının sürdürülmesine bir örnek olarak gösterilebilir (Çağırkan, 2018: 100). Retroseksüel ve metroseksüel erkeklik karşılaştırıldığında retroseksüel erkekliğin daha muhafazakar özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Retroseksüel erkek toplumda var olan norm ve değerlere bağlıdır. Marjinallikten uzak olan bu erkeklik algısı toplum tarafından kolaylıkla kabul edilmektedir. Bunların yanı sıra, retroseksüel erkeklik algısı kadın ve erkek arasındaki biyolojik olarak temellendirilen toplumsal cinsiyet farklılaşmasını da sürdürmektedir (Çağırkan, 2018: 100). Buradan hareketle Türkiye’de metroseksüel erkeklik algısından ziyade retroseksüel erkeklik algısının popüler olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

1.5.3. Gettoseksüel (Varoşseksüel) Erkeklik Algısı

Metroseksüel kavramıyla ilintili olarak ortaya çıkan bir diğer kavram ise gettoseksüeldir. Gettoseksüel kelimesinin kökeninde bulunan getto kavramı kent dışında bulunan bir alanı ifade etmektedir. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve ulaşım ağının genişlemesiyle birlikte 1994 yılında ortaya çıkan metroseksüel erkek imajı sadece metropollerde yaşayan erkekler tarafından değil taşrada yaşayan erkekler tarafından da takip edilmeye başlanmıştır. Bu sayede taşrada yaşıyan erkekler metropollerde satışa sunulan pek çok kişisel bakım ürününe de kolaylıkla ulaşmaya başlamıştır. Ulaşım ağının genişlemesi ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucunda taşradaki erkekler geleneksel erkeklik imajından uzaklaşarak pek çok değişime uğramıştır.

Postmodern döneme bakıldığında, taşrada ve metropolde yaşayan erkeklerin yaptıkları işler fark etmeksizin aynı ürünlere sahip olarak aynı erkeklik tarzını paylaştığını söylemek mümkündür. Çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde modayla ilgilenen erkekler göz önünde bulundurularak marka ürünlerin ucuz imitasyonlarını içeren yeni bir pazar oluşturulmuştur. Artık metropollerde satışa çıkan bir ürün kısa sürede taklit edilerek taşradaki erkeklerin kullanımına sunulmaya başlanmaktadır. İmitasyon ürünler sayesinde maddi imkanları olmayan taşralı erkekler dahi sunulan ürünlere sahip olarak gettoseksüel erkeklik algısının moda anlayışını sürdürmektedir.

Bu noktada kitle iletişim araçları büyük bir öneme sahiptir. Filmler, televizyon programları, moda dergileri vb. araçlar yardımıyla hakim moda anlayışı hemen hemen her yere ulaşmaktadır. Bu sayede taşrada yaşayan, aynı ürünlere sahip olan ve modayı takip eden gettoseksüel erkeklik ortaya çıkmıştır (Çağırkan, 2018: 101).

Hürriyet gazetesi yazarlarından Kanat Atkaya'ya göre Türkiye'de yaygın olan erkeklik algısı metroseksüelden ziyade gettoseksüeldir. Atkaya bu yazıda metroseksüel erkeklerin kişisel bakımına özen gösteren, manikürünü ve pedikürünü yaptıran, ithal şarap tüketen erkekler olduğunu ortaya koyarken gettoseksüel erkeklerin gecekonduarda yaşayan, mahalle bakkalından bira satın alan, 4'lu 5'li gruplar halinde gezen, pahalı kremler yerine tıraş losyonu kullanan, ünlü markaların taklit ürünlerini kullanan erkekler olduğunu ortaya koymaktadır (Atkaya, 2004).

Bu yazıdan hareketle gerçekleştirilen Türkiye'nin en gettoseksüel erkeği kimdir anketinin birincisi ise İbrahim Tatlıses olmuştur. Listenin ikinci sırasında Özcan Deniz bulunurken üçüncü sırada ise Popstar şarkı yarışması yarışmacılarında Bayhan bulunmaktadır. "Ghetto" kavramından türetilmesi bakımından Türkiye'de yaygınlık kazanamayan gettoseksüel kavramı yerine, gazeteci yazar Muhsin Kızılkaya kaleme aldığı bir yazıda Türkiye'deki erkeklik halini "varoşseksüel" olarak adlandırmıştır. Kızılkaya'ya göre Batı'daki popstarların Türkiye'deki karşılığı türkücüler ve arabeskçilerdir. Metroseksüeller (popçular) "yumuşak" olması bakımından tercih edilmezken yanık türküler söyleyen varoşseksüeller (arabeskçiler, türkücüler vb.) ülkemizde her zaman tercih edilmektedir (Atay, 2019: 91-92).

Bu bağlamda metroseksüel ve gettoseksüel kavramlarının Doğu-Batı, pop-arabesk vb. pek çok zıtlığı barındırdığını söylemek mümkündür. Metroseksüel olmak sadece Batı'da yaşamakla özdeşleşmediği gibi iyi bir statüye ve kültürel yeterliliğe sahip olmayı da gerektirmektedir. İşsiz, yoksul ve kültürel olarak yetersiz olan şehirli erkekler metroseksüelliğin gerektirdiği özelliklere sahip olmamaları bakımından varoşseksüel olarak adlandırılmaktadır. İki erkeklik modeli arasında sosyoekonomik bir zıtlık olduğunu da söylemek mümkündür. Varoşseksüel erkek imajını daha anlaşılır kılmak bakımından İstanbul'da bulunan Bağcılar semti önemli bir mekandır.

1.5.4. Sapyoseksüel (Entelseksüel) Erkeklik Algısı

Metroseksüel ve varoşseksüel kavramlarını takiben ortaya çıkan bir diğer kavram ise sapyoseksüel (entelseksüel)dir. Bu kavram metroseksüel erkekliğin farklı şekilde yorumlanmasını da içermektedir. Postmodern toplumlarda zekaya verilen önemin artmasıyla birlikte, içerisinde zeka kavramını barındıran sapyoseksüel kavramı ortaya çıkmış ve popülerlik kazanmıştır.

Cambridge Dictionary’e göre sapyoseksüel, “zeki insanlara cinsel ilgi duyan kimse” (Cambridge Dictionary, 2021) olarak tanımlanmaktadır. Urban Dictionary’de yapılan tanımlamaya göre kelimenin kökeninde bilge anlamına gelen “sapien” kelimesi bulunmaktadır (Urban Dictionary, 2021). Sapyoseksüel erkek, “entelektüellikten veya zekanın kullanımından hoşlanıp buna bağlanan kişi” (Çağırkan, 2018:101) olarak tanımlanmaktadır. Zekanın dış görünüşten daha etkili bir uyarıcı olduğu bu erkeklik algısında akıl ve zeka içeren etkileşimler büyük bir öneme sahiptir.

Günümüz postmodern toplumlarında zeka güç elde etmek bakımından oldukça önemlidir. Dolayısıyla sapyoseksüel erkekler bir bakıma zeka aracılığıyla güç elde etmek isteyen erkeklerdir. Ancak burada zeka testleriyle ölçülebilen bir durumdan bahsedilmemektedir. Önemli olan zekanın sunulmasıyla güç ve iktidar elde edebilme potansiyelidir (Çağırkan, 2018: 102). Örneğin, bir kişinin branşıyla ilgili yapmış olduğu bir konuşma diğer kişiler tarafından çekici olarak değerlendirilebilir ancak kompleks konularda yapılan konuşmalar dikkat çekici olarak değerlendirilmese bile başka kimseler tarafından çekici olarak değerlendirilebilir. Önemli olan sahip olunan bilgi ve zekanın (yani gücün) etkin şekilde ortaya konmasıdır.

Entelseksüel kavramı ortaya çıktığında metroseksüel kavramı kadar sansasyon yaratmamıştır. Aksine gettoseksüel kavramı gibi kolaylıkla kabul edilmişti. Türkiye’nin en entelseksüel erkeği kimdir anketi sonuçlarına göre Can Dündar Türkiye’nin en entelseksüel erkeği seçilmiştir (Atay, 2019: 95). Entelseksüel erkeklik imajını anlaşılır kılmak bakımından İstanbul’da bulunan Cihangir semti önemli bir mekandır. Cihangir; pek çok medyatik ismin yaşadığı bir eğlence merkezi olarak konumlandığı gibi travestiler vb. diğer marjinal grupların da uğrak noktası

halindedir. Bu bakımdan Cihangir'in sosyokültürel yapısı entelseksüellik üzerine önemli ipuçları vermektedir.

1.5.5. Überseksüel Erkeklik Algısı

Erkeklikten bahsederken karşımıza çıkan diğer bir kavram ise überseksüelliktir. Bu kavram Marian Salzman, Ira Matathia ve Ann O'Reilly tarafından *Erkekliğin Geleceği* adlı kitapta tartışma konusu haline getirilmiştir. Überseksüellik bir tür ideal olarak görülmekte ve diğer postmodern erkeklik algıları gibi modern erkeklik kavramına bir alternatif olarak sunulmaktadır.

Marian Salzman ve diğerleri, kavramın temelinde bulunan über kelimesini “en iyi” ve “en üstün” olanı tanımlamak için kullanmaktadır. Überseksüel erkeğin en önemli özelliği tutkusu ve sahip olduğu tarzıdır. Überseksüeller için; ilgi alanları, ilişkileri ve duygular oldukça önemlidir. Bu açıdan tutku sahibidirler ve bu tutkuları tatmin etmek isterler. Dolayısıyla duygularını saklayan geleneksel erkekliğin aksine bu erkeklik algısında duygular ön plandadır. Bu erkekler yalnızca fiziksel açıdan değil, her anlamda neslin en dikkat çekici erkekleri olarak görülmektedir. Bu erkekler kendine güvenirliler; aynı zamanda özgün ve erkeksidirler. Überseksüel erkekler için kalite olmazsa olmaz bir kriterdir. Bu bağlamda her alanda kaliteye özen göstermektedirler (Salzman, Matathia & O'Reilly, 2006: 132).

Metroseksüellik ve überseksüellik arasındaki farka bakacak olursak überseksüellikte ilişkilerin ön planda olduğu görülmektedir. Überseksüeller diğer insanlar tarafından talep görmelerine karşın utangaç değillerdir. İki erkeklik modeli de tüketim kültürünün ürünüdür. İkisi de belli bir moda anlayışına sahiptir ancak überseksüeller gösteriş için giyinmek yerine kendileri için giyinmeyi tercih etmektedir. Bu erkekler alışveriş yapmayı sevmek bakımından metroseksüellere benzeseler de alışveriş amaçları oldukça farklıdır. Örnek vermek gerekirse, metroseksüeller alışveriş yapmayı bir eğlence olarak görürken überseksüeller koleksiyonundaki eksik parçayı tamamlamak için alışveriş yapmaktadır. Bu erkekler için alışveriş merkezlerinde takılmaktan daha önemli işler vardır. Überseksüellerin en yakın arkadaşları da yine erkeklerdir. Kadınları ise arkadaş olarak görmezler. Erkeklerle kurdukları iletişim onlar için daha önemlidir. Metroseksüeller için

genellikle eşcinsel benzetmesi yapılmaktadır. Bunun sebebi ise feminen davranışlar ve dış görünüştür. Ancak überseksüeller için böyle bir benzetmeden söz edilemez. Bunun sebebi ise dış görünüşleri ve davranışlarının akıllarda soru işareti bırakmamasıdır. Bu erkekler kendilerini feminenlikle tanımlama ihtiyacı hissetmezler. Genellikle isteklerinden emindirler ve bu istekleri elde etmek için çabalarlar. George Clooney ve Donald Trump gibi isimler überseksüel erkeklik algısına örnek olarak gösterilebilir (Salzman, Matathia & O'Reilly, 2006: 132-133).

Überseksüel erkeklik algısı diğer erkeklik algılarından oldukça farklıdır. Bunun sebebi bu erkeklerin kendilerini, hedeflerini ve ihtiyaçlarını tanımlarken kadınlardan daha az bahsetmesidir. Bu erkekler kadınlar hakkında olumlu şeyler düşünmekte ve onlarla aralarındaki ilişki de oldukça iyidir. Kadınlarla iletişimlerinin iyi olması sırf kabul görmek uğruna doğrularından vazgeçtikleri anlamına gelmemektedir. Überseksüeller; güçlü olmak, kararlılık ve adil olmak gibi pek çok olumlu özelliği temsil etmektedir. Kendinden şüphe duymak ve güvensizlik gibi duygulara ise yer verilmemektedir. Bu erkekler sahip oldukları erliğe de yürekten inanmaktadır (Salzman, Matathia & O'Reilly, 2006: 133-134).

Überseksüellik her ne kadar bir ideal olarak görülse de yakın gelecekte basın-yayın organları tarafından empoze edilen ve modern erkekliğe karşı geliştirilen bir erkeklik modeli olarak popülerlik kazanacağı düşünülmektedir.

2. BÖLÜM

MİLİTARİZM VE ERKEKLİK

2.1. Militarizm, Milliyetçilik ve Ulus-devlet

Genel olarak militarizm; askeri değerlerin ve savaşın yüceltilmesi, sıradan insanlar arasında askeri değerlerin popülerleşmesi ve askeri değerleri yücelten zihniyetin kabul görmesi olarak tanımlanmaktadır (Akgül, 2011: 4). Ancak bu kavram tek başına anlaşılamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. Militarizmi anlaşılabilir kılmak için ise milliyetçilik ve ulus-devlet kavramlarının irdelenmesi gerekmektedir. Milliyetçilik her ne kadar son yüzyılda toplumsal düzen için merkezi bir etkiye sahip olsa da kavram yeteri kadar anlaşılır değildir. Dolayısıyla öncelikle milliyetçilik kavramı tüm hatlarıyla ortaya konulmalıdır. Milliyetçilikten bağımsız şekilde gerçekleştirilecek bir militarizm tanımı ise eksik veyahut yanlış kabul edilecektir.

Milliyetçilik Batı Avrupa’da sanayi devrimi ile ortaya çıkmış modern bir ideolojidir ve milliyetçiliği modernleşme sürecinin bir sonucu olarak gören yaklaşımlar “modernist” olarak tanımlanmaktadır. Modern kavramı geleneksel olandan kopuşu ifade ederken sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan yeni toplumsal süreç “modernleşme” olarak adlandırılmaktadır. Sanayi devrimiyle ortaya çıkan bu modernleşme sürecinde sosyal ve siyasal alanda pek çok yeni ihtiyaç ortaya çıktığı gibi bilgi ve ticaret de önem kazanmıştır. Yaşanan toplumsal değişim sonucunda ortaya çıkan sanayi toplumu feodal dönemin kapanışının da zeminini hazırlamıştır. Feodalizm ve kapitalizmin çatışan yapısı merkeziyetçi rejim ihtiyacını beraberinde getirmiş ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar milliyetçiliğin zeminini hazırlamıştır. Dolayısıyla modernist milliyetçilik; endüstrileşme, merkezi devlet yapılarının

oluşumu, kentleşme ve laikleşme süreçlerinden bağımsız düşünülemez (Doğan, 2019: 15; Kasımoğlu, 2016: 255; Yahşi, 2017: 703).

Vatanın maddi ve manevi bütünlüğünü sağlamak geçmişten günümüze tüm devletlerin nihai amacı halindedir. Bu bütünlük ise milliyetçi ideoloji aracılığıyla sağlanmaktadır. Hobsbawm'a göre milliyetçilik, "açıkça öyle olmadığı bilinen bir şeye sıkı sıkıya bağlanmayı gerektirir" (Hobsbawm, 1995: 27). Bu bağlamda milliyetçi ideolojisinin temel olarak bütünlük fikrine dayandığını söylemek mümkündür.

Milliyetçiliğin bütünleşmeye yönelik yapısı beraberinde millet kavramını da getirmektedir. Bu ideolojinin temel motivasyonu ise milletin çıkarlarını korumak ve yüceltmektir. Hobsbawm'a göre milliyetçilik, "kendi "millet"ine ait olmayan herkesi, yani insan ırkının ezici çoğunluğunu kendi etki alanının dışında bırakır" (Hobsbawm, 1995: 206-207). Bu bağlamda milliyetçilik, kabileciliğe benzer biçimde kendi milletine ait olmayana dışlama prensibine dayalı olarak işlemektedir. Kendi milletine ait olanlar "biz" şeklinde adlandırılırken bunun dışında kalanlar ise "ötekiler" olarak adlandırılmaktadır. "Biz" olarak adlandırılan grubun benimsediği değerler daima yüceltilirken "ötekiler"ın sahip olduğu değerler sürekli olarak aşağılanmaktadır.

Anthony D. Smith milliyetçilik ideolojisinin temel önermelerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Dünya kendi bireyselliği olan milletlere bölünmüştür.
- Millet siyasi ve toplumsal gücün merkezinde bulunmaktadır. Bu bağlamda millete bağlılık oldukça önemlidir.
- Eğer ki insanlar özgür ve kendilerini gerçekleştirmek istiyorlarsa bir milletle özdeşleşmek zorundadırlar.
- Dünyada barış ve adaletin sağlanması için milletlerin özgür ve güvenli olması gerekmektedir (Smith, 1994: 121).

Bu önermelerden hareketle özerklik, milli kimlik, milli egemenlik vb. bütünleştirici kavramların ortaya çıkışının milliyetçi ideoloji aracılığıyla gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Ulus kavramını temele alan milliyetçi ideoloji, tek ulus ve tek millet egemenliğine dayanmaktadır. Bu ideolojinin kültürel

boyutu ise milletin benimsediği ortak değerler etrafında şekillenmektedir. Bu ortak değerler dil, tarih ve kültür olabileceği gibi kader ve amaç birliği de olabilir. Dolayısıyla milli kimliğe ulaşmak milliyetçiliğin önemli hedeflerindendir (Kasımoğlu, 2016: 164).

Bir ideoloji olarak milliyetçilik göz önünde bulundurulduğunda ulus kavramı büyük bir anlam ifade etmektedir. Milliyetçilik bir siyasal yapılanma biçimi olan ulus-devlet modelinin temelini oluşturmaktadır. Bu ideoloji bireylerin yalnızca bir ulus içinde yaşayarak refaha ulaşacağı düşüncesine dayanmaktadır (Kasımoğlu, 2016:163). Ulus-devletlerin inşası feodallere karşı oluşturulmak istenen merkezi krallık fikri sonucunda gerçekleşmiştir. Kapitalizmin piyasaları birleştirme ve merkezileştirme düşüncesi sonucunda ise milliyetçilik ortaya çıkmıştır (Doğan, 2019: 15).

Bir siyasal yapılanma modeli olan ulus-devlet kavramını anlaşılır kılmak bakımından öncelikle ulus kavramının netleştirilmesi gerekmektedir. Anthony Smith (1994) *Milli Kimlik* adlı kitabında ulusu, “tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve yükümlülükleri paylaşan bir insan topluluğu” (s. 70) olarak tanımlamaktadır. Son dönemlerde ulus-ötesi, uluslarüstü, küresel gibi kavramlar kullanılsa da ulus kavramı her türlü toplumsal olguya etki eder niteliktedir. Yeni ulusların ortaya çıkması ve var olan ulusların kendilerini yeniden tanımlamaları bağlamında uluslaşma ivme kazanmış durumdadır.

1983’te yayınlanan Benedict Anderson’ın *Hayali Cemaatler*, Ernest Gellner’in *Milletler ve Milliyetçilikler* ve Eric Hobsbawm ve Terence Ranger’ın derlediği *Geleniğin İcadı* adlı üç kitap milliyetçilik yazınında değişimlere neden olduğu gibi ulus kavramının netleştirilmesine de yardımcı olmuştur. Bu kitaplar milliyetçilik çalışmalarındaki bazı varsayımları şu şekilde ortaya koymuşlardır:

- “Ulus” moderniteyle ortaya çıkmış, kapitalizm ve endüstrileşmeyle sıkı sıkıya bağlantılı bir kategoridir ancak kapitalizm ve endüstrileşmeye indirgenemez.
- Uluslar her ne kadar eski olduklarını iddia etseler de yeni ve milliyetçilikler tarafından icat edilmiş gruplanmalardır. Kısacası, uluslar milliyetçilikleri değil milliyetçilikler ulusları yaratmışlardır.

- Tarih, milliyetçilik yazınında çok önemli bir etkinlik ve ulus yaratma süreçlerine yakın zamana kadar büyük katkılar yapmış bir disiplindir.
- Ulusların oluşumunu ve milliyetçiliği anlayabilmek için tarihi milliyetçi düşüncenin tekeline kurtarmamız, farklı sorular sormaya başlamamız gerekir.
- Milliyetçiliğe sırf dar anlamıyla bir siyasi ideoloji olarak değil; sosyal, ekonomik, kültürel, oluşumların arkasındaki fikirler ve pratikler bütünü ve dünyayı algılayış biçimi olarak bakmak gerekmektedir. Dolayısıyla bakışımızı siyasi arenadan kültürel alana kaydırmamız şarttır (Altınay, 2016: 17).

Militarizm ve milliyetçilik ilişkisi çift yönlü bir şekilde ele alınabilmektedir. Bunlardan ilki savaşlar, ulus-devletler ve modern milliyetçiliklerdir. Charles Tilly'e göre Avrupa'da modern ve ulusal devletin kuruluşu savaşlarla gerçekleşmiştir. Bu durum Avrupa için böyle olduğu kadar üçüncü dünya devletleri için de geçerlidir. Dolayısıyla belli savaşlar toplumların kendi ulus-devletlerini inşa etmeleri açısından simgesel bir öneme sahiptir. Örnek vermek gerekirse, bu savaş Türkiye için Sakarya Savaşı'dır. Her ulus-devletin temelinde savaşlar ve bu savaşları gerçekleştiren ordular bulunmaktadır. Ancak her bir milliyetçi ideolojinin orduya yüklediği anlam birbirinden farklıdır. Türkiye'de ordu Atatürk döneminden itibaren sadece vatani korumakla yükümlü değil aynı şekilde rejimi korumakla da yükümlüdür. Bu durum o dönemlerden günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Altınay ve Bora, 2002: 140).

Militarizm ve milliyetçilik ilişkisinin ikinci eksenini ise vatandaş orduları, zorunlu askerlik ve eğitim oluşturmaktadır. Ulus-devlet anlayışı beraberinde vatandaş ordusu tanımını da getirmiştir. Buna hem ilk ulus-devlet hem de ilk ordu-millet olması bakımında Fransa örnek gösterilebilir. Benzer şekilde Avrupa da Fransa'yı örnek alarak paralı askerlik uygulamasını bırakıp vatandaş ordusu uygulamasına geçmiştir. Fransa; zorunlu askerlik, eğitim ve disiplinle birlikte milliyetçi ve sadık vatandaş yaratma yoluna girmiştir. Dolayısıyla ordu vatandaş yaratma ve eğitimin şekillenmesi açısından oldukça önemli hale gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da 19. yüzyıldan itibaren devlet/vatandaş ilişkisi pek çok bakımdan birbirini tamamlar duruma gelmiştir. Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte

orduya yüklenen “eğitim” misyonu daha gözle görülür bir hal almıştır (Altınay ve Bora, 2002: 140-141).

Milliyetçilik kavramının bir diğer önemli özelliği ise kimliğin kültürel boyutuna atıfta bulunmasıdır. Bunu gerçekleştirirken en büyük araç ise dildir. Dil; bireysel kimliğin oluşumunda, milliyetçiliğin şekillenmesinde ve ulusun kurgulanışında belli bir işlevselliğe sahip olan kültürel bir ögedir. Johann Herder’e göre, “insanın var oluşu ve insanlığı dile dolayısıyla aileye ve millete bağlıdır. Her insan bir dilin ya da topluluğun ürünüdür” (Özkırımlı, 2016: 37; Aktaran: Doğan, 2019: 23). Bu bağlamda milliyetçilik kültürle iç içe geçmiştir.

Dilin siyasal yaşamda anlam kazanması ise modern döneme aittir. Dilin siyaset konusu haline gelmesi ve milliyetçilik ideolojisinin modern dönemde varlık kazanması senkronize şekilde gerçekleşmiştir. Dil aracılığıyla bir birlik oluşturma fikri milliyetçilik ve ulus-devlet anlayışının temel motivasyonudur.

Dil ortak kimliğin bir sembolü olduğu gibi aynı ulustan olan ancak farklı etnik kimliğe veya dile sahip olanları dönüştürmenin bir aracıdır (Kasımoğlu, 2016: 165). Biz ve öteki şeklinde yapılan politik kategorizasyon dil aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dil, biz ve öteki ayrımını sağlayan kültürel bir ögedir. Modern öncesi döneme bakıldığında “milli dil” kavramıyla karşılaşmamaktadır ancak modern dönemle birlikte milliyetçilik ve onun akabinde oluşan ulus-devletler ortak dil anlayışı üzerinde durmaktadır.

Bugün milliyetçiliğe bakıldığında dini veya haneden tipi sadakatin yerini ulus devlet sadakatine bıraktığı görülmektedir. Her ne kadar Fransız modeli olan ve vatandaşlığı öne çıkan milliyetçilik, Alman modeli etnik milliyetçilikten farklı şekilde görülse de iki model de dengeli ve birbirini tamamlar şekilde varlığını sürdürmektedir (Doğan, 2019: 24).

Günümüzde neo-liberal kapitalizmin dayandığı sınırsızlaşma etkisi, uluslar üstü insan hakları ve çok kültürlülük her ne kadar ulus-devlet anlayışının dayandığı milliyetçilik ideolojisiyle çelişse de bu ideoloji varlığını kaybetmemiştir. II. Paylaşım Savaşı sonucunda ülkelerin kendi aralarında ateşkes sağlaması ve hukuk devleti politikalarına yönelmesi Avrupa’da milliyetçilik fikrinin geri plana atılmasına neden olurken üçüncü dünya ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler için daha önemli bir hal

almıştır. Ortadoğu'daki savaşlar, yurttaşların yabancı düşmanlığı, güvenlik krizi vb. sebepler Avrupa'da milliyetçi ideolojinin tekrar filizlenmesine neden olmuştur. Savaş endüstrisi yurttaş haklarından öncelikli bir konuma erişmiştir (Doğan, 2019: 25).

Her ne kadar modernite ve militarizm birbirine zıt söylemler üretse de ikisi arasında sugötürmez bir ilişki vardır. Küreselleşme sonucu sınırların ortadan kaldırılması ve çokkültürlülük, modernite ve militarizm ilişkisinin sorgulanmasına neden olmasa da neo-liberal kapitalizm hala milliyetçiliği destekler niteliktedir. Bu bağlamda milliyetçilik ve kapitalizm birbirlerini yeniden inşa ederek varlıklarını sürdürmektedir. Çoğulculuk ve farklılık vurgusu üzerinde duran postmodern yaklaşımlar ise ulus-devlet ve milliyetçiliğin ortadan kalkması için uygun temeli kuramamıştır.

2.2. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Milliyetçilik

Milliyetçilik bakımından ortaya çıkan gerilimlerin temeli toplumsal cinsiyete dayanmaktadır. Toplumsal cinsiyetin ortaya koyduğu erkek ve kadın ayrımı milliyetçi söylemde de kendini var etmektedir. Anne McClintock'a göre "tüm milliyetçilikler cinsiyetlidir, hepsi icat edilmiştir ve tehlikelidir-siyasi iktidar ve şiddet teknolojileri ile ilişkileri temsil etmeleri anlamında tehlikelidir" (McClintock, 1995: 260; Aktaran: Gözdaşoğlu Küçükalioglu, 2019: 156). Dolayısıyla kadın ve erkeğin milliyetçilikle ilişkisi farklılık göstermektedir. Tanıl Bora milliyetçi söylemin eril boyutunu şu şekilde aktarmaktadır: "Milliyetçi söylem, kadın-öznen doğru ve kadın-özne varsayarak konuşmaz; kadınlar hakkında, kadınlara hitaben, erkek-biz'den konuşur" (Bora, 2005: 271; Aktaran: Kasımoğlu, 2016: 259). Bu bağlamda Cynthia Enloe, Partha Chatterjee, Joane Nagel, Afsaneh Najmabadi ve Rubina Saigol gibi feminist araştırmacılar milliyetçilik ve militarizm ilişkisini irdelerken merkeze toplumsal cinsiyet kurgusunu koymakta ve milliyetçilik tartışmalarında kadının göz ardı edilmesini bir sorun olarak değerlendirmektedir.

Cynthia Enloe uluslararası siyaset ve feminizm üzerinde durduğu *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler* adlı kitabında milliyetçiliğin "genellikle erilleştirilmiş hafıza, erilleştirilmiş küçük düşürme ve erilleştirilmiş umuttan" (Enloe, 2003: 79)

doğduğunu ortaya koymuştur. Kadının ikincil konumu her alanda olduğu gibi milliyetçi fenomende de kendini göstermektedir. Kadın yeri geldiğinde koruyup kollanan değerli bir özneye dönüşürken yeri geldiğinde savaşta kazanılan bir mal gibi değersizleştirilmektedir. Kadının ve vatanın korunmasında ise erkek başattır.

Milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet ilişkisine erkeklik perspektifinden bakan önemli bir diğer isim ise George Mosse'dur. Mosse, milliyetçilik fenomenin modern erkeklik kavramıyla ilişkili olduğu düşüncesindedir. Ona göre milliyetçi ideolojide yer alan fethetme, kontrol sağlama ve güç kullanımı hegemonik erkeklik kavramıyla yakından ilişkilidir. Hegemonik erkeklik ve milliyetçiliğin bir diğer ortaklığı ise heteroseksüellik vurgusudur. Yurdun koruyucusu olan heteroseksüel erkek için saldırganlık meşru kabul edilmektedir (Gözdaşoğlu Küçükalioglu, 2019: 157).

Nira Yuval-Davis ise kadınların ulusal inşa sürecindeki önemi üzerinde durmaktadır. Yuval-Davis *Cinsiyet ve Millet* adlı kitabında milletleri biyolojik, kültürel ve sembolik yeniden üretenin bürokrasi ve entelijansiya değil kadınlar olduğunu savunmaktadır. Ona göre kadın biyolojik yeniden üretimin ve kültürel aktarımın birincil aktörüdür ancak buna rağmen milliyetçilik fenomeninin dışında tutulmaktadır (Yuval-Davis, 2020: 19). Yuval-Davis bu düşüncenin nedenlerini Calore Pateman ve Rebecca Grant üzerinden açıklığa kavuşturmaktadır.

Pateman'e göre kadının milliyetçilik fenomeni dışında tutulmasının sebebi, sivil alanda yapılan kamusal/özel alan ayrımının kadını önemsiz olarak addedilen özel alanla sınırlandırmasıdır. Grant ise kadının siyasal alanın dışına itilmesini Hobbes ve Rousseau'ya dayandırmaktadır. Hobbes doğal düzenden toplumsal düzene geçişi erkeğin saldırgan doğasına dayandırırken Rousseau erkeğin akıl kapasitesine dayandırmaktadır. Bu geçiş sürecinin asıl öznesi erkek olduğu için kadınlar toplumsal olandan dışlanmaktadır (Yuval-Davis, 2020: 19-20).

Kamusal/ özel dikotomisi ve toplumsal cinsiyet, milliyetçilik kurgusunun temelinde yer almaktadır. Bu dikotomi üzerinden milliyetçilik analizleri yapan bir isim de ünlü siyaset kuramcısı Partha Chatterjee'dir. Chatterjee milliyetçi söylemi maddi/manevi ayrımına benzetmektedir. Bu ayrım iç ve dış ikiliğini de içermektedir. İç olarak tanımlanan mekan ev iken dış olarak tanımlanan mekan dünyadır. Dünya maddi alanı temsil ederken ev manevi alana karşılık gelmektedir. Dünya rasyonel

bireyin kişisel çıkarları peşinde koştuğu bir alandır ve tehlikelerle doludur. Bu bağlamda dünya erkeklerin egemen olduğu bir alandır. Ev ise dünyanın tehlikelerinden uzak, izole bir alandır. Ev manevi benliğin alanıdır ve kadına tahsis edilmiştir. Dolayısıyla toplumsal yaşamdaki sosyal roller bu ayrım üzerinden şekillenmektedir (Chatterjee, 2016: 109-110). Kadının kutsallaştırılmasının temel nedeni, manevi alan kabul edilen evin bir sembolü haline gelmesidir. Maddi alanın sahibi erkek, manevi alanı ve kadını dış dünyanın tehlikelerinden korumakla görevlendirilirken kadın da korunmaya muhtaç konuma getirilmiştir.

Milliyetçilik ele alınırken göz ardı edilen diğer konular ise aile ve cinselliktir. Milliyetçi kuramcılar ulusu çoğu zaman bir aile olarak tahayyül etmektedir. Nagel'e göre ulus; "kadınlar ve erkeklerin doğal rollerini oynadıkları, başında erkek bir reis bulunan bir ailedir" (Nagel, 2016: 84). Erkeğin birincil kadının ikincil konumda oluşu, kadının cinselliğinin erkek tarafından düzenlenmesine de zemin hazırlamaktadır.

Afsane Najmabadi'de milliyetçilik kurgusunda çokça kullanılan aile metaforu üzerinde durmaktadır. Ona göre ulusun erkek kardeşler birliği olarak tanımlanması, milliyetçiliğin inşasındaki erkek egemenliğini ve kadının toplum sözleşmesinin dışında tutulduğunun göstergesidir. Bu sayede kadınlar siyasal ve toplumsal hayattan soyutlanırken aynı zamanda erkeklere de tabi kılınmaktadır. Bunun yanı sıra; milliyetçi söylemde ulus erkekle, vatan ise kadınla özdeşleştirilmektedir. Kadın ve vatan arasında romantik olduğu kadar erotik bir ilişki de mevcuttur. Kadının vatan olarak tahayyülü beraberinde namus kavramını getirmektedir. Her ne kadar namus kavramının kökeni İslami düşünceye dayansa da milletin dinsel cemaatten ulusal cemaate dönüşümüyle birlikte bu kavram dini temellerinden ayrılmıştır. Artık namus vatanın korunması anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla cinsel namus ve ulusal namus birbirine eklemlenmiştir (Najmabadi, 2016: 129-132).

Erkekten beklenen kadının ve ulusun namusunu korumasıdır. Nagel'e göre "gelenekçi erkekler kendilerini ailenin ve ulusun koruyucuları olarak görürlerken, kadınların da ailenin ve ulusun namusunu temsil ettiğini düşünürler; Kadının utancı ailenin utancıdır, ulusun utancıdır ve erkeğin utancıdır" (Nagel, 2016: 84). Bu

bağlamda savaş ve tecavüz erkekliği kanıtlamak için bir araç olarak görülmektedir. Bir kadının tecavüze uğraması kadının yaşadığı bir acı olarak değil, erkeğin yenilgisi ve zayıflığı olarak ele alınmaktadır. Bu durum ise cemaatin namusuna zarar vermektedir (Saigol, 2016: 251-252). Kadın ve erkek arasındaki dengesiz güç ilişkileri ise tam olarak bu noktada kendini göstermektedir. Erkeğin zayıflığı veyahut zaferi yine kadın bedeni ve namusu üzerinden tanımlanmaktadır. Tamar Mayer'e göre bir cinsiyetin gücü yalnızca diğer cinsiyetin güçsüzlüğüyle sağlanabilir. Dolayısıyla ulusun koruyucusu kahraman savaşçı konumunda bulunan erkek iktidarın da asıl sahibi halindedir (Gözdaşoğlu Küçükalioglu, 2019: 156).

Namusun korunması Chatterjee'nin üzerinde durduğu maddi/manevi ayrımında da kendini göstermektedir. Manevi alan olan evde bulunan kadının kutsallaştırılması, kadının cinselliği üzerinde kurulan tahakkümü de açıklamaktadır. Bu bağlamda kadının namusu maddi alanın tehlikelerine alışkın olan erkek tarafından korunmakta ve her türlü cinsel davranışı erkek tarafından kontrol edilmektedir. Kadının namusunu korumaya yönelik bir örnek olarak İslami milliyetçilikteki örtünme davranışı gösterilebilir. Müslüman kadınların tüm vücutlarını örten kıyafetlerinin onları arzu nesnesi olmaktan çıkartıp bir kişi konumuna ulaştırdığı düşünülmektedir (Nagel, 2016: 84).

Milliyetçilik ve cinsellik ilişkisini ortaya koyan en önemli örneklerden biri de vatanın kadın bedeni olarak tahayyül edilmesidir. Vatan ve kadın bedeni arasında öyle güçlü bir bağ kurulmuştur ki vatan topraklarının tüm sınırları adeta kadın vücudunun hatları olarak tahayyül edilmektedir. Vatan; sevilecek, korunacak, uğruna ölünecek bir kadın bedeni olarak tanımlanmaktadır. Vatanın kadın bedeni olarak tahayyül edilmesi pek çok şiire de konu olmuştur. Vatan sevgisi üzerine yazılmış şiirler vatanın korunması telkininde bulunduğu gibi kadının korunması söylemini de pekiştirmiştir. Bu söylemle birlikte kadının ve vatanın namusu erkeğe emanet edilmiştir. Seferberlik durumlarında “vatanın namusu”nu korumaktan kaçan erkekler ise şerefsizlikle suçlanmaktadır. Savaşlarda kaybedilen topraklar ve vatanın toprak bütünlüğünün bozulması ise sevilen kadının namusunun korunamaması utancına benzetilmektedir (Najmabadi, 2016: 132-133).

Vatan toprakları sevilen kadın olarak tahayyül edildiği gibi “anne” metaforuyla da sıklıkla anılmaktadır. Deniz Kandiyoti’ye göre kadınlar etnik/ulusal gruplar arasındaki farkları yeniden üretme, kültür taşıma ve ulusal farkları belirleme rollerini üstlendikleri gibi “ulusun anneleri” olma rolünü de üstlenmektedir (Kandiyoti, 2019: 163). Anne olarak yüceltilen kadının namusu ise temiz olmalıdır. Kadının korunmaya muhtaç bir figür olarak sunulması onların cinsel davranışlarının denetlenmesi ve kontrol altına alınmasını da meşrulaştırmaktadır. Dolayısıyla kadının hem arzulanan hem de korunmaya muhtaç bir özne olarak tanımlanması cinsiyetler arası eşitsizliği de pekiştirmektedir.

Benzer biçimde vatanın anneyle özdeşleştirilmesi, güçlü bir beraberliği ve vatan topraklarının ölüm pahasına korunması anlamına sahiptir. Nalina Natarajan, kadının annelik konumuyla bireylerde birlik ve bütünlük düşüncesi oluşturduğunu vurgulamaktadır. Toprak ve anne arasında korunmaya muhtaç olmak, başkaları tarafından sevmek ve hayran olunmak gibi benzer özellikler vardır (Saigol, 2016: 234). Ancak bu noktada bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Kadın her ne kadar vatanla özdeşleşmiş önemli bir figür olsa da bu durum kadın erkek eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasına zemin hazırlamamıştır.

2.3. Türk Milliyetçiliği Bağlamında Ordu ve Askerliğin Önemi

Türk milliyetçiliğinde ordu ve askerlik oldukça önemli bir yere sahiptir. Bunun yansımalarını pek çok alanda görmek mümkündür. Örneğin, okul kitaplarının müfredatlarında bulunan şiirler epik bir anlatıma sahip olduğu gibi askerliğin Türk milleti için ne derece önemli olduğunu da sürekli olarak vurgulamaktadır. Benzer biçimde, literatürde askerliğe dair pek çok kelime bulunması da askerliğe verilen önemin göstergelerinden biridir. Türk tarihinin çetin savaşlar tarihi olduğu açıktır. Bu bağlamda şehitlik mertebesi de kutsal kabul edilmektedir. Kemalist-laisist milliyetçi ideoloji için ordu modern-Batılı kimliğin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla milliyetçilik ve ordu arasında yadsınamaz bir ilişki bulunduğunu ve ordu-millet anlayışının Türk toplumu için oldukça önemli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.3.1. Ordu-Millet Anlayışı

Ordu-millet oluşumu Türk milleti için yeni bir kavram değildir. Bu oluşumun temeli Orta Asya Türk devletlerine kadar dayanmaktadır. Türklerin ilk yerleşim yerleri olan ve savunulması gereken bozkırlar tüm bireyleri her an savaşa hazır konuma getirmiştir. Bu zorunluluk siyasi düzen ve askeri düzenin senkronize şekilde gelişimini sağlamıştır ve bu durum ordu-millet oluşumunu doğurmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki tımarlı askeri birlikler de ordu-millet anlayışının devamı niteliğindedir (Şahin, 1998: 587).

Türk milliyetçiliği “ordu-millet” mitine dayanmaktadır. Bu mite göre Türklerin en iyi özelliği iyi bir asker ve savaşçı olmalarıdır. Bu bağlamda askerler orduyla özdeşleşmiş haldedir. Bu mit Türk Tarih Tezi'nin tarih kitabında şu şekilde açıklanmaktadır:

“Türk en iyi askerdir (...) Türk Milleti, askerlik ruhu en mükemmel olan millettir (...) Askerlik ruhu yüksek millet demek, derin ve engin irfan ve medeniyet tarihi yaşamış millet demektir. İnsanlığın ilk günlerinden beri bütün ana medeniyetlere ata olan Türk ırkında bu ruhun en mükemmel derecede bulunması tabiidir” (Tarih IV,1934:344-354; Aktaran: Altınay ve Bora, 2002: 142).

Burada göz önüne çıkan irfan ve medeniyetin askerlikle özdeşleştirilmesidir. Bu iki kavram milliyetçilik ve militarizm kavramlarını birleştirmek bakımından önemlidir.

İrfan ve medeniyet kavramlarının milliyetçilik ve militarizm kavramlarıyla eklenmesinin sebebi olarak Kemalizmin Spartan öğeleri gösterilmektedir. Bu durum Mustafa Kemal ve Afet İnan'ın yazmış olduğu *Askerlik Vazifesi* adlı kitapta ortaya konulmaktadır. Bu kitaba göre toplumlar her dönemde farklı ordu yapısına ihtiyaç duymaktadır ve günümüzdeki orduların özelliği ise “milli ordu” olmalarıdır (Altınay ve Bora, 2002: 142). Her ne kadar “milli ordu”nun 11 Eylül 1919'da ilk olarak güney bölgesinde kurulmasına karar verilse de alınan kararlar ve yazışmalar milli ordunun Amasya Genelgesi sonrasında oluştuğunu göstermektedir. Şartların değişmesi sebebiyle milli ordu kavramı yerine genellikle “gönüllü müfrezeler”, “milli müfrezeler” veya Kuva-yı Milliye kavramları kullanılmıştır. Kuvayi Milliye adıyla anılan bu askeri gruplar düzenli orduya geçişi de kolaylaştırmıştır

(Yaman, 1988: 120). Buna göre, “milli” olmayan bir ordu işlevsiz kabul edilmektedir ve bu sebeple talep görmemektedir. Milli ordu devletin bekası ve güvenliği bakımından bir tür zorunluluktur.

Ordu üzerine kaynak niteliğinde olan bir diğer tarih çalışması ise Erken Cumhuriyet Dönemi’nde ortaya çıkan Türk Tarih Tezi’dir. Türk Tarih Tezi, bu dönemde yaşanan sosyal değişimler sonucunda 1929 ve 1937 tarihleri arasında yeni bir milli kimlik ve tarih yazımı oluşturmak amacıyla iktidar teşviğiyle ortaya konulmuştur. Bu tez, Batıların Türklere yönelik dışlayıcı tutumlarına bir cevap niteliğinde olduğu gibi öğrencilere Türklüğün gurur duyulması gereken bir özellik olduğunu vurgulayan bir eğitim aracı niteliği de taşımaktadır (Akman, 2011: 82-83). Sadık ve ordu millet mitine bağlı “Türk” vurgusu yapıldığı gibi makul bir Türk vatandaşının nasıl olması gerektiği de bu tezle ortaya konulmaktadır. Türk Tarih Tezi’yle birlikte artık ordu bir gereklilik olmaktan, askerlik de vazife olmaktan çıkmıştır. Bu anlam kaymalarının nedeni, vatandaşlığa dayalı milliyetçiliğin yerini etnisist milliyetçiliğin alması ve ordu millet mitinin Türk milliyetçiliğine özgü kurgusudur. Bu kurguya göre askerlik kültürel bir ögedir. “Her Türk Asker Doğar” sözü de askerliğin kültürel bağlantısını net şekilde ortaya koymaktadır (Altınay ve Bora, 2002: 142-143).

Vatandaşlığa dayalı milliyetçilikten etnisist milliyetçiliğe geçişle yaşanan anlam kaymasıyla birlikte belli sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, askerlik ve savaş ilişkisinin kırılmasıdır. Bu değişikliğin askerden kaçma oranlarının yüksek olduğu bir döneme gelmesi tesadüf değildir. İkincisi ise askerliğe tarih dışı bir misyon yüklenmesidir. Üçüncüsü, bu kaymayla birlikte artık askerlik tartışılmaz bir gerçek haline gelmiştir. Artık askerliği tartışmak, devlet-vatandaş ilişkisini tartışmaktan ziyade Türk kültürünün tartışılmasını ifade etmektedir. Dördüncü olarak askeri alandan ayrı bir sivil alan kurgulamak oldukça güç hale gelmiştir. Çünkü artık herkes askerdir ve askerlik tüm Türk erkeklerinin içinde mevcuttur (Altınay ve Bora, 2002: 143). Dolayısıyla ordu-millet mitiyle artık askerlik sadece vatandaşlığın değil Türk kültürünün bir parçası haline gelmiştir.

Ordu-millet miti yalnızca askerliğin Türk kültürüne eklenmesiyle de sınırlı kalmamıştır. Bu mit milliyetçilikle bağlantılı olması bakımından ideologlar

akademisyenler ve medya aracılığıyla sürekli olarak pekiştirilmiştir. Ordu-millet mitini tarihsel olarak temellendiren bir isim de Halil İnalcık'tır. Halik İnalcık'a göre Türk milleti ordu-millet özelliğini geçmişten günümüze kadar korumuştur. Ona göre Türklerin dünyada önemli bir konuma yerleşmesi; milli özelliklerinin, asker karakterlerinin, askerliğe dayalı erdemlerinin, hak ve sorumluluklarının sonucunda gerçekleşmiştir ve Türkler bu karakteri binlerce yıllık tarih sonucunda elde etmiştir (Altınay ve Bora, 2002: 143).

“Asker ulus” kavramı Atatürk tarafından da sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Sabiha Gökçen'in Dersim hareketindeki başarısı Atatürk tarafından göz ardı edilmemiştir. Gökçen anılarında Atatürk'ün sözlerini şu şekilde aktarmaktadır: “Biz asker bir ulusuz. Yedisinden yetmişine, kadınından erkeğine asker yaratılmış bir ulusuz” (Gökçen, 1996: 125-126; Aktaran: Altınay, 2016: 270). Atatürk savaşçı bir kadın olarak Sabiha Gökçe'nin başarısıyla iftihar ettiği gibi toplumun her ferdinin asker olarak kabul edildiği ordu-millet mitinin pekiştirilmesine de yardımcı olmuştur. Benzer biçimde 90'lı yıllarda Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu'na başkanlık yapmış olan Suat İlhan ise ordu millet kavramının kültürel boyutu üzerinde durmaktadır. Ona göre Türk kültürünün şekillenmesinde ordu ve askeri özelliklerin yeri büyüktür. Bu bağlamda ordu toplumun kültürel özelliklerine sahip olmalı ve bunu yansıtmalıdır (Altınay ve Bora, 2002: 143). Askerliğin kültürel bir özellik olduğuna dair vurgu 2000'li yıllara kadar hız kesmeden devam etmiştir.

2.4. Askerlik, Vatandaşlık ve Erkeklik İlişkisi

Militarizm konusunda tartışılması gereken önemli bir diğer kavram ise vatandaşlıktır. Belirli alanlarda varlık kazanan militarist eğilimler, vatandaşlık tanımı ve kolektif değerler sistemine de etki etmektedir. Vatandaşlık yalnızca “belli bir ülkenin vatandaşı olmak” gibi dar bir anlama sahip değildir. Bu kavram devlet ve birey arasındaki kaotik ilişkiyi ifade ettiği gibi toplumsal cinsiyet farklılıklarını da pekiştirmektedir. Ulus devletlerin kuruluşuyla birlikte ortaya çıkan vatandaşlık kavramı, kadın ve erkek için farklı kurgulanmıştır. Vatandaşlık her ne kadar toplumsal cinsiyet kavramından bağımsız olarak düşünülse de feminist araştırmacılar

iki kavram arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Dolayısıyla bu kavramın anlaşılabilir kılınabilmesi için çok boyutlu bir inceleme yapılmalıdır.

Vatandaşlığın erkek olanı temel alarak geliştirildiği düşüncesi kamusal/özel alan dikotomisine dayanmaktadır. Kadının “erkek kardeşler birliği” tahayyülünden ve siyasal etkinlikten uzaklaştırılarak “anne” rolüyle varlık kazanması özerk bir vatandaş olma tanımından oldukça uzaktır. Kadının biyolojik, ideolojik ve kültürel üretim sağlayan soyut bir araç olarak tanımlanması erkeklerin sahip olduğu vatandaşlık haklarından mahrum kalma sebeplerindendir (Najmabadi, 2016: 129; Yuval-Davis, 2020: 19).

Vatandaşlık bireylerin sahip olduğu haklar ve sorumlulukları ifade etmektedir. Ancak bu kavramlar zaman zaman birbirine karıştırıldığı gibi birbiri üzerinden de değerlendirilmektedir. Türkiye’de vatandaşlık kavramı haklardan ziyade sorumluluklar üzerinden ele alınmaktadır. Askerlik yapmak ve vatani korumak Türk vatandaşlığının bir ödevi halindedir. Nira Yuval-Davis’e göre orduya katılımın vatandaşlık haklarıyla özdeşleşmesi, Yunan şehir devletinin geleneklerinin Fransız İhtilaline kadar sürdürülmesine dayanmaktadır (Yuval-Davis, 2020: 181). Dolayısıyla militarizm, vatandaşlık haklarıyla orduya katılımı bütünleştirerek Türk vatandaşlığının anlamını da ortaya koymuştur. Öztan’a göre Türklük vatandaşlık haklarını yerine getirme ehliyeti ile sosyal hayatta yer edinme ve güç kazanmayı ifade etmektedir. Bu tanım savaşçılık, kahramanlık, intikam ve itaat temalarına dayanan bir şeref tanımı ve milli menfaatlerle çatışmayan bir üretkenliği de içermektedir (Öztan, 2018: 66).

Cumhuriyet Dönemi’nde milliyetçilik ve militarizm dönemin ilkeleriyle harmanlanarak kendini yeniden üretmiştir. Konuya ilişkin bir örnek olarak hegemonik erkek ve Cumhuriyet Dönemi vatandaşının aynı şekilde tarif edilmesi gösterilebilir. İkisi de askerlik yapmış olgun erkeklerdir. Bu süreç; askerlik anıları, şehitlik hikayeleri ve kahramanlıkların dilden dile aktarımıyla sürekli olarak meşrulaştırılmakta ve düşmanlar ihanet hikayelerinin konusu haline gelmektedir (Öztan, 2018: 67). Vatandaşlık ve erkeklik arasındaki bağı net bir biçimde ortaya koyan bu örneğe göre Türklük; savaşçılık, kahramanlık, vatanseverlik vb. sıfatlarla “iyi” kelimesine karşılık gelirken Türk olmayanlar veyahut düşmanla iş birliği içinde

bulunan Türkler, korkak sıfatıyla tanımlanıp “kötü” olarak nitelendirilmektedir. Bu durum vatanını koruyup kollayan Türk ile bunun dışında kalanlar arasında bir ayrışmaya yol açmaktadır. Bu ayrışmanın meşrulaştırılmasının sebebi militarist hegemonyanın bu söylem ve kategoriler üzerinden şekillenmesidir.

Vatandaşlık kavramının kadın ve erkek dolayımında farklı anlam ifade etmesinin bir nedeni ise zorunlu askerlik uygulamasıdır. Altınay ve Bora’ya göre zorunlu askerlik yalnızca yurdun korunmasına yönelik bir uygulama olmayıp kadın ve erkeğin vatandaşlık bağlamında devletle ilişkisini belirleyen ve farklılaştıran bir uygulamadır (Altınay ve Bora, 2002: 144). Kültürel bir kurgunun ürünü olan zorunlu askerlik uygulaması, ordu-millet ve ulus-devlet anlayışının tarihsel boyutunu gizlediği gibi vatandaşlık kavramının cinsiyet esas alınarak farklılaştırılmasının da üstünü örtmektedir. Bu farklılaşma devlet tarafından ortaya konulması bakımından toplumsal cinsiyete dayalı ayırmadan oldukça farklıdır.

Zorunlu askerlik uygulaması en önemli erkeklik inşa süreçlerinden biri olduğu gibi Türk vatandaşlığının da ayrılmaz bir parçasıdır. Türkiye’de askerlik her “sağlıklı” erkeğin tamamlaması gereken bir vazife olarak kabul edilmektedir. Devlet tarafından kendisine yüklenen bu vazifeyi yerine getiren erkek, bu vazifeden muaf tutulan kadınlara ve erkeklere göre vatandaşlık açısından daha yüksek bir konumda yer almaktadır.

Kadınların zorunlu askerlik vazifesinden muaf tutulması, bu sürecin tamamen dışına itildikleri anlamına gelmemektedir. Enloe’ya göre kadınların rolleri erkek arkadaşlarının egolarını okşamak, besleyen bir anne veya eş olmaktır (Enloe, 2003: 99). Eş rolünü üstlenen kadından beklenen sadakat ve fedakarlıktan anne rolünü üstlenen kadından beklenen oğlunu her şekilde desteklemesidir. Bunların yanı sıra kadınlar, yaralıların iyileştirilmesi ve cinsel ihtiyacın giderilmesi gibi rollerde de varlık kazanmaktadır. Militarist politikada kadın ancak bu şekilde olumlanmaktadır. Aksi takdirde kadının namusu üzerinden olumsuz bir söylem geliştirilmektedir.

Eş ve anne rolleri dışında karşımıza çıkan bir diğer figür ise düşman kadındır. Düşman kadın figürü hem kadın olması hem de düşman olması bağlamında çift yönlü bir olumsuzlamaya maruz kalmaktadır. Savaşta ele geçirilen bir düşman kadın

ganimet olarak görüldüğü gibi cinsel bir nesne olarak da görülmektedir. Bu durum savaşta ele geçirilen kadınların tecavüze uğrama nedenini ortaya koymaktadır.

Kadınlar sadece savaş gibi istisnai durumlarda ihtiyaç dahilinde cepheye varlık kazanmaktadır. Tarihte Boudica ve Jeanne d'Arc gibi savaşçı kadın figürler karşımıza çıksa da bunun sebebi kadınların da yurdun savunucusu olduğunu ortaya koymak değil, bunun aksine bu durumun anomali olduğunu savunulmasıdır (Yuval-Davis, 2020: 179). Benzer biçimde Türk tarihinde karşımıza çıkan isim ise Sabiha Gökçen'dir. Sabiha Gökçen yalnızca kadın olması bakımından değil, Dersim İsyanı'nda aktif rol oynayan "savaşçı" bir kadın pilot olması bakımından Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ancak tüm bunlara rağmen kadınların savaşçı bir figür olarak doğallaştırılması oldukça zordur. Nitekim Atatürk'ün Sabiha Gökçen'e "aldatılmış bir eşkıya çetesi"nin eline düşme ihtimaline karşılık namusunu korumak, öldürmek veya intihar etmek amacıyla kendi silahını vermesi, onun hala bir asker olarak değil bir kadın olarak tanımlandığının göstergesidir (Altınay, 2016: 269).

Sonuç olarak, vatandaşlık hak ve sorumlulukları her ne kadar tüm bireyler için eşit şekilde tanımlanmış kabul edilse de kadın ve erkek için farklılaştığı görülmektedir. Kadın her alanda olduğu gibi vatandaşlık bağlamında da ikincil konuma yerleşmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri ise vatanın müdafaası ve zorunlu askerlik vazifesinin dışında tutulmasıdır. Erkek her zaman aktif, iktidar sahibi, vatanın birincil koruyucusu konumundayken kadın pasif, emirlere boyun eğen ve savunulmaya ihtiyaç duyan konumundadır.

2.5. Eğitim ve Askerlik İlişkisi

Milliyetçilik kavramı ele alındığında askerlik ve eğitim olmak üzere iki önemli nokta karşımıza çıkmaktadır. Bu iki kavramın birbiriyle ilişkisine örnek olarak Mustafa Kemal'in sahip olduğu "Başkomutan" ve "Başöğretmen" unvanları gösterilebilir. Bu unvanlar tesadüfi olarak bir arada kullanılmamaktadır. Zorunlu askerlik uygulamasının eğitim, kışlaların ise okul olarak kabul edilmesi eğitim ve askerlik ilişkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ailede başlayan milli faziletlerin telkini, diğer kurumlar (Okul, ordu vb.) aracılığıyla da sürekli olarak pekiştirilmektedir. Mustafa Kemal'e göre:

“Öğretmenlerden oluşan ikinci ordunun görevi, öldüren ve ölen birinci orduya neden öldürdüklerini ve neden öldüklerini öğretmesidir” (Kaplan, 1999: 141; Aktaran: Altınay ve Bora, 2002: 146). Komutan ve öğretmenler eğitici ve disipline edici misyonları bağlamında ne kadar eşitlenseler de askerlikteki ceza ve disiplin mekanizmaları daha ağırdır. Toplumdan beklenen komutan ve öğretmenlere saygı duymasıdır. Komutanlara karşı duyulan saygının nedeni ise ülkenin muhafaza ihtiyacıdır. Bu bağlamda itaatsizlik ve saygısızlık eş değerdir. İtaatsizlik, “militar rutinde “birlik ve intizamı bozacak tehlikeli bir tavır” olduğu kadar amirin otoritesine karşı işlenmiş bir “vefasızlık” örneği” olarak tanımlanırken Türklük ve askerlik namusuna aykırı olduğu da vurgulanmaktadır (Öztan, 2018: 75).

Eğitim kurumlarının istenilen sayıya ve niteliğe ulaşamaması, ülke genelinde okuryazar oranının düşük olması; askerliğin ordunun “temiz ve tükenmez kaynağı” olarak görülen taşralı erkekleri beden ve zihnen güçlü kılmak adına eğitime işlevinin popülerleşmesine yol açmıştır. Bazı ideologlar her ne olursa olsun erkeklerin askere gitmeden önce asgari düzeyde eğitilmesi gerektiği düşüncesindedir (Öztan, 2018: 75-76). Bu noktada aile işlevsel bir rol oynamaktadır. Ailenin toy olarak nitelendirilen erkek çocuklara milli değerleri telkin etmesi, genç erkekleri askerliğe hazırlamaktadır. Evladının vatana faydalı, olgun bir erkek olmasını arzulayan her aileden erkek çocuğuna milli değerleri aşılması beklenmektedir.

Türk milliyetçiliğinin pekiştirilmesi, vatandaşlığın öğretilmesi, ordunun yüceltilmesi ve ulusal güvenliğin sağlanması açısından eğitim önemli bir araçtır. Türk eğitim sistemi müfredatı bunu net bir biçimde ortaya koymaktadır. Devletin modern anlamıyla bir vatandaş ve bunun akabinde çocuk-vatandaş yetiştirme uygulamasına başladığı ilk dönem II. Meşrutiyettir. Bu dönemde çocuklar artık geleceğin vatandaşları olarak eğitim sisteminin bir öznesi haline gelmiştir. Osmanlı, Fransa’daki Instruction civique (Yurttaşlık Bilgisi) dersinden esinlenerek bu dersi Türk eğitim sistemi müfredatına eklemiştir. Bu ve benzeri derslerin (Tarih, coğrafya) müfredata eklenme sebebi ise ulusal kimliğin inşası ve yurtseverliğin pekiştirilmesidir (Üstel, 2008: 32-36). Bu ders çocuklara vatanın sevilmesi ve korunması gerektiğini, Türklüğün yüceliği ve askerliğin önemini öğretmekle militan yetişkinler haline gelmelerini amaçlamaktadır.

Benzer biçimde 1926 yılından itibaren müfredatta olan Milli Güvenlik dersleri de askerlik ve eğitim arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu derse ait müfredat ve kitaplar genelkurmay tarafından oluşturulmaktadır. Dersler ise subaylar tarafından verilmektedir. Bu ders ilk olarak “Askerlik” adı altında verilse de daha sonra ismi “Milli Güvenlik Bilgisi” olarak değiştirilmiştir. Diğer ülkelere bakıldığında benzer uygulamaların varlığından söz edilebilmektedir ancak bu uygulamalar kısa sürelidir. Ülkemizde ise Milli Güvenlik dersleri Türk milliyetçiliğinin askerlik ve eğitimle iç içe geçtiğinin göstergesidir. Dolayısıyla dünyada hiçbir ülkede gerçekleştirilmemesi bakımından bu uygulama özgün değer taşımaktadır (Altınay ve Bora, 2002: 146).

2.6. Ordu ve Milliyetçilik İlişkisi

Türk Milliyetçiliğinin biçimlenmesinde ordu büyük bir öneme sahiptir. Milli Mücadeleden bu yana Türk milliyetçiliğinin yeniden üretiminde ve bunun kültürel olarak aktarımında ordu işlevsel bir konumdadır. Bu bağlamda Türk milliyetçiliği ve ordu ilişkisinin detaylı şekilde irdelenmesi faydalı olacaktır.

Ordular gücünü devletten alan, hiyerarşik yapıya sahip, itaat ve disiplin mekanizmasına sahip militer değerlerden beslenen kapalı gruplardır. Orduların birincil vazifesi ülkenin güvenliğini sağlamaktır. Dolayısıyla orduların her daim savaşa hazır bulunması gerektiği fikri oldukça yaygındır. Bu düşünce hegemonik söylem tarafından da desteklenmektedir. Buna örnek olarak Balkan Savaşı gösterilebilir. Bu savaşla birlikte intikam duygusu ve beka sorunu baş göstermiştir. Bu sorunlar üzerine devletin devamlılığını sağlama, bu devamlılığı geleceğe aktarma, ölme/ öldürme vb. söylemlerde artış yaşanmıştır. Bunun yanı sıra; kan, ihanet, kahramanlık konuları üzerine yapılan konuşmalar ve yazılan yazılar toplumsal travmaları azaltmak yerine bu travmaların derinleşmesine neden olmuştur (Öztan, 2018: 66).

Osmanlı Dönemi’nden Cumhuriyet Dönemi’ne kadar orduya devrimci ve modernleştirici bir misyon yüklenmiştir ve bu misyon milliyetçilik aracılığıyla meşrulaştırılmıştır. Bu anlamda ordu, rasyonel ve laik bir kurum olma özelliği taşımaktadır. Ordu ve zorunlu askerlik hizmeti taşralı erkeklerin eğitilmesi açısından

büyük öneme sahip olduğu gibi genel anlamda milli bilinç aşılmasına da yardımcı olmaktadır. Dönemin ideologları da askerlik vazifesinin siyasi ve ekonomik birliği sağlayacağı, motivasyonu güçlendireceği ve modernleşmenin itici gücü olduğu düşüncesindedir (Öztan, 2018: 68).

Ordu ve askerliğe yüklenen değerin artmasının bir nedeni ise milliyetçiliğin dinsel değerlerle kutsanmasıdır. İslami aidiyet, savaş ve milli seferberliğin bir parçası haline gelmiştir. “Cihat” ve “şehitlik” gibi kavramlar İslami aidiyet, milliyetçilik ve ordu kavramlarının ne denli iç içe geçtiğinin göstergesidir. Bu kavramların temelinde vatanın müdafaası bulunmaktadır. Askerlik, devlete ve millete hizmetin ön planda olduğu bir tür ibadet olarak değerlendirilmektedir. Dini aidiyet milliyetçiliğin bir parçası kabul edildiği gibi Sünni Müslümanlık da Türk olmanın bir şartı olarak kabul görmektedir. Buna örnek olarak o dönemde askeri okullara öğrenci ve personel temininde Türk vatandaşı olma şartının aranması ve gayrimüslimlerin bu okullara alınmaması gösterilebilmektedir (Altınay ve Bora, 2002: 147-148).

Milli olanı ontolojikleştirmeye yönelik dile orduda çokça rastlanmaktadır. Buna göre askerlik bir dünya görüşü olarak sunulmakta ve “milli menfaat”, “milli hedef”, “milli güç gibi kavramlar üzerinde sıklıkla durulmaktadır. Bu kavramlar kendinden meşru olarak kabul edilmektedir. “Milletin maddi ve manevi güçleri (sosyokültürel, ekonomik, siyasi, askeri...) toplamı ve bileşkesi” olarak kabul edilen milli güç, devlet çıkarlarını sorgulanamaz bir konuma getirmektedir (Altınay ve Bora, 2002: 148-149).

Ordu, milli kimlik ve milli çıkarın açığa vurulduğu bir kurum olarak tezahür etmektedir. Milli-militarist bakış, savaş ve askeri eylemi vatanseverlik olarak tanımlayarak onu meşrulaştırmaktadır. Bunda Sosyal Darwinizmin etkilerini görmek mümkündür. Milliyetçilik, ulus-devlet ve vatandaşlık kavramları bu paradigmayla da desteklenmektedir. Sosyal Darwinizm, “yalnız zihnen ve bedenlen güçlü olanların hayatta kalacağını, zayıfların ise yok olmaya mahkum olduklarını savunan doğal seleksiyon tezine” (Öztan, 2018: 65) dayanmaktadır. Bu paradigmaya göre toplumlar varlığını sürdürmek için her zaman güçlü olmalı ve mücadele etmelidir. Bunun sebebi ise savaşların kaçınılmaz olmasıdır. Bu bakış açısı Osmanlı siyasi elitleri tarafından da desteklenmiştir. Onlara göre barış hali geçicidir ve dolayısıyla her

zaman savaşa hazırlıklı olunmalıdır. Bu düşünceden hareketle güçlü bir merkezi devletin bireylerden çok devletin ve topluluğun haklarını önemsemesi, olası savaş durumlarına karşı önceden planlanmış bir ekonomiye ve her zaman savaşa hazır, güçlü ve düzenli bir orduya sahip olması gerekmektedir. Silahlanmaya, askeri ve savaşçı değerlere öncelik vermeleri gerektiği gibi barışçı fikir ve anlaşmalara da prim vermemelidirler (Aktaş, 2010: 10). Dolayısıyla güçlü olanın varlığını devam ettireceği düşüncesine dayanan Sosyal Darwinist paradigmanın güçlü ordulara sahip olma istenci, milliyetçilik ideolojisinin pekişmesine de zemin hazırlamıştır.

Milli bilincin ordu aracılığıyla temsil edildiği fikri askeri darbelerle yeniden üretilmiş ve meşrulaştırılmıştır. Ordu, “vatanı kurtarma ve savunma” yükümlülüğü ile siyasi rejime karşı müdahalelerde bulunma yetkisini kendisinde görmektedir. 12 Eylül 1980 darbesi buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Bu darbe ithal ikameci politikanın sekteye uğraması, ekonomik kriz, iktidar blokunun dağılması, ülkenin içinde bulunduğu siyasi bunalım vb. sebepler sonucunda “milli birlik ve beraberliği sağlamak” amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu dönemi bir askeri diktatörlük dönemi olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Bu dönemde ordu; parlamento ve hükümetin varlığına son vermek, siyasal partilerin faaliyetlerini durdurmak ve yeni anayasa hazırlığına girmek gibi köklü değişiklikler ortaya koymuştur. Bunun sonucunda Türk-İslam sentezinden beslenen 1982 Anayasası oluşturulmuştur. Bu anayasada “millilik” ve “milli kültür” vurgusu sıklıkla yapılmaktadır. Bu vurgunun temeli ise Türk milliyetçiliğine dayanmaktadır (Özçelik, 2011: 82).

Ordunun siyasal olarak ağırlığının artması, Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk askeri darbe olarak bilinen 27 Mayıs Darbesi’yle gerçekleşmiştir. Bu darbeyle birlikte ordunun milliyetçi ideolojiyi pekiştirme işlevinde de dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümün en belirgin özelliği ise ülkenin hızlı kalkınmasını hedefleyen subayların resmi-milli ideolojiye müdahalesidir. Bu arayışla, Atatürkçülük ve Atatürkçülük içindeki farklı milliyetçilikler de göz önüne çıkarılmıştır. Örneğin, Demokrat Parti iktidarına bir tepki olarak ordu anti-emperyalist bir tutum benimsemiştir. Sola eğilimli subaylar için ulusal bağımsızlık Atatürkçü-milliyetçiliğin temeli olarak görülmektedir (Altınay ve Bora, 2002: 151). Atatürkçülüğün temeline bakıldığında “millilik” vurgusu ve milliyetçilik ilkesini

görmek mümkündür. Bu bağlamda Atatürk milliyetçiliği, Türklük ve vatanseverliğin farklı bir ifadesi olarak kabul edilmiştir.

Kemalizmin (Atatürk milliyetçiliğinin) ve Türklüğün İslamileştirilmesi için Türk-İslam sentezi sıklıkla vurgulanmaktadır. Türk-İslam sentezi ve devletin iç ideolojisi olan “milli güvenlik” ideolojisi birbirine paraleldir. İki ideolojide de ülke ve milletin bölünmezliğine vurgu yapılmaktadır. Bu noktada en önemli görevi üstlenen ise Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur. Oluşturulan yeni anayasasının 136. maddesi ile Diyanet İşleri Başkanlığının “milli dayanışma ve bütünleşmeyi pekiştirme” işlevi Türklüğün İslamileştirilmesi ve İslamın Türkleştirilmesi sürecine katkı sağlamıştır (Özçelik, 2011: 82-88). Türk milliyetçiliğinin pekişmesinde dinin etkisi oldukça büyüktür. Ordunun sağlamaya çalıştığı milli birlik ve beraberlik Diyanet İşleri Başkanlığı gibi pek çok kurumla senkronize biçimde işlemektedir.

Ordunun doğru milliyetçiliği belirleme girişiminin nedeni, toplumun devletin belirlediği politikaya uyumunu sağlamaktır. Bu bağlamda Atatürk milliyetçiliği kutuplaşmadan arınmış bir ideoloji olarak görülmektedir. Atatürk milliyetçiliği mantıklı ve gerçekçi bir ideoloji olarak tanımlanmakta ve pantürkist-irradentist anlayışın karşısında durmaktadır. Atatürk milliyetçiliğinde millet, aşkın bir varlık olarak değerlidir. Bu varlığın temsilcisi ise devlettir (Altınay ve Bora, 2002: 153).

2.7. Türkiye’de Devletin Erkekliği İnşa Etme Aracı Olarak Askerlik

Türkiye’de askerlik, sünnetten sonra bir erkeğin olgunlaşma yolunda attığı en önemli adımlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Sancar (2016) askerliği; “modern toplumların tek cinsiyete dayalı en önemli ulusal ordularda, genç yaşta bütün erkeklerin zorunlu olarak güvenlik hizmeti yaptığı en temel erkeklik pratiği” (s. 153) olarak tanımlamaktadır. Temel erkeklik pratiği olarak kabul edilen askerlik, eril tahakküm ve eril söylemin sürekli olarak pekiştirildiği bir alandır. Benzer biçimde vatan hizmeti olarak görülen askerlik, Türk vatandaşlığının da koşuludur. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 72. Maddesine göre ise askerlik, “her Türkün hakkı ve ödevi”dir (TBMM, (n.d.). Dolayısıyla ülkemizde yirmi yaşına gelen her “sağlıklı” erkek için askerlik bir zorunluluktur. Eğitime devam etmek veyahut cezaevine girmek gibi mazeretler sonucunda askerlik kırk yaşına kadar ertelenebilmektedir.

Sağlık sorunları ve homoseksüellik nedeniyle de bu vazifeden muaf tutulmak mümkündür.

Askerlik zamanı ve süresi kişiden kişiye değişmesine karşın yirmi ay ve altı ay arasında değişiklik göstermektedir. Bedelli askerlik uygulamasıyla birlikte devletin belirlediği ücret karşılığında bu süre yirmi bir güne kadar kısaltılabilmektedir. Kökenleri Osmanlı Devleti'ne kadar dayanan bedelli askerlik uygulaması, günümüzde pek çok erkek tarafından tercih edilmektedir. Belirlenen koşullar dahilinde askerlik hizmetini yerine getirmeyen erkekler ise asker kaçağı kabul edilmektedir.

Vicdani ret, çürük raporu ve pembe tezkere gibi nedenlerle askerliğin tamamlanması, sosyal ve psikolojik birtakım olumsuzluklara neden olmaktadır. Askerlik vatandaşlığın ve erkekliğin ispatı niteliğindedir. Askerlik görevini başarıyla yerine getiren bir erkek olgunlaşmış ve milli bilince kavuşmuş varsayılmaktadır. Bu bağlamda, erkek artık evin komutanıdır ve dolayısıyla hegemonik erkeklik ilişkisini ve kadın-erkek hiyerarşisinin şartlarını pekiştirecek bir iktidara sahiptir (Öztan, 2018: 77). Askerliğini tamamlamamış erkek iş bulma, evlilik vb. diğer süreçlerde aksaklıklar yaşamaktadır. Tarhan'a göre askere gitmeyene kız verilmemesinin asıl sebebi kadının tek başına kalması ve yabancılara emanet edilmesi değil, erkeğin askerliğini tamamlamadığı için "tam" kabul edilmemesidir (Tarhan, 2020: 249). Erkeklerden beklenen, askerlik vazifesini yerine getirerek erkekliğini ispatlaması ve sonrasında evlenmesidir. Askerlik hizmetinin tamamlanmaması toplumsal dışlanmayı ve yetersizlik hissine bağlı olarak psikolojik sorunları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla zorunlu askerlik tamamlandığında ya da tamamlanmadığında zorlu sonuçlar doğuran, her "sağlıklı" Türk erkeğinin tamamlaması gereken bir süreç olarak kabul edilmektedir.

Zorunlu askerlik her ne kadar erkeklik inşa sürecinin önemli bir adımı olarak görülse de askere gitmek istemeyenler için külfet olarak değerlendirilmektedir. Muhafifler, solcular, Kürtler, azınlıklar vb. gruplar genellikle zorunlu askerlik vazifesini yerine getirmek istememektedir. Buna rağmen, bazıları görevi yerine getirerek zorunluluktan kurtulmayı ve rahat biçimde yaşamayı tercih etmektedir. Bunların yanı sıra, inançları doğrultusunda askerlik yapmayı reddeden vicdani

retçiler de bulunmaktadır. Çoğu Avrupa ülkesi olmak üzere pek çok ülke vicdani reddi kişinin temel haklarından biri olarak kabul etmektedir ancak Türkiye’de böyle bir haktan söz edilemez. Türk hukuk sisteminde vicdani reddi düzenleyen herhangi bir kanun maddesinin bulunmaması, vicdani retçilerin itaatsizlik ve halkı askerlikten soğutma gibi sebeplerle cezalandırılmasına neden olmaktadır (Göksu, 2017: 50). Vicdani retçilerin cezaya tabi tutulmaları, askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddetmeleri sosyal dışlanmalarına neden olduğu gibi hiyerarşinin alt tabakalarına itilmelerine de neden olmaktadır.

Zorunlu askerlik süreci belirli kurallar dahilinde gerçekleşmektedir. Vazife öncesinde, esnasında ve sonrasında çeşitli uygulamalar ve ritüeller gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalardan ilki sağlık muayenesidir. Bu muayenenin amacı her ne kadar salgın hastalıkları önlemek ve erkeklerin zihinsel engeli olup olmadığını saptamak olsa da kültürel bir boyutu da vardır. Selek’e göre askerliğe yüklenen kültürel anlamlar sebebiyle, bu muayene bir bakıma erkeklik muayenesi olarak algılanmaktadır (Selek, 2018: 36). Dolayısıyla bu muayene sonucu askerliğe kabul edilmek, toplum tarafından “sağlıklı bir erkek” olarak onaylanmak anlamına gelmektedir.

Muayene sonucu “askerliğe elverişli” kabul edilen erkekler için gerçekleştirilen en önemli ritüel ise asker uğurlamasıdır. Sağlıklı erkek bu ritüel aracılığıyla toplum tarafından onaylanmakta ve aileler için gurur kaynağı haline gelmektedir (Karacagil, 2017: 4415). Asker uğurlaması ülkenin dört bir yanında pek çok erkek tarafından gerçekleştirilen bir uygulama olmasına karşın; kişilerin askerlik algısı, sınıfsal durumu, yaşadığı yer vb. değişkenler bağlamında farklılık göstermektedir. Buna örnek olarak kırsalda yaşayan ve metropolde yaşayan askerlerin asker uğurlama biçimleri gösterilebilir. Kırsal bölgelerde asker uğurlamaları kutlama şeklinde gerçekleşmektedir ve buna “asker düğünü” denilmektedir. Yemek davetleri verilmekte, eğlence yapılmakta ve havai fişekler atılmaktadır. Askere gidecek genç için arabalar konvoy oluşturmakta ve o bölgede tur atılmaktadır. Uğurlamaya gelenler ise askere gidecek olan gence iç çamaşır, çorap gibi askerde ihtiyaç duyulacak şeyler hediye etmektedir (Güleç, 2011: 69). İstanbul gibi büyük şehirlerde bazıları asker uğurlamasını, “asker uğurlama yemeği” şeklinde organize etmektedir. Erkekler askerde mahrum kalacağı pek çok “zevkini” askere

gitmeden önce gerçekleştirmektedir. Kimileri askere ailesi ve yakın çevresi tarafından coşkuyla uğurlanırken ailesinden ayrı yaşayanlar ve askere gitmek istemeyenler bu yolculuğa tek başına çıkmaktadır. Uğurlama esnasında genellikle davul, zurna eşliğinde “En büyük asker bizim asker” sloganı atılmaktadır. Annenin ağlaması ise askere giden genç erkeğe kendini daha çok “erkek” hissettirmektedir (Selek, 2018: 46-49). Her ne şekilde yapılırsa yapılsın asker uğurlamaları militarist söylemin pekiştirilmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Askerlik bir bakıma bedenin hakimiyet altına alınması anlamına da gelmektedir. Askeriyede erkekler bedensel olarak tektipleştirilmektedir. Saçları kısa kestirmek, bıyık ve sakalları kestirmek, askeri üniforma giymek tüm askerler için bir zorunluluktur. Öztan’a göre, üniforma aracılığıyla bir süreliğine de olsa erkekler arasında simgesel bir eşitlik sağlanmaktadır ve bu eşitlik farklı gruplar arasında “ulusal birlik” duygusu inşa etmektedir. Dolayısıyla bu durum militarist uygulamaların ve eğilimlerin etkisini kesinleştirmektedir (Öztan, 2018: 78).

Her asker için bedensel bir standart olarak kabul edilen bu kurallar ve askeri üniforma, erkeklerin birbirine benzemesine ve kendilerine yabancılaşmasına neden olduğu gibi onlar için yeni bir kimlik ve rol de belirlemektedir. Askerlikle birlikte, farklı bağlamlarda şekillenen ve çeşitli şekillerde konumlandırılan erkekler artık kendilerine değil birbirlerine benzediklerini hissetmektedir. Bunun yanı sıra, bu süreçte artık ortak bir ada da sahip olmaktadır: “Mehmetçik” (Selek, 2018: 64). Bu üniformalarla birlikte artık onlar gel denildiğinde gelen git denildiğinde giden “Mehmetçikler” haline gelmektedir. Bu şekilde denetim altına girmekte, ödül-ceza mekanizmasıyla belirli davranışları benimsemektedirler. Dolayısıyla erkekler fiziksel olarak değiştiği gibi kimlik ve roller bağlamında da değişiklikler yaşamaktadır.

Askerlik erkeklere topluluk içinde yaşamayı öğretmektedir. Erkekler spor yapmak, yıkanmak, yemek yemek vb. rutin eylemleri birlikte gerçekleştirmektedir. Öztan’a göre: “Kışladaki “medeniyet” ve erilleştirilmiş toplu yaşam, erkeği zorunlu yaşam koşullarına alıştıran “adam” edecek nihai süreci kapsamaktadır” (Öztan, 2018:72). Erkekler toplu yaşam sayesinde bir gruba ait olmayı ve disiplinli olmayı öğrenmektedir. Ayşe Gül Altınay “Askerlik Yapmayana Adam Denmez: Zorunlu Askerlik, Erkeklik ve Vatandaşlık” adlı makalesinde disipline etmenin amacının

milliyetçi militarist ideolojiyi benimsetmek ve kapitalist ekonominin ihtiyaç duyduğu yararlı vatandaşları yetiştirmek olduğunu vurgulamaktadır.

Erkekler için en zorlu dönem acemiliktir. Acemilik süreci askerlikte erkek olmanın ilk adımı olarak görülmektedir. Bu süreçte verilen eğitimler sonucunda erkekler ilk kez güçlü olmayı, itaati ve kalıba uymayı öğrenmektedir (Karacagil, 2017: 4418). Yeni bir ortama girmek, sevdiklerinden ayrılmak, üstler tarafından uygulanan şiddet ve kurallar ise acemilik döneminin zorlukları olarak tanımlanmaktadır. Bunların yanı sıra, erkekler arasında kurulan arkadaşlıklar bu dönemin eğlenceli olarak tanımlanmasına neden olmaktadır.

Acemilik dönemi yemin töreni ile sonlanmakta ve toyluk döneminin bitişini sembolize etmektedir. Acemilik dönemini bitiren erkeler bu törenle birlikte erkekliğe bir adım daha yaklaşmaktadır. Bu törenlerde erkeklere silah verilmekte ve askerlik yemini ettirilmektedir. Askerlik yemini ise şu şekildedir:

“Barışta ve savaşta, karada, denizde ve havada her zaman ve her yerde milletime ve cumhuriyetime doğruluk ve muhabbetle, hizmet ve kanunlara ve nizamla ve amirlerime itaat edeceğime ve askerliğin namusunu Türk Sancağının şanını canımdan aziz bilip icabında vatan, cumhuriyet ve vazife uğrunda seve seve hayatımı feda eyliyeceğime namusum üzerine andiçerim.” (Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, madde 37).

Bir bakıma erkekliğe geçiş ritüeli olarak görülen yemin töreniyle birlikte genç erkeğin toyluktan kurtuluşu toplumun diğer üyelerine ispatlanmaktadır. Başka bir ifadeyle “Kanunlarda tanımlanan yemin töreni aslında toplumsal normlarla bezenmiş ve erkek olmanın hem resmi hem de toplum olarak onanmasının bir kutlamasıdır” (Karacagil, 2017: 4418).

Genellikle ailelerin katıldığı bu törenler askerlerin önceden prova ettiği bir tiyatro oyunu gibi gerçekleşmektedir. J.C Scott’a göre, hakim olan ve tabi olan arasındaki iktidar eşitsizliği ne kadar artarsa ve ne kadar keyfi bir biçimde uygulanırsa, kamusal senaryo daha ritüel bir görünüme sahip olmaktadır. Kamusal senaryo ancak resmi törenlerle hakim olanların isteğine uygun şekilde ifade edilmektedir (Selek, 2018: 76). Acemilik döneminin sonlanmasıyla istenilen kalıba giren ve uyum sağlamayı öğrenen erkek, ruhsal ve fiziksel olarak bir nebze de olsa

rahatlamaktadır. Rahata ermenin bir başka sebebi ise maruz kaldıkları şiddeti artık kendilerinin astlara uygulayabilecek olmasıdır. Bu durum şiddetin devamlılığını da beraberinde getirmektedir.

Askerde savaş üzerine eğitimler verildiği gibi erkeklerin genel bilgi seviyesini arttıracak eğitimler de verilmektedir. Kimi erkekler okuma-yazmayı askerlik döneminde öğrenmektedir. Bunların yanı sıra temel vatandaşlık, sivil savunma ve ilk yardım dersleri de verilmektedir.

Askerliğin en önemli parçalarından biri de daima düzenli ve temiz olmaktır. Yatak düzeltmek, banyo yapmak, tıraş olmak vb. pratikler erkeklerin temizlik anlayışlarını standardize etmek için konulmuş kurallardır. Benzer biçimde askerliğin “kadınsız bir yaşam” olarak tanımlanması, kadına yüklenen işlerin de erkekler tarafından yapılması anlamına gelmektedir. Askerde çamaşır yıkamak, bulaşık yıkamak, yatak düzeltmek vb. pek çok iş erkekler tarafından yapılmaktadır. Bu durum her ne kadar toplumsal cinsiyet rolleriyle çelişse de erkekler ancak bu sayede temizliği, düzeni ve disiplini öğrenmektedir. Kimileri öğrendikleri bu işleri askerden sonraki hayatlarında sürdürseler de kimileri bunları hala “kadın işi” olarak tanımlamaktadır.

Askerlik için en yaygın söylemlerden biri de “Nizamiyede akli-mantığı bırakacaksın” sözüdür. Bu söz eskiye dair her şeyin bırakılmasını ifade ettiği gibi itaate boyun eğmeyi de ifade etmektedir. Nizamiye kapısı iktidarın gücünü simgeleştirdiği bir mekan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapıdan geçmek ise teslimiyetin ve boyun eğmenin simgesel metaforu halindedir (Karacagil, 2017: 4416). Askerlikte erkekler itaati ve otoriteyi öğrenmek adına kendilerine verilen pek çok mantıksız işi ve cezayı yapmakla yükümlüdür. Komutanlar erleri eğitmek için “ağaca selam vermek” gibi mantıksız görevler vermektedir. Sürünmek askerler tarafından eğitimin bir parçası olarak kabul edilmektedir ancak toplumsal olarak “yerde olmak” en aşağı konumdur. İtaati öğrenmek ve olgunlaşmak adına yapılan bu eylemler bazı durumlarda eğlenceli olarak nitelendirilse de erkekleri rencide etmektedir.

Askerlikte en önemli görevlerden biri de nöbet tutmaktır. Kadın ve vatan arasında tahayyül edilen erotik ilişki, askerliği vatani korumaya yönelik bir pratik

olarak kurguladığı gibi namusu ve malı korumaya yönelik bir pratik olarak da kurgulamaktadır. Erkeklerin örgütlü şiddet araçlarını elinde bulundurmasının nedeni de tam olarak budur. Silah bir erkeğin namusu olarak görülmektedir ve vatanın korunması için kutsal bir araç olarak kabul edilmektedir. Askerlikte erkekler ailesini ve vatanı korumak için çeşitli eğitimler almakta, silah kullanmayı öğrenmekte ve nöbet tutmaktadır. Dolayısıyla askerde nöbet tutmak kutsal bir görev olarak kabul edilmektedir (Selek, 2018: 88).

Askerlik, sistematik şiddetin yoğun olarak uygulandığı bir kurumdur. Askeriyede fiziksel, sözlü, psikolojik ve sembolik şiddet üst düzeydedir. Şiddet, itaatin sağlanması ve hiyerarşinin belirlenmesinde etkin rol oynadığı gibi tüm sorunların çözümü olarak da görülmektedir. Akgül bunu şu şekilde açıklamaktadır: “Eğitim süreci askerde karşı çıkışları engellemek adına koşulsuz itaati amaçlar; itaati sağlamanın en etkili aracı ise aşağılamadır” (Akgül, 2010: 48). Askeriyede pekiştirilen şiddet kullanımı, erkek zihnine bir “erkeklik kodu” olarak eklenmektedir (Karacagil, 2017: 4420). Bu nedenle askerler diğer askerler ve üstleri tarafından sürekli olarak küfre, alaya ve dayığa maruz kalmaktadır.

Erkekler uygulanan şiddetle başa çıkmak adına belirli stratejiler geliştirmektedir. Bu stratejilerden biri, kendilerine uygulanan şiddetin mantıklı bir sebebe dayandırılmasıdır. Erkekler çeşitli gerekçelerle kendilerine uygulanan şiddeti hak ettiklerini düşünmekte ve bu şiddeti meşrulaştırmaktadır. Kimi askerler bu şiddetten şikayetçi olmasına rağmen bunu eğitimin, itaatin ve disiplinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmekte ve uygulanan şiddete karşı çıkmamaktadır. Hatta kimi zaman komutanlar askerlerin inandığı değerler üzerine küfürler etse de askerler otoriteye karşı gelmemek uğruna tepkisiz kalmaktadır (Selek, 2018: 104-108).

Askerler kendilerine uygulanan şiddete her ne kadar tepkisiz kalsalar da hınç ve intikam duygusuyla dolmaktadırlar. Şiddetin disiplin amaçlı uygulandığı bu süreç sonucunda erkekler askere gitmek istemediği gibi intihar gibi yollara da başvurmaktadır. “Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri” raporu ile hakaret, dayak, uykusuz bırakma gibi askerliğin bir parçası olarak görülen eylemler “hak ihlali” olarak tanımlanmıştır. Yine aynı raporla askerlik sırasında uygulanan kötü muamelenin fiziksel sakatlığa, psikolojik ve psikiyatrik sorunlara neden olduğu

ve kadına/çocuğa yönelik şiddetin sebeplerinden biri olduğu ortaya konulmuştur (Sünbuloğlu, 2013: 13).

Askeriyede farklı kişilik özelliklerine sahip, farklı sosyal çevreleri ve politik duruşları olan pek çok erkek bulunmaktadır. Erkekler bu sayede daha önce karşılaşmadıkları hemcinslerini keşfetmekte ve farklı sosyallikler geliştirmektedir. Sosyalleşme süreci tüm erkekler için aynı gerçekleşmemektedir. Kimileri yalnızlıktan şikayet ederken kimileri pek çok dost edinmektedir. Çarşı izinleri de erkekler için sosyalleşme alanı olarak görülmektedir. Erkekler arasındaki bu sosyal deneyim beraberinde gruplaşmayı da getirmektedir.

Askerde gruplaşma oldukça fazladır. Gruplaşma, tahakküme ve zorluklara karşı geliştirilen bir “sosyal kalkan” olarak görülmektedir. Erkekler ancak bu şekilde zorlukların üstesinden gelebilmektedir. Askerler arası bu gruplaşma kültürel farklılıklara dayanabileceği gibi performansa yönelik de gerçekleşebilmektedir. Farklı etnik gruplar kendi aralarında gruplaşma eğilimindedir. Genellikle Alevi, Kürt, Arap ve Lazlar kendi aralarında gruplaşmaktadır. Hemşerilik kavramı da gruplaşmaya bir örnek olarak gösterilebilir. Aynı bölgeden gelme, aynı etnik gruba ait olma ve aynı dinsel öğretiye inanma askerler arasında gruplaşma yaratmakta ve dayanışma sağlamaktadır. Erkeklerin diğer erkeklere yardım etmesi kendi statülerini yükseltmek açısından da oldukça önemlidir. (Selek, 2018: 149-150).

“Hegemonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü” adlı makalede ordu, futbol takımları, polis teşkilatları vb. ortamlar “homososyal topluluklar” olarak adlandırılmaktadır. Bourdieu’dan alınan bu kavram “cinslerin kendi aralarında oluşturdukları topluluklar aracılığıyla davranışlarını meşrulaştırması”nı ifade etmektedir. Bu topluluklar sadece erkekleri kapsayarak cinsiyetler arasında dengesizlik yaratma ve erkek egemenliğini yeniden üretme işlevi üstlenmektedir (Onur ve Koyuncu, 2004: 32-39). Dolayısıyla kadınlar ve kadınlara ait tüm özellikler askerlik ortamının dışında tutulmakta ve değersizleştirilmektedir.

Askeri eğitimlerle birlikte erkeksi özellikler pekiştirilmekte ve hegemonik erkeklik öğretilmektedir. Sancar (2016) askerliği, “hegemonik erkeklik öğrenme okulu” (s. 155) olarak tanımlamaktadır. Nasıl ki yeni rejimin ve hakim ideolojinin halka empoze edilmesinde okullar büyük bir öneme sahipse askerlik de hegemonik

erkekliğin “toy” erkeklere benimsetilmesi açısından oldukça önemlidir. Askeri eğitimler ve askerler arası rekabet sonucunda erkekler arası hiyerarşi yeniden şekillenmektedir. Bourdieu’ya göre cinsiyet düzeni yalnızca erkeğe özgü alanlarda “rekabetin ciddi oyunları”yla yapılandırılmaktadır (Onur ve Koyuncu, 2004: 32). Askere aynı dönemde başlayan erkekler arasındaki “devrecilik” anlayışı, askerliğin kısa veya uzun dönem yapılması gibi pek çok durum erkekler arasında rekabet yaratmaktadır. Rekabet sonucu inşa edilen hiyerarşide tabi olan erkekler hegemonik erkeklerin baskısına maruz kalmaktadır.

Hegemonik erkeklik; aktif olmak, iyi bir görünüşe sahip olmak ve yeri geldiğinde şiddet kullanmaktan kaçınmamak gibi niteliklerle ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda hegemonik erkekliğin belirleyicisi konumunda olan bir diğer unsur da rütbedir. Erler için komutanlar hegemonik bir figür olarak kabul edilmektedir ve mutlak otorite konumundadır. “Toy erkek, üniformalı hemcinsinde eril değerler ile kutsanmış bir otorite görür/görmek zorunda kalır. Otorite sahibi, varoluşsal olarak mutlak itaati gerekli kılar ve bu mutlaklık, hakim diskurda her yönü ile terbiye edicidir” (Öztan, 2018: 73). Hegemonik erkekler sahip oldukları özellikler bakımından yüceltilmekte ve kahraman olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla hegemonik erkeklik modeli çoğu erkeğin erişmek istediği bir idealdir.

Askerlikte göze çarpan önemli bir diğer olgu da cinselliktir. Kadınlar homososyal topluluk olarak anılan bu ortamın dışında tutulsalar da daima cinsel sohbetlerin konusu halindedir. Askerde cinsel aktivitesi kısıtlanan erkekler, bu boşluğun yerini deneyimlerini diğer erkeklerle paylaşarak doldurmaktadır. Erkekler her ne kadar cinsel yoksunluk içinde olsalar da cinsel sohbetler veya küfürler aracılığıyla cinsellik sürekli olarak körüklenmektedir.

Cinsellik deneyimi de kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Genellikle taşradan gelenler veyahut kapalı sosyal çevreye sahip olanlar cinsellikle ilk kez askerlik döneminde tanışmaktadır. Askerlikte cinsel aktivitenin kısıtlanacağını bilincinde olan erkeklerden bazıları askerliğe başlamadan önce geneleve gitmektedir. Benzer biçimde askerlik sürecinde de genelevler oldukça popüler mekanlardır. Erkek cinselliğinin hem pekiştirildiği hem de sınırlandırıldığı bir durum da “aç aç” gösterileridir. Bu gösterilerde dans eden kadınlar erkeklerin “aç aç” diye bağrımları üzerine

soyunmaktadır. Bu gösterilerde kadınlar askerleri tatmin etmek için sunulan bir obje konumundadır. Kimileri bu gösterilere katılarak ataerkil düzenin yeniden inşasına hizmet ederken kimileri bu gösterileri kadının aşağılanması olarak adlandırarak katılmamayı tercih etmektedir (Selek, 2018: 154-158).

Erkek cinselliğinin bastırılması, erkekler için olduğu kadar kadınlar için de sorun teşkil etmektedir. İznine çıkan erkeklerin seks işçileriyle fuhuş yapması, kadınların askerlerin sözlü tacizine maruz kalması ve anlatılan hayvanlara tecavüz hikayeleri bu sorunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu anlatılar “ihtiyaç giderme” adıyla meşrulaştırılmakta ve diğer erkekler tarafından ihbar edilmemektedir.

Askerlik; disiplin, itaat ve hiyerarşinin öğrenildiği heteroseksüel erkeklerden oluşan homososyal bir topluluk olarak tanımlanmakta ve kadınlar/kadınlara dair tüm değerler bu oluşumun dışında tutulmaktadır. Homoseksüel yönelim ise kadınsılıkla ve fiziksel zayıflıkla özdeşleştirilmektedir. Heteroseksüel erkek bedeni vatani koruyabilecek sağlamlıkla tanımlanırken eşcinsel erkek vatanın ideal erkek profiline ihanet etmekte ve çürüklük olarak tanımlanmaktadır. (Mutluer, 2020: 20). Dolayısıyla kadınsılıkla özdeşleştirilmek ve fiziksel yeterliliğe sahip olmadığı düşüncesi eşcinsellerin askere alınmama nedenlerindendir.

Eşcinsellerin askerlik yapamamasının bir diğer nedeni ise homoseksüelliğin hala psikolojik bir hastalık olarak kabul edilmesidir. Türk ordusu hala 1968’e ait Zihin Bozukluklarını Teşhis ve İstatistik Rehberini (DSM) kullanmaktadır. Bu kitaba göre eşcinsellik psikoseksüel bir bozukluk olarak tanımlanmakta ve buna bağlı olarak “hasta” kabul edilen eşcinsel bireylerin “askerlik yapmaya elverişli olmadığı” sonucuna varılmaktadır. Ancak günümüzde kullanılan 2000 tarihli DSM IV’te eşcinsellik psikoseksüel bir bozukluk olarak kabul edilmemektedir. Anal muayene ve ilişki esnasında çekilmiş fotoğrafların sunulması gibi aşağılayıcı biçimlerde eşcinselliğini kanıtlanan erkekler askerlik görevinden muaf olmaktadır. Bu durum Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 17. maddesinde yer alan “Mahremiyet Hakkı”nın ihlal edildiğinin göstergesidir (Lambdaistanbul, 2006: 151). Bazı erkekler pembe tezkere adı verilen çürük raporuyla bu görevden muaf tutulmayı tercih ederken bazıları eşcinselliğini gizleyerek askere gitmektedir. Çürük raporu

alan eşcinsel bireyler hem askerlik yapmamış olmak hem de eşcinsel olmak sebebiyle çift yönlü bir dışlanmaya maruz kalmaktadır.

Askerliğe dair en önemli olgulardan biri de savaştır. Savaş kavramı her zaman olumsuz bir duruma işaret etmemektedir. Binlerce kişinin öldüğü bir olguyu tanımlayan savaş sözcüğünün gündelik dilde “mücadele” anlamına gelmesi, bu kavramın meşruiyetini de ortaya koymaktadır (Selek, 2004: 28). Toplum tarafından meşru kabul edilen bu olgu, bireyler tarafından yüceltilmekte ve vatanseverliğin bir göstergesi olarak algılanmaktadır. Bunun sebebi, milliyetçilik aracılığıyla ordu-millet anlayışını sürdürmek ve üst sınıf erkeklerin çıkarlarına hizmet eden savaşların olumsuz etkilerini katlanılabilir kılmaktır. “Milliyetçi şiir ve şarkılar, bütün o şiddeti annelerin/bacıların namusuna ve mahremiyetin korunmasına bağlayarak savaşın korkunç yüzünü unuttururlar. Devletin ve milletin korunmasına bir de din duyguları ilave edilince, duygusal yatırım ikiye katlanır” (Saigol, 2011: 239). Savaşlar her ne kadar milliyetçilik ve vatanseverlik vurgusuyla her fırsatta meşrulaştırılmaya çalışılsa da pek çok insanın ölümüyle sonuçlanmaktadır.

Savaş şiddetin en yoğun hali olması bakımından bireyler üzerinde fiziksel ve psikolojik pek çok olumsuz etki yaratsa da savaşa katılmış olmak erkekler açısından oldukça kritiktir. Onur ve Koyuncu’ya göre “mücadele, çatışma ve savaş bir erkeklik ritüelidir ve sonuna kadar dayanma mentalitesi, hem erkeğin kendi erkekliğini ispat etmesine, hem de başkalarının gözünde erkekliğin ifade edilmesine hizmet etmektedir” (Onur ve Koyuncu, 2004: 40). Savaşa katılan erkekler cesur, vatanını ve namusunu koruyan erkek olarak tanımlanmakta ve hiyerarşiden en yüksek payı almaktadır. Bunun bedeli ise savaşa giderek ölümü göze almaktır.

Savaşa katılan erkeklerin duygu durumlarına bakıldığında bazılarının korkuyla bazıları ise heyecanla bu görevi gerçekleştirdiği görülmektedir. Savaş ortamlarında ölüm psikolojisiyle başa çıkmak adına arkadaşlık, cinsellik ve yeni macera arayışlarına girişmek oldukça yaygındır. Erkekler her ne kadar savaş ortamında kendilerini motive etmek için çabalasalar da ölme/öldürme korkusu, ağır savaş koşulları ve vatani/namusu koruma sorumluluğu ağır travmalara neden olmaktadır. Korku ve çaresizlik içinde olan askerler bu durumu eğlenceler ve cesaret gösterileriyle aşmaya çalışmaktadır (Selek, 2018: 171-175).

Askerliğin sonlanması da başlangıcı gibi belirli ritüeller eşliğinde gerçekleşmektedir. Askerlik sonlanırken askerler için moral gecesi yapılmakta, şafak sökmesi beklenmekte, toplu olarak of çekilmekte ve bardak kırılmaktadır. Tüm bu ritüellere ek olarak, askerde öğrendiği disiplini unutmaması adına ise giderayak sınav çektirilmektedir (Selek, 2018: 182). Şafak sayan askerler için bu süreç karmaşık duygular eşliğinde geçmektedir. Askerler her ne kadar içinde bulundukları disiplin ortamından kopacaklarına mutlu olsalar da askerlik sonrasında “ne yapacaklarını bilememek”, alıştıkları ortamdan kopmak ve uzun süre ayrı kaldıkları ortama dönmek onları tedirgin etmektedir. Vazifesini tamamlayan askerler aileleri ve sevdikleri tarafından sevinçle karşılanmaktadır.

Erkeklik inşa süreci göz önünde bulundurulduğunda, askerliğini tamamlayan erkeklerin yapması gereken iş bulmak ve daha sonrasında evlenip baba olmaktır. Ancak askerlik sonrasında erkekler maddi, psikolojik ve sosyal bazı problemler yaşamaktadır. Buna örnek olarak sosyal hayata adapte olamamak, sosyal ilişkilerin zayıflaması ve askerde edinilen alışkanlıkların sürdürülmesi gösterilebilir. Askerlik sonrasında kimileri bir süre sorumluluk almamayı tercih ederken kimileri iş aramakta veya evlilik hazırlığına girmektedir.

Genel olarak askerlik; yeni yerler görülen, yeni insanlarla tanışılan, silah kullanmayı öğrenilen, sorumluluk duygusu aşıl原因an, erkeği “olgunlaştıran”, “eğiten”, “disipline eden”, “sertleştiren” bir vazife olarak görülmektedir. Belirtilen bu özelliklerin erkeklikle ilişkilendirilmesi, askerliğin erkekleri “adam ettiği” düşüncesinin de temelini oluşturmaktadır. Erkekler maruz kaldıkları şiddeti ve diğer itaat pratiklerini eğitimin bir parçası olarak meşrulaştırmakta ve bunun sonucunda olgunlaştıklarını düşünmektedir. Sahip olunan bilgilerin çevredekilere aktarımı sürecinde uygulanan her türlü şiddet de militarist değerlerce meşrulaştırılmaktadır. Şiddeti kabullenmek, düşüncelerinden ödün vermek, itaat etmek ve koşullara uygun davranmak güç kazanmak için gerekli görülmektedir. Bu süreçte erkeklere kendini koruması ve sabretmesi öğüdü verilmektedir.

Askerliğin işlevsel boyutu ise şu şekildedir:

- Toplumun eğitilmesi ve yeni eğitim ilkelerinin taşraya ulaştırılmasını sağlamaktadır.

- Bir deneyim ve sınanma alanı olarak askerlik, erkekleri cinsiyet kalıplarına uygun hale getirmektedir.
- Erkekleri fiziksel ve duygusal olarak geliştirerek dayanma kapasitelerini arttırmaktadır.
- Erkekler arası deneyim-tarz-üslup alışverişi sağlamaktadır.
- Üniforma aracılığıyla erkekler arasında simgesel eşitlik sağlayarak ve farklı zümreler arasında ulusal birlik duygusu oluşturarak militarist uygulamaların devamlılığını sağlamaktadır.
- Kadınsı nitelikler erkeksi niteliklerden net bir biçimde ayrılmaktadır. Erkeksi değerler yüceltilirken kadınsı değerler aşağılanmaktadır. Bu durum ataerkil sistemin pekişmesine katkı sağlamaktadır.
- Askeri itaat şiddetin kurumsallaşmasını, meşrulaşmasını, devamlılığını ve sıradanlaşmasını sağlamaktadır.
- Hiyerarşik ilişkiler öğrenilmektedir (Selek, 2018: 209-211).

Sonuç olarak, erkeklik sürekli ispatlanması gereken bir kriz durumundadır. Atay’a göre “yeterince erkek” olmak, tek seferde elde edilen ve ömür boyu süren bir durum değildir. Erkeklik; erkeklerin hemcinsleri ve toplumun diğer üyeleri tarafından onaylandığı, izlendiği ve yargılandığı sosyal bir süreç sonucunda kazanılmaktadır. Dişiliğin tersine erkeklik verilmektedir ve toplum tarafından bağışlanan bir şey olduğu için geri de alınabilmektedir (Atay, 2019: 53). Bununla ilintili olarak, askerliğin tamamlanması rüştün ispatı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla zorunlu askerlik vazifesi erkeklik inşa sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak yaşanan toplumsal değişmelerle birlikte değişen erkeklik algısı sonucunda yeni erkeklik modellerinin askerlik pratiklerinde ve askerlik algılarında da birtakım değişimler yaşanmaktadır. Askerlik bazı erkekler için erkekliğin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilirken bazı erkekler askerliğin “adam etmediği”, vakit kaybı olduğu ve tahammül etmeyi öğrettiği düşüncesindedir. Buna rağmen ister şevkle ister zorunluluk sebebiyle her sağlıklı Türk vatandaşı erkekten beklenen bu vazifeyi yerine getirmesidir.

3. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma nitel bir araştırma olup farklı erkek(lik)lerin askerliği nasıl algıladığını ve deneyimlediğini; geçmişten günümüze askerlik algısı ve pratiklerinde ne gibi dönüşümler yaşandığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Buna bağlı olarak veriler derinlemesine görüşme tekniğiyle elde edilmiştir. Elde edilen verilerin betimsel analizi yapılmıştır.

Bu araştırma kapsamında askerliğini yapmış 23-30 yaş arası 16 genç erkek ve 60-70 yaş arası 16 yaşlı erkek olmak üzere toplam 32 katılımcıyla yarı-yapılandırılmış görüşme formuna dayalı yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Beşiktaş, Kadıköy, Şişli, Fatih, Beyoğlu, Üsküdar, Sarıyer, Maltepe ve Sancaktepe, Gaziosmanpaşa, Çekmeköy, Esenler, Sultangazi ilçelerinde yaşayan erkekleri kapsamaktadır.

Bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemini seçme nedenim yaş, yaşanılan ilçe, etnik köken gibi çeşitli ölçütlerle farklı erkek(lik)lerin askerliği nasıl algıladığı ve deneyimlediğini ortaya koymaktır. 32 katılımcı arasında Türk kökenlilerin dışında; Kürt, Arap, Laz, Zaza ve Yörük kökenli katılımcılar da yer almaktadır. Görüşmeler Türkçe gerçekleştirilmiştir.

Saha çalışmasına başlamadan önce hazırlanan yarı-yapılandırılmış soru formu üzerinden bir pilot çalışma gerçekleştirdim ve bu doğrultuda araştırma sorularını revize ettim. Araştırmanın amacına uygun olarak görüşme formunda demografik soruların yanı sıra, erkeklik ve askerlik üzerine de sorular bulunmaktadır. Görüşme soru formunun danışmanım tarafından gözden geçirilmesi sonucunda saha çalışmasına başladım. Ölçütlere uygun katılımcıları bulmak konusunda çevremdeki

insanlardan yardım aldım ve erkeklerin yoğun olarak bulunduğu alanları ziyaret ettim. Katılımcıların belirlenmesi üzerine yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdim. Gerçekleştirilen görüşmeler katılımcıların izniyle ses kaydına alınmıştır. Görüşmeler ortalama olarak 35 dakika sürdü. Görüşmelerin deşifre edilmesiyle verilerin betimsel analizi yapılmıştır.

3.1. Araştırma Sahasının Sunumu

Niteliksel araştırma yöntemi doğrultusunda kurgulanan bu araştırmada veriler derinlemesine görüşme tekniğine uygun şekilde elde edilmiştir. Farklı erkek(lik)lerin askerliği nasıl algıladığı ve deneyimlediği, geçmişten günümüze askerlik algısı ve pratiklerinde ne gibi dönüşümler yaşandığını ortaya koymak açısından araştırma kültürel, politik, ekonomik farklılıkların yoğun biçimde gözlemlendiği İstanbul'da gerçekleşmiştir. TÜİK 2021 verilerine göre İstanbul'un nüfusu 15 milyon 840 bin 900 kişidir. İstanbul nüfusunun 7 milyon 933 bin 686'sı ise erkeklerden oluşmaktadır (TÜİK, 2021). Dolayısıyla farklı erkek(lik)lerin askerlik deneyimlerine odaklanan bu araştırma açısından İstanbul önemli bir sahadır.

Bu araştırma 39 ilçeye sahip İstanbul ilinin belirli ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya dahil edilecek ilçeler "İstanbul Yaşam Kalite Endeksi"ne göre belirlenmiştir. Bu endeks demografik yapı, eğitim, sağlık, ekonomi, ulaşım, çevre ve sosyal yaşam olmak üzere toplam 7 ana değişkenden elde edilen veriler sonucunda ortaya konulmuştur (Şeker, 2015: 9). Buna bağlı olarak araştırmaya İstanbul'da yaşam kalitesinin yüksek olduğu Beşiktaş, Kadıköy, Şişli, Fatih, Beyoğlu, Üsküdar, Sarıyer, Maltepe ilçelerinden katılımcılar ve yaşam kalitesinin düşük olduğu Sultanbeyli, Sancaktepe, Gaziosmanpaşa, Çekmeköy, Sultangazi, Esenler ilçelerinden katılımcılar dahil edilmiştir. Yaşam kalitesinin yüksek olduğu ilçelerde ikamet eden, askerlik görevini tamamlamış 8 genç, 8 yaşlı; yaşam kalitesinin düşük olduğu ilçelerde ikamet eden, askerlik görevini tamamlamış 8 genç, 8 yaşlı erkeklerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya dahil edilecek kişileri bulmamda sosyal çevremın katkısı büyüktür. Sosyal çevrem aracılığıyla ulaştığım katılımcılarla görüşmeleri genel olarak kafelerde gerçekleştirdim. Memur olan katılımcıların hepsiyle görüşmeleri

Adalet Sarayında gerçekleştirdim. Bunun yanı sıra genellikle yaşlı katılımcılara ulaşmak ve objektif sonuçlar elde edebilmek adına araştırmayı kapsayan semtlerdeki farklı politik duruşlara sahip beş farklı siyasi parti binasını ziyaret ettim. Cemevi, muhtarlık binası ve süpermarketler de katılımcı bulmak amacıyla ziyaret ettiğim diğer yerlerdir.

3.2. Katılımcı Bilgileri

Kod	Yaş	Medeni Durum	Çocuk Sayısı ve Cinsiyeti	Meslek	Doğum Yeri	Yaşanılan İlçe	Eğitim Durumu	Aylık Gelir	Etnik Köken	Politik Görüş	Askerlik Süresi	Erkeklik Algısı
K1	29	Bekar	0	Bilgisayar Mühendisi	İstanbul	Şişli	Lisans	20000 TL	Türk	-	19 gün	Metroseksüel
K2	29	Bekar	0	Kimya Mühendisi	Edirne	Beşiktaş	Lisans	10000 TL	Türk	Kemalist	15 gün	Retroseksüel
K3	30	Bekar	0	Ressam	Kastamonu	Sarıyer	Lisans	7000-8000 TL	Türk	Liberal	5,5 ay	Metroseksüel
K4	26	Bekar	0	Elektrik Teknikeri	Karabük	Beyoğlu	Önlisans	5000 TL	Türk	Sol	6 ay	Retroseksüel
K5	30	Bekar	0	Barmen	Aydın	Şişli	Lise	7000 TL	Kürt	-	1 ay	Retroseksüel
K6	23	Bekar	0	Memur	İstanbul	Maltepe	Açık lise öğrencisi	6200 TL	Türk	Milliyetçi	18 ay	Retroseksüel
K7	25	Bekar	0	Finans Uzmanı	Niğde	Maltepe	Önlisans	6000-7000 TL	Türk	Milliyetçi	6 ay	Retroseksüel
K8	30	Bekar	0	Ticaretle uğraşıyor	İstanbul	Şişli	Lise	12000-13000 TL	Türk	Milliyetçi Kemalist	12 ay	Metroseksüel
K9	27	Bekar	0	Mübaşir	Mersin	Sancaktepe	Önlisans	5000 TL	Yörük, Türkmen	Kemalist	6 ay	Retroseksüel
K10	27	Bekar	0	Mübaşir	Tokat	Gaziosmanpaşa	Lisans	6000-6500 TL	Türk	Milliyetçi Kemalist	6 ay	Retroseksüel
K11	28	Bekar	0	Sanayi Dalgıcı	İstanbul	Gaziosmanpaşa	Lisans	3500-4000 TL	Türk	Cumhuriyetçi	7 ay	Sapyoseksüel
K12	29	Evli	0	Zabıt Katibi	İstanbul	Sancaktepe	Yüksek Lisans	10000 TL	Türk	Milliyetçi	1 yıl	Retroseksüel
K13	27	Bekar	0	Lojistik	İstanbul	Sultanbeyli	Lise	4200 TL	Türk	-	6 ay	Retroseksüel
K14	29	Bekar	0	Reyon Görevlisi	Kars	Sultangazi	Ortaokul	4200 TL	Kürt	Milliyetçi	12 ay	Retroseksüel
K15	29	Bekar	0	Reyon Görevlisi	Bingöl	Çekmeköy	Lisans	4200 TL	Zaza	Muhallif	6 ay	Retroseksüel
K16	25	Evli	1 Erkek	Finans Müdürü	İstanbul	Esenler	Lisans	6000-7000 TL	Türk	-	1 yıl	Metroseksüel
K17	60	Dul	1 Erkek	Emekli Muhasebeci	Erzincan	Fatih	Lisans	6000 TL	Türk	Solcu	8 ay	Sapyoseksüel
K18	70	Evli	2 Erkek	Emekli Esnaf	Malatya	Beşiktaş	İlkokul	4500 TL	Kürt	CHP	20 ay	Retroseksüel
K19	65	Evli	2 Erkek	Esnaf	Sivas	Kadıköy	Lise	8000-10000 TL	Türk	Demokrat	18 ay	Retroseksüel
K20	62	Bekar	1 Kız	Emekli Akademisyen	Kars	Kadıköy	Doktora	10000 TL	Türk	Sosyalist Komünist	6 ay	Sapyoseksüel
K21	63	Evli	2 Erkek	Mübaşir	Kars	Üsküdar	Lise	8300 TL	Türk	Kemalist	20 ay	Retroseksüel
K22	70	Evli	2 Kız 1 Erkek	Emekli Memur	Giresun	Maltepe	Lisans	8000 TL	Türk	Atatürkçü Milliyetçi	18 ay	Retroseksüel
K23	70	Evli	2 Erkek	Emekli Bankacı	Denizli	Maltepe	Lisans	8000 TL	Türk	Sağ eğilimli	18 ay	Retroseksüel
K24	63	Evli	0	Öğretmen	Artvin	Kadıköy	Lisans	2500 TL	Laz	Marksist Leninist	4 ay	Retroseksüel
K25	70	Evli	4 Erkek 1 Kız	İnşaat İşçisi	Siirt	Sultanbeyli	Okuma-yazma bilmiyor	500-1000 TL	Kürt	-	20 ay	Gettoseksüel
K26	63	Evli	3 Kız 1 Erkek	Emekli İşçi	Amasya	Sultanbeyli	İlkokul	5000-6000 TL	Türk	Sağ eğilimli	18 ay	Retroseksüel
K27	64	Evli	4 Erkek 1 Kız	Emekli İşçi	Amasya	Sultanbeyli	İlkokul	3000 TL	Türk	Sağ	18 ay	Gettoseksüel
K28	60	Evli	3 Kız	Esnaf	Mardin	Çekmeköy	Ortaokul	4000-5000 TL	Kürt Arap	Milliyetçi Muhafazakar	18 ay	Retroseksüel
K29	63	Evli	2 Kız 2 Erkek	Emekli Esnaf İşçi	Sivas	Çekmeköy	Lise	6000 TL	Türk	Milliyetçi Muhafazakar	20 ay	Retroseksüel
K30	62	Evli	1 Kız 1 Erkek	Emekli İşçi	Sivas	Çekmeköy	İlkokul	3900 TL	Zaza	Sosyalist	20 ay	Gettoseksüel
K31	67	Dul	1 Erkek	Serbest Meslek	Bingöl	Çekmeköy	İlkokul (Okuma-yazma bilmiyor)	3000 TL	Kürt	CHP	18 ay	Gettoseksüel
K32	68	Evli	2 Erkek	Gemi Mühendisi	Diyarbakır	Çekmeköy	Lisans	12000 TL	Kürt	Özgürlükçü Demokrat	18 ay	Sapyoseksüel

Tablo 1: Katılımcı Profili

3.3. Araştırmacının Rolü

Nitel araştırmalarda araştırmacılar nesnel ve tarafsız bir tutum sergilerken nitel araştırmalarda araştırmacılar katılımcı bir role sahiptir ve araştırmanın bir parçası halindedir. Dolayısıyla verilerin toplanmasından analiz edilmesine kadarki süreç araştırmacıdan bağımsız düşünülememektedir.

İstanbul’da gerçekleştirdiğim bu araştırmada farklı erkeklikleri belirleyebilmek adına belirli kriterlere uygun olarak seçilmiş ilçeleri ziyaret ederek veri toplama sürecine başladım. Sosyal çevrem aracılığıyla genç katılımcılara ulaşmam yaşlı katılımcılara ulaşmaktan görece daha kolay bir şekilde gerçekleşti. Sosyal çevrem aracılığıyla ulaştığım genç katılımcılarla sohbet edermişçesine daha rahat ve samimi görüşmeler gerçekleştirdim. Genel olarak yaş ve eğitim seviyesi göz önünde bulundurulduğunda gençlerle kurduğum iletişimin daha sağlıklı olduğunu belirtmem yanlış olmayacaktır. Genç katılımcıların görüşme sorularını daha net algılayarak akıcı cevaplar vermesi veri analiz sürecimi daha kolay bir hale getirdi.

Yaşlı katılımcılara sosyal çevrem aracılığıyla ulaşmam daha zor olduğu için araştırmayı kapsayan semtlerde erkeklerin yoğun olarak bulunduğu mekanlara gitmeyi tercih ettim. Farklı siyasi görüşten katılımcılara ulaşmak için sıklıkla tercih ettiğim mekanlar siyasi parti binaları oldu. Getto olarak değerlendirdiğim semtlerdeki mekanları ulaşım ve güvenlik sebebiyle ailemle ziyaret ettim. Özellikle Sultanbeyli ilçesinde yaşayan kişilerin aileme ve bana karşı meraklı bakışları o ortamda “yabancı” olduğumuzun da fark edildiğinin bir göstergesiydi. Bir mahalle muhtarı aracılığıyla ulaştığım K25 ve K27 ile oldukça zor görüşmeler gerçekleştirdim. Benzer bir durum da Çekmeköy’de yaşandı. Bir siyasi parti binasında ulaştığım K31 ile de oldukça güç iletişim kurduk. Bunun sebebi olarak yaş (buna bağlı olarak işitme sorunları vb.) ve eğitim seviyesi gösterilebilir. Bu katılımcılarla her ne kadar güç iletişim kursak da görüşme sorularını daha anlaşılır kılmak ve araştırma için önemli veriler elde edebilmek için çabaladım. Diğer yaşlı katılımcılarla ise daha kolay bir biçimde iletişim kurduk. Ziyaret ettiğim mekanlarda öğrenci olduğumu ve bir araştırma yaptığımı belirtmem katılımcıların güven inşasını da kolaylaştırdı. Ziyaret ettiğim cemevi, adliye, siyasi parti binaları vb. yerlerde sıklıkla çay, kahve ikram edilmesi katılımcılarla pozitif ilişkiler kurulduğunun bir

göstergesi olarak değerlendirilebilir. Kadıköy’de görüşme yaptığım emekli akademisyen K20’nin ve Çekmeköy’de görüşme yaptığım gemi mühendisi K32’nin görüşme sorularımı çok beğenmesi araştırmaya yönelik motivasyonumu yükseltti. Hatta K20’nin araştırmanın veri analiziyle ilgili vermiş olduğu tavsiyeler de beni ayrıca mutlu etti.

Askerliği sorunsallaştıran bu araştırmayı yürüten bir kadın araştırmacı olarak sahaya çıkmadan önce erkek katılımcılara nasıl ulaşacağım konusunda tereddütlerim vardı. Getto olarak değerlendirilen ilçelere yalnız olarak gitmek de tereddüt ettiğim bir başka konuydu. Bu ilçeleri ailemle ziyaret etmek güvende hissetmemi sağladı. Bunun yanı sıra, bu araştırmanın bir kadın araştırmacı tarafından yürütülmesi de katılımcılar tarafından merak konusu olmadı. Kadın araştırmacı olmam katılımcıların cevaplarını genel olarak etkilememektedir ancak erkeklere ataerkilliğe ve fiziksel şiddete yönelik düşünceleri sorulduğunda verilen cevaplar ve bununla ilgili diğer soruların cevapları karşılaştırıldığında bazı çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Bu çelişki kişilerin olayları algılama ve değerlendirme biçiminden kaynaklanabileceği gibi araştırmacının bir kadın olmasından da kaynaklanabileceği düşüncesindeyim.

4. BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASININ RAPORU

4.1. Farklı Erkeklik Tasvirleri

Moderniteyle birlikte sanayi toplumlarının ortaya çıkması ve geleneksel iş bölümünde yaşanan değişimler ve 1990'lı yıllarda postmodern söylemle birlikte farklı erkeklik anlayışlarının ortaya çıkması sonucunda erkeklik kavramında bazı kırılmalar yaşanmıştır.

Modernite erkeği duygusuz ve rasyonel olarak tanımlayarak kamusal alanın hakimi olarak nitelendirmektedir. Buna karşın kadın; duygusal, irrasyonel ve özel alanın hakimi olarak nitelendirilmektedir. Kapitalizmle şekillenen bu düşünce kapitalizme aykırı bütün akıl yürütmeleri ve kimlikleri ise ötekileştirmektedir. Modern dönemde bireylerin inşası daha tutarlıken üretim ilişkilerinin postfordizme evrilmesiyle birlikte erkeklerden beklenenler daha belirsiz bir hal almıştır. Üretim ilişkilerinde teknolojinin kullanımı, kas gücüne dayalı işlerin değersizleşmesi, kadınların istihdam oranlarının artması ile iş hayatında kadın-erkek rekabetinin yaşanması ve erkeklerin kadın ağırlıklı sektörlerle yönelmesi sonucunda erkekler iletişim becerilerini güçlendirmeye ve kişisel bakımlarına özen göstermeye başlamışlardır. Geleneksel modern erkeklik algısından kopuş ve farklı erkeklik kimliklerinin ortaya çıkması ise bir tür erkeklik krizi olarak değerlendirilmektedir. Bu krizle başa çıkmak için geliştirilen stratejilerden biri kadın düşmanlığı iken diğeri farklı erkeklik algılarının sisteme eklemlenmesidir.

Moderniteden postmoderniteye geçişle yaşanan bu değişimler doğrultusunda metroseksüel, retroseksüel, gettoseksüel, sapyoseksüel ve überseksüel erkeklik algıları ortaya çıkmıştır. Erkeklikler ise birbirinden farklı kriterlerle ayrılmaktadır.

Überseksüellik bir ideal olarak değerlendirilmesi bakımından sahadan buna dair herhangi bir veri elde edilememiştir.

Postmodern erkeklik algılarından ilki metroseksüelliktir. 1994 yılında Mark Simpson tarafından ortaya konulan metroseksüel kavramı; kapitalizmle bağlantılı olarak moda, kozmetik ve güzellik sektörlerinin kadınlar ve geylerden sonra erkekleri de tüketim etkinliğine sürüklemesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Artık güzelleşmek yalnızca kadınlardan beklenmemektedir. İyi dükkanlar, kulüpler, spor salonlar ve kuaförlerin metropollerde bulunması; dış görünüşüne özen gösteren, harcamak için parası olan, stil bilincine ve estetik algısına sahip metroseksüel erkeklik kavramının metropol hayatı ile ilişkilendirilmesinin nedenidir. Eşcinselliği çağrıştırmaları bakımından bu kavram ülkemizde küçümsenmekte ve alay konusu haline getirilmektedir.

Metroseksüel erkeklerin belirlenmesinde; dış görünüşe önem verme, fitness benzeri vücut geliştirme sporlarının yapılması, temel bakım rutinlerinin dışına çıkılması (lazer epilasyon, manikür-pedikür vb.), pahalı marka ürünlerin kullanımı, alışveriş sıklığı ve amacı, imitasyon ürünlerin kullanılmaması ve popüler kültüre ait pop ve elektronik müziklerin tercih edilmesi yer almaktadır. Bu bağlamda 32 katılımcı arasından yalnızca 4 genç erkek metroseksüel olarak değerlendirilmektedir.

Metroseksüel erkekler açısından dış görünüş oldukça önemlidir. Kişisel bakımına özen gösteren bu erkekler temel bakım rutinleri dışında çeşitli bakımlar yaptırmakta ve temel bakım ürünlerinin dışında cilt serumları, peeling, cilt bakım kremleri ve losyonlar kullanmaktadır.

Arada bir saçıma keratin bakımı yaptırıyorum. (K1)

Dış görünüşüme çok önem veriyorum elimden geldiğince. Cilt serumları, peeling, saç spreyleri, saç serumları gibi şeyler kullanıyorum. Krem, nemlendirici, losyon kullanıyorum (K3)

Zaten berberde kişisel bakımlarımızı yapıyoruz maske falan. Sabun, parfüm, tıraş losyonu, peeling hepsini kullanıyorum. Zaten akşamları cilt yıkama ürünleriyle yıkıyorum bir kere. (K8)

Metroseksüel erkeklik algısı eşcinselliği çağrıştırmaları bağlamında ülkemizde sıklıkla alay konusu haline gelmektedir. Metroseksüelliğin eşcinselliği çağrıştırmaları nedeni ise bu erkeklerin feminen yönleriyle barışık olması ve geçmişte yalnızca

kadınlar ve geyler arasında popüler olan makyaj, saç boyama, manikür-pedikür, kaş aldırma ve lazer epilasyon işlemlerini yaptırmaya başlamış olmalarıdır.

Kişi rahatsız oluyorsa eğer lazer epilasyon yaptırabilir. Ben rahatsızlık duyduğum bölgelere yaptırıyorum lazer. (K3)

Cilt bakımı, kaş alımı mecburen yapılıyor. Manikür-pedikür de yaptırıyorum. Pedikür bazen zor ama manikür genelde yaptırıyorum. Kaş aldırma falan da normal artık bu saatten sonra. Kontür bile yaptırıyorlar bırak kaş aldırma. (K8)

Metroseksüellik bir bakıma dış görünüşüne ve yaşam biçimine çok fazla zaman ve para harcamak anlamına gelmektedir. Metroseksüel olarak değerlendirilen erkekler modayı takip etmemesine karşın hepsi pahalı marka ürünler kullanmakta ve imitasyon ürünler kullanmamaktadır.

İmitasyon ürün hiç kullanmadım, kullanmayı da tercih etmiyorum. Tabii ki kaliteli de olabiliyor bazı ürünler ama çok fazla ucuz olduğunda da daha az kullanım olduğu için iyi markaların daha kaliteli ürünlerini tercih etmeyi seviyorum (...) Pahalı marka ürünler kullanıyorum. Ayakkabıda mesela Lacoste, Adidas, Asics gibi markalar kullanıyorum. Kıyafette Diesel, Tommy Hilfiger, Massimo Dutti kullanıyorum. Parfüm olarak Paco Rabanne, Carolina Herrera kullanıyorum. (K1)

K3, üzerinde pahalı marka kıyafetler olmasına rağmen pahalı marka ürünler kullanır mısınız sorusuna öncelikle hayır cevabını verdi. Kullandığı marka ürünleri sorduğumda ise bunların “gündelik marka” ürünler olduğunu ve daha pahalı markaları (Gucci, Prada, Burberry vb.) kullanmadığını belirtti.

Genellikle Zara, Mango, Adidas gibi markaları kullanıyorum. Daha pahalı markaları kullanamıyorum. İmitasyon ürünlere karşıyım. İmitasyon ürünlere vermektense tasarım bir şeye verebilirim veya başka bir şeye verebilirim o parayı. Sevmiyorum. (K3)

Metroseksüel erkekler estetik algıları doğrultusunda bir stil bilincine sahiptir.

Zevkime güvendiğim için modayı takip etmek değil de o sezonda çıkan benzer ürünlerle kendi fikrimi bir şekilde harmanlayıp o şekilde alışveriş yapıyorum. Su çıkmış bu çıkmış diye takip etmem ama eğer o dönemde hoşuma giden bir şey olursa alabilirim. (K3)

Modayı çok takip etmiyorum açıkçası ama modern ve şık giyinmeye çalışırım. Özellikle takip etmiyorum. (K16)

Kadınlar ve geylerden sonra moda ve kozmetik sektörünün müşterisi olan erkekler için alışveriş merkezleri kritik mekanlardır. Her ne kadar alışveriş merkezlerinde vakit geçirmeyi seven yeni bir erkeklik algısı ortaya çıksa da teknolojiye yaşanan gelişimler doğrultusunda online alışveriş yaygınlık kazanmıştır. Bu bağlamda dış görünüşüne özen gösteren metroseksüel erkeklerin sıklıkla alışveriş yaptığı ve kişisel ihtiyaçları dışında eğlence amacıyla da alışveriş yaptığı görülmektedir.

Eskiden alışveriş merkezine gidip bir şeyler alıyordum ama artık internet üzerinden ilerliyor bu işler (...) Bazen ihtiyacım olmuyor. Görüyorum, beğeniyorum, alıyorum. Mesela beş tane ayakkabın vardır aynı tip. Bir yerde öyle bir ayakkabı görürsün ki çok hoşuna gider. Onu da alıyorsun. Çok beğenirsen alıyorsun. (K1)

Babalık rolü erkeklik inşasında büyük bir öneme sahiptir. “Evin reisi” olarak kabul edilen baba figüründen beklenen evin geçimini sağlaması ve vefakar bir baba olmasıdır. Bu bağlamda K16, evlenmeden önce daha çok kendi zevkleri için alışveriş yaptığını belirtirken evlendikten ve çocuğu olduktan sonra buna yönelik harcamalar yaptığını belirtmektedir.

Evlenmeden önce daha çok kişisel zevklerim, hobilerim için harcama yapıyordum. Önünü arkasını düşünmüyorsunuz ama evlendikten sonra hele ki çocuk olduktan sonra çocuk alışverişleri, çocuk kıyafetleri bu tarz şeylerin alışverişini yapıyoruz. (K16)

Farklı erkeklikler bağlamında toplumda egemen olan ve iktidardan en yüksek payı alan hegemonik erkekliktir. Hegemonik erkeklik kavramı her ne kadar tarihsel ve toplumsal olarak değişiklik gösterse de Türkiye’de bir erkeğin hegemonik konuma ulaşması için en önemli özelliklerden biri fiziksel güce sahip olmasıdır. Bunun yanı sıra zayıflığı reddetmek, duygularını kontrol etmek, saldırgan davranışlar sergilemek ve cinsel ilişkide süreklilik sağlamak hegemonik erkekliğin inşasında büyük öneme sahiptir. Hegemonik erkeklik aile, ordu, medya vb. kurumlar aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Günümüzde erkek dergilerinin pek çoğu atletik, kişisel bakımına özen gösteren, modayla ilgilenen, tüketim alışkanlığına sahip erkek

modelini bir ideal olarak sunarak hegemonik erkekliği ve ataerkilliği pekiştirmektedir. Buna bağlı olarak metroseksüel erkeklerin spor alışkanlıklarına baktığımızda başta fitness olmak üzere kas geliştirmeye ve fiziksel gücü arttırmaya yönelik çeşitli sporlara yöneldiklerini görmekteyiz.

Yüzücü lisansım yok ama eskiden çok yüzüyordum. 6-7 yıldır da spor salonunda fitness yapıyorum. Onun haricinde koşu yapıyorum arkadaşlarımla belli dönemlerde. Eskiden halı saha yapıyorduk arkadaşlarla futbol maçı. Basketbol oynuyorduk. (K1)

Geçmişte yaptığım sporlar: atletizm, güreş, futbol. Şu an koşu, fitness, crossfit... Daha güç odaklı. Bodybuilding tarzı değil, daha güç ve atletizm odaklı. (K8)

Hegemonik erkeklik ve fiziksel güç ilişkisi bağlamında katılımcılara kendinizi fiziksel olarak nasıl bir erkek olarak tanımlarsınız sorusu sorulduğunda metroseksüel katılımcılar genellikle kuvvetli hissettiğini belirtirken yalnızca K3 “fit” ve enerjik hissettiğini, K8 ise “aşırı” güçlü hissettiğini belirtmiştir.

Erkek iktidarının egemenliğini sürdürdüğü homo-sosyal bir alan olan futbol da yine hegemonik erkekliğin pekiştirilmesi açısından oldukça kritiktir. K3 dışındaki tüm metroseksüel erkekler spor müsabakalarını medyadan ve tribünden takip ettiklerini belirtmektedir. K16 evlenmeden önce tribünlerde aktif olarak yer aldığını belirtmektedir.

Galatasaray türbinlerine çok takılıyordum evlenmeden önce. Tabii şu an biraz daha zor. Gidemiyorum çocuktan ve işten dolayı. Bekarken daha aktif bir şekilde “ultrAslan” olarak gidiyordum. Şimdi o kadar değil ama maçları takip ederim televizyondan. (K16)

Hegemonik erkekliğin pekiştirilmesi anlamında futbolda saldırganlık ve şiddet gayet doğal karşılanmakta ve ataerkil düzeni de yeniden üretmektedir. K8 tribündeki saldırgan tavırlarını şu şekilde anlatmaktadır:

Futbol maçlarına gidiyorum. Ceza yemişliğim bile var. Çakmak fırlattım Şampiyonlar Ligi maçında adamın kafasına. 1 yıl futboldan men yedim. Maça gidemiyordum. (K8)

Ataerkil düzen ve hegemonik erkeklik karşılıklı olarak yeniden üretilmektedir. Şiddet aracılığıyla da bu kavramlar pekiştirilmektedir. Metroseksüel

olarak değerdendirilen erkeklerin hepsi ataerkil düzenin olumsuz olduğu ve şiddetin gereksiz olduğu düşüncesindedir. Ancak K8 ataerkil düzen hakkında olumsuz düşüncelere sahip olmasına rağmen fiziksel şiddetin gerekli olduğunu dile getirmektedir.

Fiziksel şiddet gerekli bence        bazı noktalarda onu yapmak zorunda kalıyorsun. Yapmak zorunda olduğun zamanlar için geçerli. Rastgele bir fiziksel şiddet değil sebebi olan bir şey olması lazım. Gerekli olduğunda bence uygulanabilir. (K8)

Metroseksüel erkeklerin hepsi erkeklerin ev işi yapmasına yönelik olumlu düşüncelere sahiptir. Bekar ve yalnız yaşadığını belirten 3 katılımcı tüm ev işlerini kendilerinin yaptığını belirtmektedir. Erkeğin kamusal alanla kadının ise özel alanla özdeşleşmesi bağlamında erkekler  ocuk bakımı, ev işleri vb. konularda sorumluluk üstlenmemektedir. Evli olan ve aile değerlerine çok önem verdiğini belirten K16, küçük ev işlerinde eşine yardım ettiğini ve  ocuk bakımı konusunda becerikli olmadığını belirtmektedir.

Genelde ev işleri yapmayı çok sevmem ama yaparım. Eşime yemek hazırlarken yardım ederim, içeri götürülecek bir şey varsa onları yaparım. Destek olmaya çalışırım ama bu konularda çok becerikli olduğumu düşünmüyorum.  ocuk bakımına yardım etmeye çalışırım ama hiç becerebildiğim bir şey değil. Elimden geleni yaparım. (K16)

Popüler kültürün ve kentleşmenin bir uzantısı olan pop ve elektronik müzik de metroseksüel erkeklerin belirlenmesinde önemli bir kriterdir.

Elektronik dinliyorum, pop da dinliyorum. R&B falan da dinliyorum. Kulağa hoş gelen bütün müzikleri. Çok damar dinlemiyorum. Halk müziği dinlemiyorum. (K1)

Tekno dinlerim. Deep house, etnik house dinlerim. Arada böyle türkü falan dinlerim. Neşet Ertaş dinlerim (...) (K8)

Metroseksüel erkekler; istihdamdaki kadın oranlarının artışı, geleneksel iş bölümünde yaşanan değişimler sonucunda kadınların “erkek işi” olarak adlandırılan mesleklere yönelmesi, despotik baba figürünün yerini fikirlere önem veren “yeni baba” figürünün alması, “kadın işi” olarak adlandırılan ev içi işlere erkeklerin katılımı, erkeklerin duygu ve düşüncelerini daha iyi ifade etmeleri bağlamında

erkeklerin değiştiği ve günümüzde toplumsal cinsiyet açısından daha eşitlikçi bir ortam olduğu düşüncesindedir.

Eskiden bazı konularda kadınlara daha az şans veriliyordu. şimdi daha çok şans veriliyor. Eskiden metro şoförleri ya da otobüs şoförleri erkeklerden tercih ediliyordu. Erkeklerin yapabildiği bir meslek olduğu için değil aslında genel olarak öyle bir yaklaşım olduğu için. Kadınlar da bu tarz meslekleri yapabildiğini gösterdiği için öyle şeyler de görüyoruz. Erkeklerin değiştiğini de düşünüyorum. Bu biraz bakış açısı ve özgürlükçü düşüncenin artmasıyla değişen bir şey. (K1)

Daha yumuşak ve ılımlı olmaya başladı bence erkekler. Az önce sorduğun gibi mesela temizlik yapar mısın? Geçmişteki erkekler belki yapmaz ama şu anda evlenen b t  n erkekler temizlik yapıyor. Bekar hayatı yaşayan erkek çok. Doğu'da nasıldır bilmiyorum. Hala belki orada öyle olabilir. Burada insanların değiştiğinin farkındayım ben (...) Eşcinsellerin artmasından falan da değişimi anlayabilirsin. Düşünce olarak da ifade edebiliyorlar artık kendilerini. Duygularını daha iyi ifade ediyor insanlar artık. O geleneksellikten kopuyor demeyelim de kopmaya çalışıyor diyelim. (K8)

Metroseksüel erkeklere göre erkeklerdeki değişim yalnızca düşünce yapısına bağlı değildir. Moda sektörünün erkekleri kapsayacak şekilde genişletilmesi erkeklerin giyim tarzı ve görünüşünde birtakım değişimlere yol açmıştır.

Giyim tarzından tutunda her şeyde. Basit şekilde anlatacak olursak dar pa a pantolon. Mesela benim babam hiç giymiyorken şu an o bile giyiyor yani. Sa  kesiminden tutum da sakal tarzına kadar her şey değişiyor. (K3)

Önceden biraz daha gömlek, pantolon kalıptı. şimdi bırak k peyi kolye piercing, dövme, makyaj... şu an erkek makyajı bile var. Hatta yapanlar tanıyorum, görüyorum da. Biraz daha rahatlığa geçti erkekler. (K8)

Metroseksüel katılımcılar bu değişimler doğrultusunda genel olarak kendilerini daha  zg r düşünceli ve açık g r ş l  olarak tanımlamaktadır. K3 bunu şu şekilde dile getirmektedir:

Önceden de geleneksel değildim aslında ama şu an daha fazla anti-gelenekselim diyebilirim yani. Daha hızlı bir yıkım oluşuyor. (K3)

Kendisini geleneksel ve aile değerlerine önem veren bir erkek olarak tanımlayan K16, 25 yaşında olmasına rağmen düşünce yapısı ve görünüm anlamında yeni ve eski kuşak arasında olduğunu belirtmektedir.

90'lar falan biraz daha orta kuşak, tam geçiş dönemi. Arada kalmış bir dönem. Ne çok yenilikçi ne eski düşünceli tam arada kalmış bir nesil olduğumuzu düşünüyorum. Kendimin de öyle olduğunu düşünüyorum hem düşünce olarak hem görünüş olarak. (K16)

Metroseksüel kavramından sonra ortaya çıkan bir başka kavram da retroseksüelliktir. Metroseksüelliğin karşısında konumlandırılan bu erkeklik algısı daha çok geleneksel erkeklik imajını sürdürmeye yöneliktir. İlgili bölümde detaylı biçimde bahsedildiği gibi bu erkekler geçmişten gelen alışkanlıkları doğrultusunda dış görünüşüne özen göstermekte ve daha muhafazakar özellikler sergilemektedir. Marjinallikten uzak olan bu erkekler toplumsal cinsiyet farklılaşmaları, ataerkil düzen vb. norm ve değerleri de sürdürme eğilimindedir.

Retroseksüel erkeklerin belirlenmesinde temel düzeyde kişisel bakım sağlama (duş, tıraş vb.) ve temel kişisel bakım ürünlerinin kullanılması (sabun, şampuan, parfüm vb.) kriterleri belirleyicidir. Bunun yanı sıra dış görünüşe yeteri kadar önem verme ya da hiç önem vermeme, imitasyon ürünler kullanma, alışveriş sıklığı/amacı ve alt kültüre ait rap ve arabesk müzik başta olmak üzere geleneksel Türk halk müziği ve diğer müzik türlerinin tercih edilmesi gibi belirleyici kriterler de bulunmaktadır. Bu değerlendirmeye göre sahadan elde edilen veriler doğrultusunda genç ve yaşlı katılımcıların çoğunun retroseksüel erkeklerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Genç ve yaşlı retroseksüel erkekler duş almak, berbere gitmek, tıraş olmak gibi temel şekillerde sağlamakta ve sabun, şampuan, krem, saç spreyi, parfüm, tıraş köpüğü, tıraş losyonu vb. temel bakım ürünleri kullanmaktadır. Benzer ürünleri kullanan bazı katılımcılar dış görünüşün kendileri için önemli olduğunu belirtirken bazıları dış görünüşüne önem vermediğini veya yeteri kadar önem verdiğini belirtmektedir.

Çok bakımlı bir erkek değilim. Temizimdir, günlük duşa girerim. Cilt bakım ürünleri kullanmam. Dış görünüşüme çok fazla önem vermem. Parfüm bile kullanmam. İş yerinde de yasak zaten. (K2)

Bir insanı yansıtan dış görünüşüdür ama ben çok havalı veya kendini ön plana çıkaran bir görünüş sergilemek istemem. Orta düzeyde görünüşüme önem veririm. (K10)

Berbere gitmem. Kendim tıraş olurum. Duş alırım. Ne yapacağız süit banyosu yapacak halimiz yok. Bakım ürünleri de kullanmam. Dış görünüşü pek önemsemem. (K24)

63 yaşındaki inşaat işçisi K29, temizliğin Müslümanlığın ve Türklüğün gerekliliği olduğunu ve dış görünüşe gösterilen özenin yapılan işe göre değiştiğini belirtmektedir.

Tabii ki biz Müslümanız, Türküz, temiz insanlarız. Temizlik neyi gerektiriyorsa onu yapmak zorundayız. İnsanın dış görünüşü tabii ki yaptığı işle alakalı. Ben inşaatçı olduğum için dış görünüşümü bir devlet memuru gibi yapamam. Temiz giyinmek için uğraşırım, yeteri kadar şey yaparım. Ama bu demek değildir ki sürekli grand tuvalet gezeyim. Gezemem çünkü inşaatçıyım ben. (K29)

K13; cilt toniği, peeling, kolajen gibi temel bakım ürünlerinin dışında ürünler kullanmasına rağmen dış görünüşün kendisi için önemsiz olduğunu belirtmektedir.

Dış görünüşüme hiç önem vermem, nasıl görüldüğümün pek bir önemi yok aslında. Peeling çok yapamıyorum, haftada bir yapıyorum. Kolajen kullanıyorum. Çok güçlü bir yüz temizleme suyu var tonik gibi, onu kullanıyorum. (K13)

Kadınlar, geyler ve metroseksüel erkekler tarafından tercih edilen ve feminenlikle özdeşleştirilen kaş aldırma işlemi marjinallikten uzak olan retroseksüel erkekler tarafından da tercih edilebilir hale gelmiştir. Dış görünüşüne çok fazla önem vermediğini belirten K5 yalnızca kaşlarını aldırıldığını belirtmiştir.

Dış görünüşüme çok fazla önem vermem. Bir tek kaşlarımı alırım o kadar yani. (K5)

Geleneksel özelliklere sahip olan retroseksüel bir erkekten beklenen spor salonlarında bulunmak yerine futbol sahalarında bulunmasıdır. 29 yaşındaki K2 dış görünüşüne önem vermediğini belirtmesine rağmen fitnessa gittiğini belirtmektedir.

Şu an daha çok fitness yapıyorum. Gym'e gidiyorum. Onun dışında haftada bir halı saha yapıyorum. (K2)

Yukarıda bahsedildiği gibi sertlik, saldırganlık ve fiziksel güç sergilemeye yönelik bir “erkek alanı” olan futbol, hegemonik erkeklik açısından oldukça kritiktir. K7 ve K19 geçmişte futbolcu olduklarını belirtmiştir.

Spor yaparım. Eski futbolcuyum. Çok uzun yıllar oynadım. Amatör ligdeydim. Lisanslı bir topçu olarak oynuyordum. Sakatlık durumu yaşadığım için bıraktım. (K7)

Gençliğimde futbol oynuyordum. Futbolcuydum. (K19)

Futbolun yanı sıra dövüş sporları da hegemonik erkeklik ve şiddet ilişkisinde önem kazanmaktadır.

Ben kick boksçuyum. Zamanında fitness ile uğraştım. Şu anda da kick boksdan devam ediyorum. (K6)

Yaşın ilerlemesiyle birlikte katılımcıların spor alışkanlıkları da değişiklik göstermektedir. 60 yaş üzeri retroseksüel katılımcıların bazıları spor yapmadığını belirtirken bazıları ise gençliğinde futbol, voleybol, yüzme gibi sporlar yaptığını belirtmektedir. Fiziksel gücün yitirilmesiyle orantılı olarak 60 yaş üzeri katılımcılar yürüyüş ve kültürfizik aktivitelerine yönelmektedir. Her ne kadar yaşlı erkeklerin iktidarı temsil ettiği gerontokratik durumlar söz konusu olsa da fiziksel gücün yitirilmesi bağlamında yaşlanmak hegemonik erkeklik kaybı olarak değerlendirilebilir.

Şimdi kültür fizik yapıyorum, yürüyüş yapıyorum. (K19)

Spor yaparım. Evin içinde kendimce kültürfizik yaparım o kadar. (K24)

Hegemonik erkeklik ve suç ortalığı erkeklik bağlamında erkeklere spor müsabakalarını medyadan ya da tribünden takip eder misiniz sorusu sorulduğunda 20 retroseksüel erkek içerisinden 3’ü genç, 2’si yaşlı olmak üzere 5 katılımcı spor müsabakalarını medyadan ya da tribünden takip etmediğini belirtmiştir. 4 genç, 1 yaşlı katılımcı ise spor müsabakalarını hem medyadan hem tribünden takip ettiğini belirtmektedir. Yaşlı katılımcılardan 2’si ise spor müsabakalarını gençliğinde

tribünden takip ettiğini belirtmiştir. Geriye kalan katılımcılar spor müsabakalarını medyadan takip ederek Connell'ın suç ortağı erkeklik kavramında ortaya koyduğu gibi ataerkilliğin ön cephesinde savaşmayarak iktidardan pay almaktadırlar. Katılımcılardan bazıları fanatik olduğunu belirterek tuttukları takımların maçlarını düzenli olarak takip ettiklerini belirtmektedir.

Sivas'lıyım. Her hafta Sivas'ın Fenerbahçe'nin maçını izlerim. (K12)

Maçlara gitmem ama iyi bir Trabzonsporluyum. Televizyondan maçları izlerim. (K24)

Pahalı marka kullanımı ve dış görünüşüne özen göstermek her ne kadar metroseksüellikle ilişkilendirilse de genç ve yaşlı retroseksüel erkeklerin bazıları pahalı marka ürünler kullanmadıklarını belirtirken bazıları pahalı marka ürünler kullandıklarını belirtmektedir. Reyon görevlisi olan K14, asgari ücret kazanmasına rağmen pahalı marka ürünler kullandığını ve kalitenin kendisi için önemli olduğunu belirtmektedir.

Bence kalite önemli. Kalite de iyi fiyattan geçer. Kullanıyorum pahalı marka ürünler. Mesela Lumberjack ayakkabı alırım, pantolon için Mavi'ye giderim. (K14)

Pahalı marka ürünler kullanıyorum. Ayakkabı, elbise bunları markalı alıyorum. (K21)

Metroseksüelliğin aksine “marka takıntısı” olmayan retroseksüel erkeklerden bazıları beğenileri doğrultusunda pahalı markaları da tercih edebileceklerini belirtmektedir.

Pahalı marka ürünler aldığım olmuştur ama öyle bir takıntım yok. Denk gelirse ya da beğenirsem alırım. (K2)

Örneğin; dışarıda vitrinde gördüm markasız bir şey de dikkatimi çekiyor, onu alıyorum. Spor için genelde hep marka kullanmak zorundayız. Bana yakışacağına inandığım her şeyi kullanırım. Bunun değeri 10 lira da olabilir ya da 1000 lira da olabilir. Ben onu üzerime yakıştırdıysam giyerim. Sonuçta kendime yakıştırmışım. (K7)

Metroseksüel erkekler pahalı markalarla ve kaliteli ürünlerle ilgilenmeleri anlamında retroseksüel erkeklerden ayrılmaktadır. Günümüzde pahalı marka ürünlere erişimi olmayan ancak modayı takip eden erkekler düşünülerek “imitasyon”

pazarı oluşturulmuştur. Artık metropollerde satışa çıkan pahalı ürünlere ulaşımı olmayan erkekler bu imitasyon ürünler aracılığıyla moda sektörüne katılım sağlamaktadır. Bu bağlamda retroseksüel genç erkeklerin bazıları imitasyon ürünler kullandığını belirtirken bazıları ise sağlıklı olması vb. sebeplerle imitasyon ürünleri tercih etmediğini dile getirmektedir.

İmitasyon ürünlerin sağlıklı olduğunu düşünmüyorum ama ekonomi yüzünden insanların ihtiyacı oluyor. Mecbur kalıyorlar ama ben kullanmıyorum. (K4)

İmitasyon ürünleri de tercih etmiyorum çünkü onların üretim şartlarını da bilmiyoruz, nasıl kimyasallar kullanıldığını da bilmiyoruz. Sağlıksız olduğu için kullanmıyorum. (K13)

60 yaş üzeri retroseksüel erkekler genellikle imitasyon ürünler kullanmadığını belirtirken katılımcılardan bazıları maddi imkansızlıklar dolayısıyla imitasyon ürünler kullandıklarını belirtmektedir. Sürekli olarak çantasında kitap taşıdığını belirten K24; tüketim yanlısı olmadığını, pahalı marka ürünler almak yerine kitap aldığını belirtmektedir.

Pahalı marka ürünler kullanmam. Ne kullanacağım kitap almak varken. Tüketime göre üretim yapılıyor. Aşırı tüketim yanlısı olmadığımı göre (taklit ürünler) kullanabilirim. İyisini almaya paran yetmiyorsa mecburen kullanacaksın. (K24)

Pahalı marka ürünler kullanmıyorum. Ucuza ne bulursak onu kullanıyoruz. Marka sistemi öldü. Zaten her şey çoğaldığı için markalar öldü artık. Ne bulursan onu alacaksın. (K26)

Yaşa bağlı olarak tüketim sıklığı da değişiklik göstermektedir. Buna bağlı olarak yaşlı retroseksüel erkeklerin alışveriş sıklığı genç retroseksüel erkeklere göre daha azdır. Genç erkekler ortalama olarak 3 ayda bir alışveriş yaparken yaşlı erkekler ortalama olarak yılda bir alışveriş yaptığını belirtmektedir. K26 ise 20 yıldır giyim alışverişini yapmadığını belirtmektedir.

Emekli olduğundan beri hiç alışveriş yapmıyorum ki. 20 sene oldu emekli olalı. Hiç öyle gidip alışveriş yapmış değilim. (K26)

Yine benzer biçimde yaşa bağlı olarak yapılan alışverişin amacı da değişiklik göstermektedir. Retroseksüel olarak değerlendirilen genç ve yaşlı erkekler genellikle

ihtiyaçları doğrultusunda alışveriş yaptıklarını belirtirken bazı genç erkekler eğlence amacıyla alışveriş yaptıklarını belirtmektedir.

Eğlence için alışveriş yaparım. Ben boş kaldığım zamanlarda bile alışveriş yapmayı, kendime bir şeyler bakmayı severim. İnsan kendini daha iyi hissediyor açıkçası. Eğlence için alışveriş yapıyorum. (K7)

İhtiyaç alışverişi daha çok oluyor ama eğlence için de alışverişe çıktığım oluyor. Maksat gezmek. Çok nadir de olsa bazen ihtiyaç dışı alışveriş yapıyorum. (K15)

Retroseksüel erkeklerin büyük çoğunluğu ataerkil düzen hakkında olumsuz düşüncelere sahiptir. Kendisini geleneksel bir erkek olarak tanımlayan K7, erkek egemenliğinin olmadığını ve toplumsal cinsiyet bağlamında eşitlik olduğunu dile getirmektedir.

Bir üstünlük durumu falan söz konusu değildir bence. Ben öyle bir şey görmüyorum açıkçası, şu anda eşittir. Eşit olmaktan yanayım. Kimsenin kimseden üstün olması gerekmiyor. (K7)

Değişen erkeklik kimliğinde yaşanan krizle başa çıkmak adına geliştirilen stratejilerden biri de kadın düşmanlığıdır. Erkekler cinsiyetçilik aracılığıyla eril tahakkümü sürdüreceği ve geleneksel modern erkeklik kimliğini koruyacağını varsaymaktadır. Kendisini geçmişe oranla daha modern bir erkek olarak tanımlayan K5, ataerkil düzenin varlığını kabul etmesine rağmen bu düzenin sebebi olarak kadınları göstermektedir.

Erkeklerin egemen olduğu değil aslında kadınların kendilerini zayıf gösterdiği bir düzen. Erkek egemen toplum var, yok değil. Ama bunun sebebi kadınlar zaten. Kadınlar kendilerini sürekli düşük gördükleri için. Aslında düşük değiller. Herkes her işi yapıyor, aynı statüde ama sürekli bunu dile getirerek “biz eziğiz”, “daha ezileniz” kafasına giriyorlar. (K5)

Kendisini modern bir erkek olarak tanımlayan yüksek lisans öğrencisi K12, ataerkil düzenin Türk kültürünün ve biyolojinin bir parçası olduğu düşüncesindedir.

Ataerkil sistem devam edebilir çünkü bizim geçmişimizde zaten bu var. Osmanlı'dan itibaren hep ataerkil bir toplum olarak geldik. Evin lideri, sözü geçen kişi erkektir. Bu toplumumuzda da genlerde de böyledir. (K12)

Kendisini muhafazakar bir erkek olarak tanımlayan K22 ise ataerkilliği geleneksel Türk toplumunun ayrılmaz bir parçası olarak desteklemektedir.

Geleneksel Türk toplumunda “baş başa, baş padişaha” noktasında başın kuvvetli olması lazım. Onun da baba olması lazım. O yüzden destekliyorum. (K22)

Lisans mezunu olan K15, eşitlikten yana olduğunu dile getirmesine rağmen erkeklerin biyolojik üstünlüğünün bazı durumlarda fonksiyonel olduğunu belirterek aslında toplumsal cinsiyet farklılaşmasını desteklemektedir.

Ben eşitlikten yanayım fakat bazı durumlarda, güç konusunda erkek daha üstün olduğu için, fiziksel olarak bazı durumlarda erkeklerin ön planda olması gerektiğini düşünüyorum. Ama yönetsel olarak eşitlikten yanayım. Bu biyolojik bir şey yani. Bazı durumlarda erkeğin daha ön planda olması gerekiyor. Diğer türlü ben eşitlikten yanayım. (K15)

K26 ve K29 kadın-erkek eşitliğini savunduğunu belirtmesine rağmen erkeğin evin reisi ve kadının erkeğin emaneti olduğuna dayanan geleneksel anlatıyı sürdürmektedir. Buna ek olarak ilköğretim mezunu olan K26, kadının istihdama katılmasının “ortamı değiştirdiği”ni belirterek cinsiyetçi bir tutum sergilemektedir.

Kadınlar erkeğine emanettir. Erkek güçlüdür, onu (kadını) savunacaktır yani. Bu olmalıdır. Kadın erkek eşittir ama şimdi kadınlar da çalışıyorlar. Kadının ayrı maaşı var, erkeğin ayrı maaşı var. Bu, ortamı değiştiriyor. Kadın erkeğine bağlı olmalı. (K26)

Erkek bir aile reisi ama eşi ile uyumlu bir reis. İcabında eşine de her şeyi sorabilirsin. Annedir, hayat ortağıdır. Kadının erkekten üstün olduğu yerler de var. Erkeğin de kadından üstün olduğu yerler var. Kadının görev alanına erkek müdahil olmamalı. Fikir birliği edebilirler, ama birbirlerine üstünlük sağlamamalıdır. (K29)

Erkeklik açısından en önemli özelliklerden biri şiddet uygulayabilmektir. Zayıflık ve duygusallık ise kadınlarla özdeşleştirilmesi bağlamında bir erkekte olmaması gereken özellikler olarak değerlendirilmektedir. Retroseksüel olarak değerlendirilen genç erkeklerin büyük çoğunluğu şiddete karşı olmasına rağmen bazıları yerine göre şiddet uygulanabileceği düşüncesindedir.

Kendisini cesur ve duygusal bir erkek olarak tanımlayan ve milliyetçi bir politik görüşe sahip olan K7, vatanına, bayrağına laf edilmesi veya herhangi bir namus durumunda fiziksel şiddete başvuracağını belirtmektedir. Milliyetçilik bağlamında kadının ve vatanın namusu erkeğe emanet edilmektedir ve bunların korunamaması erkeklik krizi yaratmaktadır. Erkekliğin krize girmemesi için ise şiddete başvurulmaktadır.

Yerine göre fiziksel şiddet olabilir. Örnek veriyorum bazı çözemediğiniz şeyler oluyor, sözlerle çözemediğiniz şeyler oluyor. Mesela bayrağına laf ediyor, vatanına laf ediyor ya da bir namus durumu söz konusu olduğu zaman kelimeler bazen yetersiz kalıyor. O yüzden gerek oluyor ister istemez. (K7)

Bazı katılımcılar şiddet uygulamanın gereksiz olduğunu belirtmesine rağmen kendini savunmak amacıyla şiddet uygulanabileceğini belirtmektedir. K5 Türkiye’de yaşaması sebebiyle şiddet uygulamaya mecbur kaldığını belirtmektedir.

Eğer bu (şiddet) bir kadına ise hayır ancak Türkiye’de yaşayan her erkek gibi kavga ediyoruz yani. Gerekli olduğunu düşünmüyorum ama zorda kalınca mecbur. (K5)

Hiçbir şekilde gerekli olduğunu düşünmüyorum. Son çare olarak bile düşünmüyorum şiddeti ama insanların kendisini savunmayı bilmesi için bazen gereklidir. (K6)

Kendisini hümanist olarak tanımlayan ve politik görüşünün Marksist-Leninist olduğunu belirten K24, politik amaçlar doğrultusunda fiziksel şiddet uygulanabileceği düşüncesindedir.

Bir tek işçi sınıfının iktidarını almak için kullanılmalı. Sosyalizm için güç uygulanmalı. (K24)

Katılımcıların müzik zevkleri de erkekliklerin farklılaşması bağlamında önem kazanmaktadır. Pop ve elektronik müzik popüler kültür ve kentleşme ile özdeşleştirilirken Türk halk müziği, arabesk ve rap müzik alt kültür ve taşra ile özdeşleştirilmiştir. Bu bağlamda geleneksel erkeklik imajını sürdüren yaşlı retroseksüel erkeklerin büyük çoğunluğu Türk halk müziği dinlediğini belirtirken retroseksüel genç erkekler başta Türk halk müziği olmak üzere arabesk ve rap müzik

dinlediklerini belirtmektedir. Bazı katılımcılar bu türlerin yanı sıra rock, pop ve elektronik müzikler de dinlemektedir.

Rap müzik dinliyorum. Tekno, elektronik müzik dinliyorum. Arabesk müzik de çok nadir dinliyorum. (K4)

Rock severim. Rap seviyorum ve halk müziği seviyorum. (K9)

Rap yabancı müzikler. Pop pek dinlemem. Türkü, arabesk... (K6)

Muhafazakar özelliklere sahip olan K26 ilahi dinlediğini belirtirken muhalif görüşe sahip olan K24 protest müzik dinlediğini belirtmektedir.

Biz ilahi dinleriz genelde. (K26)

Protest müzikler dinlerim. Türk halk müziği... Queen, Pink Floyd gibi protest müzik. (K24)

Bazı retroseksüel genç erkekler eğitim oranlarının artması, sosyal medyanın etkisinin artması, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınlara verilen değerin artması vb. toplumsal gelişimler sonucunda erkeklerin düşünce yapısında değişimler yaşandığını vurgulamakta ve bu bağlamda kendilerini geçmişe göre daha özgür düşünceli olarak tanımlamaktadır.

Babam biraz dar görüşlüdür. Şu anki görüşü ile önceki görüşü arasında dağlar kadar fark var. Önceden kadınlara çok fazla değer vermeyen bir insandı. Şimdi annemsiz yapamıyor mesela. Annem bir şey istesin tamam hemen yapalım diyor. Mesela önceden benim babam ev temizlemezdi ama şimdi ev temizliyor. (K10)

Ortalamanın üstünde, daha açık bir kafaya sahip olduğumu söyleyebilirim. Ortalamadan daha fazla kitap okurum belki, daha fazla film izlerim. Ortalamadan daha özgürlükçü olduğumu söyleyebilirim. (K2)

Bazı retroseksüel genç erkekler ahlak ve iletişim açısından gençlerin yozlaştığını belirterek toplumda ve erkeklerde yaşanan değişimleri olumsuz olarak değerlendirmektedir. Açık lise öğrencisi olan K6, henüz 23 yaşında olmasına rağmen kendisini geçmişteki erkeklere daha yakın hissettiğini belirtmektedir.

Değiştiğini düşünüyorum ama kötü yandan değiştiğini düşünüyorum. Her zaman söylerim ben keşke 60'larda 70'lerde yaşasaydım (...) Bana derler sen biraz geri kafalısın diye. Geçmişe daha yakın hissediyorum. (K6)

Daha iyi olan insanlar da var ama ben geriye gitme görüyorum. Kılık kıyafet olarak da değişim var ama bence kafa yapısı olarak gerideler. Ben daha çok geçmişlere yakınım. Şu anki gençlerle benim aramda kafa yapısı olarak çok fark var. (K14)

Ataerkil düzeni Türk kültürünün ve biyolojinin bir parçası kabul eden K12, kadınların iş hayatına girmesiyle birlikte erkeklerin otoritesinin zayıfladığını, kadınların artık kendilerini ezdirmediğini ve kadına verilen değerin arttığını belirtmektedir. Halkla ilişkiler bölümü mezunu ve yüksek lisans öğrencisi olan K12, bazı işlerde kadın istihdamının daha bile fazla olduğunu belirtmektedir.

Adalet Bakanlığı'nda çalışan olsun, Sağlık Bakanlığı'nda çalışanlar olsun, İstanbul Belediyesi olsun... Hep bayan çalışanları var. Zaten bence dengelendi. Hatta belki kadınlar daha ön planda çünkü ben halkla ilişkiler mezunu olarak baktığımda genelde bayanlar ön planda işe alımlarda. (K12)

Genç retroseksüel katılımcıların bazıları erkeklerin giyim tarzında da değişimler olduğunu vurgulayarak bunun normal olduğunu belirtmektedir. Moda sektöründe de gözle görülür bir değişim yaşandığını düşünen bu katılımcılar kendilerini yeni ve eski kuşak arasında konumlandırmaktadır.

Şu an küpe, dövme hemen hemen herkeste var. Günümüz dünyasında gayet normal. (K13)

Klasik ayakkabı, klasik pantolon, klasik gömlekler giyiliyordu ama şimdi öyle değil yırtık pantolonlar olsun. Takım elbise giyiliyor dahi olsa daha modern olmaya başladı. Küpe takılıyor, müzik tarzları değişti erkeklerin. (K12)

K9 doğup büyüdüğü yerdeki insanların ve ailesindeki erkeklerin geleneksel düşünce yapısına sahip olduğunu ve aynı düşünce yapısını arkadaşlarının da sürdürdüğünü belirtmektedir. Kendisini daha modern olarak tanımlayan K9, diğer erkeklerin yalnızca kıyafetlerinin değiştiğini ancak düşünce yapısında bir değişim olmadığını belirtmektedir.

Bence erkekler değişmedi. Babamın ve amcamın jenerasyonundaki düşünce yapısı aynı, arkadaşlarımda da düşünce yapısı aynı şu anda. Fazla bir değişiklik yok sadece kıyafetler ve ilgi alanları değişiyor ama düşünce yapıları aynı. Geçmiştekiler daha gelenekçi ve muhafazakar. Ben daha (rahat mı denir ona) modernim. Ben o kadar

muhafazakar değilim. Geleneklere de bağlı değilim. Daha farklı düşünüyorum onlardan. (K9)

Yaşlı retroseksüel erkeklerin bazıları ahlak, kültür, iletişim, teknoloji ve moda konusunda toplumsal değişim yaşandığı ve bu değişimin olumsuz olduğu düşüncesindedir. Muhalif görüşlere sahip retroseksüel erkekler daha çok gençlerin özgürleşmesinin kültürsüzlük getirdiğinden, bazı gençlerin daha dindar hale gelmesinden ve kadının cinsel obje haline gelmesinden şikayet ederken muhafazakar retroseksüel erkekler gençlerin örf ve adetlerini bilmemesinden, gençlerin sosyal medya kullanımını sonucunda kurulan iletişimin zayıflamasından ve gençlerin saygısızlığından şikayet etmektedir. K26 küpe, piercing, kolye vb. aksesuarın erkeklige yakışmadığını belirtirken K28 gençlerin “çöplük” modasına özendiğini belirtmektedir.

Dış görünüş olarak erkeğe yakışmayan şeyleri biz kabul etmiyoruz. (K26)

Gençlerin kaş alması, küpe takması, yırtık kot giymesi... Avrupa'da çöplükte yaşayan insanların giyim tarzı moda oldu burada. (K28)

3 kız çocuğu babası olan ve kendisini geleneksel ve milliyetçi bir erkek olarak tanımlayan 60 yaşındaki K28, geleneksel babalık rolünü sürdürmesi sonucunda kızlarının buna tepki gösterdiğini ve “baskıcı” konumuna geldiğini belirtmektedir.

Mesela ben kızım için korkarken bunu söylediğim zaman baskıcı bir babaya dönüşebiliyorum. Aslında öyle değil. O yüzden muallakta kalıyorsun, bazen zorlanıyorsun. Geleneksel ama doğru geleneksel. Artık çocuğun yanlış yaptığında ona söylediğin zaman ‘baskı yapma’ denilmeye başlandı. (K28)

Yaşlı retroseksüel erkeklerin bazıları ise gençlerin daha özgür düşünceli olduğunu, teknolojik gelişmelere hakim olduklarını, daha uzun ömürlü ve sağlıklı olduklarını, giyimlerinin daha güzel olduklarını dile getirmektedir. Yaşanan değişimleri daha olumlu karşılayan bu katılımcılar gençlere uyum sağlamaya çalıştıklarını da belirtmektedir.

Gençlerin küpe takması şey yapması normal yani onun düşüncesi, onun özgürlüğü. Gençler daha özgür oldu, daha da özgür olacak. 4-5 defa ben Avrupa'ya gittim yani oradaki insanların yaşantısını da gelenek, göreneklerini de gördüm. Buradaki gençliği de gördüm. Adamlar özgür, hür. Gençler bunlara benzeyecek yani biraz da kendisini ifade edecek. Bana bağlı kalmayacak. Şimdi benim kafamda onun kafası bir midir? Şimdi ben görücü usulüyle evlendim. İki tane çocuğum var. Görücü usulüyle evlendirsem kabul eder mi? Tabii ki biraz özgür olacaklar. Bizim düşüncelerimiz aynı ama çoluğumuza çocuğumuza bir baskımız yok. Eskiden babamız bize kızardı ama biz büyük bir şey de olsa kızmıyoruz. (K21)

Ömür daha uzamıştır eskiye göre. Sağlık imkanları daha gelişmiştir. Düşünce olarak bazı şeyler değişmiştir. Görünüş olarak kıyafetler daha düzeldi. Biz de gençlere yakın giyinmeye çalışıyoruz yani. (K23)

Postmodern erkeklik algılarından bir diğeri ise gettoseksüelliktir. Kelimenin kökünde bulunan getto kavramı taşırayı ifade etmektedir. Bu kavram kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve ulaşım ağlarının genişlemesi sonucunda taşralı erkeklerin de moda ve kozmetik sektöründeki gelişimleri takip etmesi sonucunda oluşturulmuştur. İlgili bölümde detaylı olarak bahsedildiği gibi artık pahalı markaların daha ucuzu taklitlerinin üretilmesi sonucunda pek çok erkek modayı takip etme imkanı sağlamaktadır. Metroseksüellerin aksine gettoseksüel erkekler pahalı marka ürünler yerine imitasyon ürünler kullanmakta, cilt bakım ürünleri yerine ise tıraş losyonu kullanmaktadır. Gettoseksüel erkekler metroseksüelliğin gerektirdiği özelliklere sahip olmayan, işsiz, yoksul ve kültürsüz şehirli erkekler olarak tanımlanmaktadır.

Gettoseksüel erkeklerin belirlenmesinde yaşanan semt, gelir düzeyi, eğitim seviyesi temel kriterlerdendir. Bu bağlamda 32 katılımcı arasından gettoseksüel olarak değerlendirilen katılımcı sayısı 4'tür. Bu katılımcıların hepsi 60 yaş üzeri olup "getto" olarak değerlendirilen yaşam kalitesi düşük ilçelerden olan Sultanbeyli ve Çekmeköy ilçelerinde ikamet etmektedir. Bu katılımcıların hepsi asgari ücretin altında ücret almaktadır. K25 ve K27 ilkökul mezunu, K30 ve K31 ise okuma yazma bilmemektedir.

Connell tarafından ortaya konulan bir diğerkavram ise marjinal erkekliktir. Bu kavram toplumsal cinsiyetin sınıf ve etnisiteyle eklemlenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. K25, K27 ve K30 işçi sınıfına mensup olmaları bakımından marjinal erkek

olarak tanımlanmaktadır. İlgili bölümde bahsedildiği gibi marjinal erkekler işçi sınıfına mensup olmaları bakımından hegemonik erkeklik konumuna erişememektedir.

Gettoseksüel olarak değerlendirilen üç katılımcı kendisini “geleneksel erkek” olarak tanımlarken yalnızca K30 kendisini duygusal ve özgür düşünceli olarak tanımlamaktadır. Katılımcılara ataerkil düzen hakkındaki görüşleri sorulduğunda kendisini geleneksel erkek olarak tanımlayan 70 yaşındaki K25 ve 67 yaşındaki K31 öncelikle soruyu anlayamadılar. Bu iki katılımcının ortak özellikleri ise okuma-yazma bilmemesi ve Kürt olmasıdır. Soruyu açıklayıcı bir şekilde tekrar ettikten sonra K25 düzenden memnun olduğunu, K31 ise “ataerkilliğin” tam olarak ne olduğunu bilmediğini belirtmiştir.

Erkeklerin egemen olduğu düzenden memnunuz çok şükür. Böyle gidiyor işte güzel. (K25)

Bunu tam ben bilmiyorum ama erkekler ön planda olsun. (K31)

Gettoseksüel erkeklerin hepsi erkeklerin ev işi yapmasına yönelik olumlu düşüncelere sahiptir. K27 ve K30 yemek, temizlik vb. ev işlerini yapmaktadır. Dul olan K31, dublex bir evde oğlu ve geliniyle birlikte yaşadığını ve bulunduğu katta yalnızca temizlik yaptığını belirtmektedir. 70 yaşındaki K25 ise hiç ev işi yapmamaktadır.

Yemeği benim gelinim yapıyor. Başka yaptığım bir iş yok. Sadece temizlik işimi yapıyorum. (K31)

Gettoseksüel erkeklerin kişisel bakım rutinleri ve kullandıkları kişisel bakım ürünleri yine retroseksüel erkeklerde olduğu gibi temel düzeydedir. Yukarıda bahsedildiği gibi bu erkekler pahalı marka kremler yerine tıraş losyonu kullanmaktadır. Aynı kişisel bakım ürünlerini kullanmalarına rağmen bazı katılımcılar dış görünüşlerine yeteri kadar özen gösterdiklerini belirtirken yalnızca bir tanesi dış görünüşün önemli olduğunu belirtmektedir.

Tabii insan temiz olacak. Bakım ürünü kullanmıyorum. Eşim ne kullanırsa aynısını kullanıyoruz. Gençler şampunu falan ayrı kullanıyor. Dış görünüş tabii önemli. Çocukların parfümlerinden

kullanıyorum. Tıraş losyonu kullanmıyorum, sabun kullanıyorum.
(K27)

Gettoseksüel erkeklerin alışveriş alışkanlıklarına bakıldığında yılda bir olmak üzere seyrek olarak alışveriş yaptığı görülmektedir. Bunun sebebi gettoseksüel erkeklerin hepsinin 60 yaş üzeri olmasıdır. Bunun yanı sıra, asgari ücretin altında kazanç sağlamaları da alışverişin seyrek olarak yapılmasıyla ilişkilendirilebilir.

Yılda bir kıyafet alırım. (K27)

Gettoseksüel erkeklerin hepsi pahalı markalar, imitasyon ürünler kullanmamakta ve ihtiyaç için alışveriş yapmaktadır. Kendisini sosyalist olarak tanımlayan K30 “halktan bir vatandaş” gibi görünmeye çalıştığını belirtmiştir. İmitasyon ürünler kullanmadığını söyleyen K31 ise alışveriş için yılda 1 kez pazara gittiğini belirtmiştir.

Yılda bir sefer bir pazara gidiyoruz. (K31)

Gettoseksüelliğin “kültürel olarak yetersiz” olmakla tanımlanması doğrultusunda katılımcıların kişisel ve kültürel gelişim aktivitelerine bakıldığında; muhafazakar özelliklere sahip olan K27 kuran okuduğunu, K25 ise televizyon izlediğini belirtmektedir. Gettoseksüel olarak değerlendirilen erkeklerden yalnızca K30’un kitap okumak, konsere ve sinemaya gitmek gibi aktiviteler gerçekleştirdiği görülmektedir

Kitap okurum. Sinemaya da konsere de fırsat buldukça giderim. (K30)

Metroseksüel erkekler pop müzikle ilişkilendirilmesine karşın gettoseksüel erkekler arabesk müzik ve yanık türkülerle özdeşleştirilmiştir. Bunun nedeni bu erkeklerin “taşra” mahallelerde yaşamaları ve alt kültüre ait olmalarıdır. Gettoseksüel katılımcıların hepsi Türk halk müziği dinlediğini belirtirken yalnızca bir kişi ilahi dinlediğini belirtmiştir.

Arabesk sevmem ben, türkü dinlerim, İlahi dinlerim. Arabesk falan sevmem öyle şeyleri bize yakışmaz öyle. (K27)

Katılımcılara erkeklerdeki değişimler sorulduğunda yalnızca K31 tam olarak bilmediğini ama erkeklerde herhangi bir değişim göremediğini belirtmiştir. Kendisini geleneksel olarak tanımlayan K25 ve K27 ise genel olarak gençlerin teknolojiyle ilişkilene biçiminden ve saygısız tutumlarından duydukları rahatsızlığı dile getirmektedir.

Eskiden başka, şimdi başka. Eskiden sohbet vardı, güzellik vardı Her şey vardı. Şimdi yok. Bizim zamanımızda medeniyet vardı, insanlık vardı, saygı vardı ama şimdi baba geliyor, çocuk bacak bacak üstüne atıyor. Baba mı geldi yoksa eşek mi geldi? O zamanlar daha güzeldi, daha saygılılardı. (K25)

Değişim oldu tabii. Eski erkekleri tercih ederim. Şimdiki de saygı yok. Elleri telefon anayı babayı unutuyorlar. (..) Erkekler değişmiştir tabii. Bizim fikrimizle onların fikri bir olmaz ki şimdi. Onlar bence yanlış düşünüyor şu anda. Eskileri görseler doğru düşünürlerdi. Eski görmedikleri için yanlış düşünüyorlar. (K27)

Kendisini özgür düşünceli bir erkek olarak tanımlayan K30, günümüzde en tutucu ailenin bile kız çocuğuna iş bulmak için çaba sarf ettiğini belirterek toplumsal yaşam ve erkekliklerde yaşanan değişimi vurgulamaktadır. K30, gençlerin düşünce yapısının olumlu ve olumsuz tarafları olduğunu düşünmesine rağmen onlara ayak uydurmaya çalıştığını belirtmektedir.

Onlara ayak uydurmaya çalışıyoruz ama yetişemiyoruz tabii gençlere. Onları anlamaya çalışıyorum, ne düşündüklerini algılamaya çalışıyorum. Nasıl bir hayat tarzı yaşamak istediğini incelemeye çalışıyorum. Bana ters gelen şeyler de var, doğru gelen şeyler de var. (K30)

Postmodern erkeklik algılarından bir diğeri ise sapyoseksüelliktir. İlgili bölümde detaylandırıldığı gibi bu kavram metroseksüelliğin farklı şekilde yorumlanması olarak da kabul edilmektedir. Sapyoseksüellik postmodern toplumlarda zekaya verilen önemin artması sonucunda ortaya çıkan bir kavramdır. Dolayısıyla bu erkeklik algısında dış görünüşten ziyade zeka içeren etkileşimler büyük öneme sahiptir. Burada önemli olan kişinin entelektüel birikimi ve iktidarını bu sayede sağlamasıdır. Zeka testleriyle ölçülebilen bir durumdan bahsedilmemesi sebebiyle kişilerin eğitim durumları, kültürel/kişisel gelişimlerini sağlamaya yönelik gerçekleştirdikleri aktiviteler ve tercih edilen müzik türleri sapyoseksüel erkeklerin

belirlenmesinde önemli kriterlerdir. Kriterlere bağlı olarak 32 katılımcı arasından yalnızca 4 tanesi sapyoseksüel olarak değerlendirilmektedir. Bu katılımcıların ise yalnızca 1 tanesi gençtir.

Sapyoseksüel olarak değerlendirilen erkeklerin üçü lisans derecesine sahiptir. K20 ise emekli akademisyen ve doktora derecesine sahiptir. K17, 3 üniversite mezunu olmasına rağmen hala öğrencilik yapmaktadır.

Halen öğrencilik yaparım açıköğretimde. Kültürel turizm ve miras bölümündeyim. Öncesinde bir emlak bitirdim, felsefe bitirdim iktisadın haricinde. Oğlumun yapamadıklarını ben yapıyorum. (K17)

Sapyoseksüellikte zeka testleriyle ölçülemeyen bir durumdan bahsedildiği için kişilerin kültürel ve kişisel gelişimlerini sağlamaya yönelik gerçekleştirdikleri aktiviteler entelektüelliklerini belirlemek açısından önem kazanmaktadır. Bir siyasi partinin yönetim kurulu üyesi ve aynı zamanda mühendis olan K32, pandemi öncesinde sıklıkla konferans ve seminere katıldığını belirtmektedir.

Seminerlere katılırım. O da yine pandemi döneminde aksadı. Ben daha çok üniversitedeki sosyal konularla ilgili konferanslar olduğu zaman giderdim. Mesela Ermeni konferanslarına katıldım, Kürt konferanslarına katıldım. Çeşitli sivil toplum kuruluşlarının mesela Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin hemen hemen Türkiye'deki tüm konferanslarına katıldım. Ama şimdi yok onlar. Kuruluş var ama konferansı yapamıyorlar. Bu tarz siyasi konferanslara katılırım. Sosyolojik, siyasi, yakın tarihle ilgili seminerlere katılırım. (K32)

Kitap okumak, konsere gitmek, sinemaya gitmek vb. gündelik aktivitelerin yanı sıra yurtdışı seyahatleri de önemli entelektüel aktiviteler arasındadır. Kadıköy'de ikamet eden emekli akademisyen K20; şiir okumak, yönetmen ve oyuncu arkadaşlarının film gösterimlerine gitmek, sergilere gitmek, fuarlara katılmak gibi aktiviteler gerçekleştirmektedir. Dünyanın farklı ülkelerinde yaşamış olan K20, farklı kültürler ve insanlar tanımanın kişisel gelişim açısından önemli olduğunu düşünmektedir.

Sergilere de giderim hatta katılırdım da. Amerika, Almanya, Fransa'da yaklaşık 20 yıldır hep uluslararası fuarlara katılırım. Bu fuar kültürü çok önemlidir çünkü farklı kültürlerden insanlarla tanışıyorsun. İnanılmaz güzel bir dostluk sağlıyorsunuz, dünya kültürünü öğreniyorsunuz, o kültürün neresinde olduğunuzu

görüyorsunuz, eksiklerinizi tamamlıyorsunuz. Öğreneceğimiz çok şey var diye düşünüyorum. Ben Kuzey Avrupa ülkeleri hariç Amerika'yı, Avrupa'yı, Güney Amerika'yı çok gördüm. Uzakdoğu'da; Bali, Tayland, Nepal, Hindistan, Kamboçya... Buralarda uzun süre yaşadım. Farklı kültürlerde gezmek daha iyi oluyor. (K20)

K11 hem pandemi hem de maddi koşullar doğrultusunda şu anda kültürel gelişimini sadece kitap okuyarak ve konserlere giderek sağlamaktadır. Müzikle yakından ilgilenen ve enstrüman çalan K11, yurtdışı seyahatlerinde müzeleri gezmekten, müzik festivallerine ve kültürel etkinliklere katılmaktan keyif aldığını belirtmiştir.

Malta'ya gittiğimde mesela, yapmayı en sevdiğim aktivite oranın müzelerini gezmekti oranın kültürünü merak ettiğim için. Diğer aktivite oradaki müzik festivalleriydi. Onun dışında İngilizce olan tiyatro gibi gösterilere katılıyordum oranın kültürünü öğrenmek için. Yurtdışında Türkiye'de katıldığımdan daha fazla kültürel aktiviteye katılmışımdır. Özellikle yurtdışında daha çok aktiviteye katılmaya çalışırım çünkü bir daha gidemeyeceğim ya da kısa bir süre içinde tekrar gelemeyeceğim için. (K11)

Metroseksüel erkekliğin farklı bir yorumu olan sapyoseksüel erkekler için önemli olan dış görünüşten ziyade zeka içeren eylemlerdir. Ancak bu erkeklerin pahalı marka ürün kullanımına bakıldığında K20 ve K32 gençliklerinde pahalı marka ürünler kullandıklarını ancak şu anda kullanmadıklarını belirtmektedir. Dış görünüşüne yeteri kadar önem verdiğini dile getiren K17 ise pahalı ürünler kullanmadığını belirtmiştir. K11 ise işlevselliği doğrultusunda pahalı marka ürünler kullanmaktadır.

İşlevselse pahalı marka ürün de kullanırım. Benim için işlevi önemli. Beş bin liraya aldığım bir montla bin liraya aldığım bir mont arasındaki tek fark markasıysa benim için pahalı olanın hiçbir anlamı yok. (K11)

Katılımcılara imitasyon ürünler kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda yalnızca bijuteri dükkanı işleten K20, artık çok kaliteli imitasyon ürünler olduğunu ve malın maliyetinin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Markalar da bu imitasyon ürünleri yapan firmalara ürünler yaptırıyor. Ben Çin'de, Tayland'da çok uzun süre kaldım işim için.

Fransa da oraya ürün yaptırıyor, Chanel de oraya ürün yaptırıyor ama o adam onun bakırından yapıyor, piyasaya sunuyor. İmitasyon mu? Evet ama üretici firma aynı, kullanılan teknoloji aynı. Bir tek birinin madeni altın ya da gümüş, birinin madeni bakır. İyi seçilmişler de hiçbir sorun yok. (K20)

Sapyoseksüel olarak değerlendirilen katılımcılar genellikle ihtiyaçları doğrultusunda alışveriş yaptıklarını belirtirken K11 bir koleksiyona sahip olduğunu ve nadiren de olsa bu amaçla alışveriş yaptığını belirtmektedir.

Koleksiyon muhabbeti var ama o da şartlardan dolayı nadiren yapılan bir şey. Bir de geçecek bir ürün olması lazım. Boşa gitmemesi lazım paranın. Onun bir değerine bakmak lazım öncelikle. İleride bunu satma ihtimalim var mı yoksa koleksiyonun çıkmaz bir parçası haline mi getireceğim ona göre değişiyor alıp almama durumu. (K11)

Sapyoseksüel katılımcılara ataerkil düzene ilişkin düşünceleri sorulduğunda hepsi olumsuz düşüncelere sahip olduğunu belirtmiştir. Bununla ilintili olarak tüm katılımcılar erkeklerin ev işleri yapmasına yönelik olumlu düşüncelere sahiptir. 3 katılımcı tüm ev işlerini kendilerinin yaptığını belirtirken yalnızca evli olan K32 ev işlerinde eşine “yardım” ettiğini belirtmektedir.

Akşam çayını yaparım, sabah kahvaltısını hazırlarım. Temizlikte eşime yardımcı olurum, ihtiyacı olduğu zaman. Devamlı değil, benden yardım istediği zaman yaparım. Eşim hastalandığı zaman yaparım. Yemek konusunda çok becerikli değilim ama mutlaka aç bırakmam insanları diyebilirim. (K32)

Hegemonik erkeklik ve suç ortağı erkeklikleri ortaya koymak açısından katılımcılara spor müsabakalarını medyadan ya da tribünden takip edip etmedikleri sorulduğunda katılımcıların hepsi medyadan takip ettiğini ancak tribüne gitmediğini belirtmiştir. Yalnızca K17 gençliğinde tribüne gittiğini belirtmiştir.

Eskiden gidiyordum maçlara ancak şu an gitmiyorum. (K17)

Yine benzer biçimde fiziksel şiddete yönelik bakış açıları sorulduğunda katılımcılardan yalnızca K11 kendini savunmak amacıyla şiddet uygulanabileceği düşüncesindedir.

Fiziksel şiddet nefsi müdafaa olmadığı sürece gereksiz. (K11)

Sapyoseksüel olarak değerlendirilen katılımcıların bazıları Türk halk müziği, Türk sanat müziği dinlemeyi tercih ederken bazıları Blues, jazz ve etnik müzikler dinlemeyi tercih etmektedir.

Kulağıma güzel gelen her şeyi dinliyorum mesela Blues da dinliyorum, Disko-Pop da dinleyebilirim, Japonya'nın etnik yöresel bir müziğini de dinleyebilirim. Arabesk de nadiren denk gelirse dinlerim. O yüzden çok sınıflandırmıyorum. Genel olarak Blues dinliyorum. (K11)

Slow, jazz çok severim. Özellikle Uzakdoğu'da çok alıştım. İnanılmaz müzik yaparlar. Ruha inanılmaz hitap ediyorlar. O mistik şarkıları çok severim özellikle Uzak Doğu'daki ruhu dinlendiren müzikler. (K20)

Sapyoseksüel katılımcıların bazıları istihdamdaki kadın oranlarının artışı, kadınların eğitim seviyesindeki artış, geleneksel baba figüründen yeni babalık figürüne geçilmesi, geleneksel düşüncenin yerini özgürlükçü düşüncenin alması doğrultusunda toplumsal değişimler yaşandığı ve bunun sonucunda erkeklerin de değiştiğini belirtmiştir.

Dönem içerisindeki ben ve benim ailemdeki insanların düşüncelerinin değişmesi demek, bu ülkedeki erkek sınıfının yüzde 60'ının değişmesi demek. Çünkü o dönemlerde biliriz kadın topluma çıkamaz, kadının üretkenliği yok doğurganlık dışında, ekonomiye katkısı yoktu, iş sahibi değildi. Şimdi kadın ve erkeğin birlikte düşünür hale geldiğini görüyoruz. Sayımız çok az. Avrupa'da çok fazla ama bu da kültür yapımızdan kaynaklanıyor, okuma-yazma oranımızdan kaynaklanıyor. Kitap okumuyoruz, gazete okumuyoruz. Üşengeciz ama ben iyiye doğru ciddi bir ivmeyle yükseldiğini görüyorum. (K20)

Erkeklerin değiştiğini düşünüyorum. Mesela kız çocuklarının babalarının değiştiğini izliyorum. Kendimle ilgili de şöyle söyleyeyim: Ben ilk defa eşimle denize gittiğimde çok özel bir yere gitmek istemiştim ama şimdi herkesin gittiği yere gidebiliyorum. Bunu etrafımda da gözlemliyorum. İnsanlarda artık o eski kapalı toplum, kız çocuklarına bakışında eski tutucu anlayışta olmadıklarını gözlemleyebiliyorum. Eskiden biraz daha toplumcu düşünüyorken şimdi daha bireysel, özgürlükçü şeklinde düşünüyorum (...) Şimdiki nesil benden daha özgürlükçü düşünüyor. Eşimin misafirlikten geç kalması bana dert olmuştu. Oğlumla beraberdim. Oğlum bana "ne var baba, geç kalabilir" diye bir tepki göstermişti. Demek ki ben onun kadar ileri düşünemiyorum diye düşündüm. Bir de baktım ki gelinim

kendi arkadaşlarıyla dışarı eğlenmeye gidebiliyor, oğlum kendi arkadaşlarıyla eğlenmeye gidebiliyor. (K32)

Sapyoseksüel olarak değerlendirilen erkeklerden yalnızca K17, erkeklerin değişmediği görüşüne sahiptir ve kendisinin de geleneksel bir tarafı olduğunu belirtmektedir.

Yani erkeklerin değiştiğini bir ara düşünür gibiydim ama şu son yirmi yılda çok fazla düşünmemeye başladım. Seksenden sonra değişimler olmaya başladı. Seksen öncesinde birtakım siyasal oluşumlar söz konusuydu, seksen darbesiyle beraber bu siyasal oluşumları yok ettiler. Şu anda gerici bir zihniyetle hayat devam ediyor. Yani bazı konularda gelenekselimdir. Geleneksel bir yapımız vardır doğal olarak. (K17)

Moda sektörünün erkekleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi sonucunda ortaya çıkan “unisex” kavramı da moda sektöründeki değişimi ortaya koymaktadır. K20, erkek modasında yaşanan değişimi toplumsal cinsiyet kalıplarının yıkılması bağlamında bir başarı olarak değerlendirmektedir.

Artık unisex diye bir moda çıktı. Tişört alıyorsun, bu erkek mi diyorsun “abi unisex” diyor. Bu bile bir başarı bizim ülkemizde. Yavaş yavaş bu sorular soruluyorsa demek ki bu soruları soranlara bir üretim yapmak gerekiyor. Zara mesela he/she diye ayırmıştı. He’den alan She’ kıyafetini de alabiliyor. She’den alan He’den de alıp giyebiliyor. Yavaş yavaş o kafa değişmeye başladı. Bizim babamız dedemiz hiç böyle bir düşünceye sahip değildi. (K20)

K11, yaşanan toplumsal değişimler sonucunda düşünce yapısı ve dış görünüşü arasında belirgin farklar olan yeni bir erkeklik sentezinin ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Bu araştırma bağlamında K11’in bahsettiği yeni erkeklik sentezi “milliyetçi bir metroseksüel” veyahut “fitness yapan bir retroseksüel” olarak adlandırılabilir.

Yeni sentezler üretiyorlar kendi kendilerine. Osmanlı bıyığı bırakıp spor kıyafetlerle dolaşan insanlar var mesela, ama o bıyığı yapmasının sebebi o bıyığın ona yakışması değil bir idealizmle alakalı ya da fikirle alakalı. Mesela o bıyıkla alakalı olan kültürel kıyafetlerin hiçbirini kullanmıyor. Günümüze göre bir şeyler yapıyor. Bu çok fazla olmaya başladı. Aslında görüldüğü kişide değil o insan. Giyimine bakıyorsun olduğu kişi ile alakası yok. Biraz kıyafetleri sınıflandırmak

olmuş olacak ama göstermelik olmaya başladı. Bu da tamamen kişinin kendini tanımaması ile alakalı. Ne toplumda kendisine doğru düzgün bir yer edinebiliyor ne de kendi içlerinde kendilerine bir yer edinebiliyorlar. Anlam karmaşası içerisindeler. (K11)

Sonuç olarak, yaşanan toplumsal değişimlerle bağlantılı olarak moderniteden postmoderniteye geçişle birlikte erkeklik algısında birtakım değişimler yaşanmıştır ve farklı erkeklik tasvirleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de en önemli erkeklik inşa adımlarından biri olan askerlik vazifesinin farklı erkeklikler tarafından nasıl algılandığı ve deneyimlendiği önemli bir soru haline gelmektedir.

4.2. Askerliğe Hazırlanma

Türkiye’de erkeklik inşa süreci beş adımda gerçekleşmektedir. Bunlar; sünnet, askerlik, iş bulmak, evlenmek ve baba olmaktır. Türkiye’de her erkekten beklenen hegeomik erkeklik konumuna erişmek için önem arz eden bu inşa süreçlerinin başarılı bir şekilde tamamlanmasıdır. Bu adımların biri veya birkaçının tamamlanmaması diğer adıma geçişi zorlaştırdığı gibi bireylerin “eksik” olarak tanımlanmasına ve erkeklik hiyerarşisinin alt basamaklarına itilmesine neden olmaktadır.

Ülkemizde erginleşme yolunda sünnetten sonra atılan en önemli adım askerliktir. Türkiye’de askerlik bir vatandaşlık görevi olup yirmi yaşına gelen her “sağlıklı” erkek için bir zorunluluktur. Kişiler için askerlik zamanı eğitim ve cezaevine girmek gibi nedenlerle değişiklik göstermektedir. Geçmişte 20 ay kadar süren askerlik süresi ise günümüzde bedelli askerlik gibi uygulamalarla 21 güne kadar düşürülebilmektedir. Çeşitli sağlık sorunları ve homoseksüelliğin belgelenmesi durumunda ise kişiler bu vazifeden muaf tutulmaktadır. Herhangi bir mazeret olmadığı takdirde askerlik vazifesini yerine getirmeyen erkekler ise asker kaçağı olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye’de askerlik vazifesinin yerine getirilmesi kişinin olgunlaştığının ve milli bilince kavuştuğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu vazifenin yerine getirilmesi diğer erkeklik adımlarına geçişi kolaylaştırmaktadır. Aksi takdirde iş bulmak, evlenmek vb. diğer adımlarda aksaklıklar yaşanmaktadır. Askere

gitmediği için “tam” kabul edilmeyen bir erkek toplumsal dışlanmaya maruz kalabileceği gibi yetersizlik hissine bağlı olarak psikolojik sorunlar da yaşayabilmektedir. Dolayısıyla hem vatandaşlık hem erkeklik açısından zorunlu askerlik vazifesi her sağlıklı erkeğin tamamlanması gereken bir süreç olarak kabul edilmektedir.

Erkekler askere gitmeden önce askerliğe ilişkin çeşitli duygu ve düşüncelere sahiptir. Bu duygu ve düşünceler aile, okul gibi kurumlar, politik görüş ve sosyal çevre aracılığıyla inşa edilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin ilk öğretildiği kurum ailedir. Çocuklar sosyalizasyon süreciyle kadınlık ve erkeklik rollerini öğrenmektedir. Her toplumun kadınlık ve erkeklik kategorilerinden beklentileri farklılık gösterse de erkeklerden beklenen genel olarak sertlik, rasyonellik, soğukkanlılık ve aileyi korumasıdır. Milliyetçi perspektifte erkek aynı zamanda vatanın da koruyucusu kabul edilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin yanı sıra milli değerlerin de yine ilk öğrenildiği yer ailedir. Erkek çocuklara küçükken aşıl原因an milliyetçi düşünce, askerliğe yönelik gelecekteki düşüncelerini de şekillendirmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak küçük yaşlardan itibaren silahlarla oynayan erkek çocuklar, militarizmin pompaladığı milliyetçilik doğrultusunda “asker üniforması”na sahip olmayı ve hegemonik erkek konumuna ulaşmayı arzulamaktadır. Bu bağlamda bazı katılımcılar heyecan ve merak gibi duygular hissettiklerini belirtmişlerdir.

Heyecan vardı çünkü benim ufaklıktan beri istediğim tek şey o üniformaya sahip olabilmektir. Hala da istiyorum. Bir tek onun heyecanı vardı o kadar. (K6)

Milliyetçi bir ailede büyüdüm. Askerlik benim çevremde bir erkeğin olmazsa olmazıdır. Bir erkeği erkek yapan şeyin askerlik olduğu düşünülürdü. Biz bu şekilde büyüdük, bu şekilde yetiştirildik. Böyle bir ortamda büyüdüm. Tabii ki merak ettim ve askerliğin de gerekli olduğunu düşünüyorum. (K16)

Toy olarak nitelendirilen erkek çocuklar aile kurumuyla milli değerleri öğrenmekte ve askerliğe hazırlanmaktadır. Kendisini milliyetçi ve Kemalist olarak tanımlayan K8, babasının asker olduğunu ve bundan dolayı askerdeki ortama hazırlıklı olduğunu belirtmiştir.

Benim babam asker olduğu için ben her şeye hazırlıklıydım. Ben biliyordum ortamı da. Pek bir şey düşünmüyordum. Korkum yoktu. Nasıl bir ortama gideceğimi bilmediğim için heyecanlıydım. Acaba beklediğim ortam mı gelecek diye merak ediyordum ve beklediğim ortam da aynen geldi. Bildiğin klasik Türk askerliği. (K8)

Milli değerlerin öğretildiği tek kurum aile değildir. Okullar aracılığıyla da gençlere milli faziletler aşılanmaktadır. Orduda komutanlar aracılığıyla öğretilen disiplin ve itaat, okullarda öğretmenler tarafından öğretilmektedir. Polis okulları da disiplin ve itaatın öğretilmesi bağlamında orduyla benzerlik göstermektedir. Aile kurumunda olduğu gibi yine bu sayede de genç erkekler askerliğe hazırlanmaktadır. K9, polis okuluna gitmeden önce korkuları olduğunu ancak polis okuluna gittikten sonra herhangi bir korkusu ve heyecanı olmadığını belirtmektedir.

Daha önce yatılı okulda okuduğumdan dolayı herhangi bir korkum, heyecanım olmadı. Militarist bir tarafım da olduğu için seviyorum askerliği. Ben polis okulunda okudum. Orada o ortamı yaşadığım için biliyordum ama polis okuluna gelmeden önce merak ediyordum tabii nasıl bir şeyle karşılaşacağımı. İnsanlar bana nasıl davranacak? Korkularım vardı. Kendimi kötü hissedecek miyim diye. (K9)

Milliyetçi ideoloji dinsel değerlerle kutsanmaktadır. Ordu ve askerliğin “ibadet” olarak yorumlanmasının sebebi de budur. Dini aidiyet milliyetçiliğin bir parçası olarak kabul edilmektedir ve bunun bir uzantısı olarak Sünni Müslümanlık da Türk olmanın şartı olarak görülmektedir. Kürt ve Alevi olan K18, askerliğin kendisi için bir ibadet olduğunu ve bu yüzden askerlikten korkmadığını belirtmektedir.

Anadolu'da askerlik bir ibadet gibi sayıldığı için ona hazırдық. Büyüklerimiz anlatırdı bize. Merak ederdik tabii. Korkmuyordum. Kutsal olduğu için bir ibadet gibi görüyorduk. (K18)

Kendisini milliyetçi bir insan olarak tanımlanan K7, askere gitmeden önce heyecanlı olduğunu ve Doğu'da askerlik yapmak için dua ettiğini dile getirmektedir.

Aslında heyecanlıydım. Ben milliyetçi bir insanım. Hatta çoğu zaman ellerimi açıp dua etmişliğim bile vardır inşallah doğuya giderim, orada görev alırım diye. Çok istemiştim Allah'a şükür de oldu. Van'da yaptım, İran sınırında. Allah gönlüme göre verdi. Heyecanlıydım, çok istiyordum çünkü gitmeyi. (K7)

Yukarıda bahsedildiği gibi; vatandaşlık ve erkeklik bağlamında askerlik, her erkeğin gerçekleştirmesi gereken bir vazife olarak kabul edilmektedir. Erkeklik ispatı olarak kabul edilen askerliğin başarılı bir şekilde tamamlanması diğer adımlara sorunsuz geçilmesini de beraberinde getirmektedir. Askerlikle “erkekliğini” kanıtlayan erkek artık iş bularak evlenmeye hazır hale gelmektedir. Kendini milliyetçi ve muhafazakar olarak tanımlayan K28 ve K29, askere giderken herhangi bir korkuları olmadığını aksine heyecanlı olduklarını dile getirmektedir. Bunun yanı sıra memleketlerinde askerlik yapmayanın “adam”dan sayılmadığını, askerlik yapmayana kız verilmediğini, iş verilmediğini ve hatta şahitlik yaptırılmadığını dile getirmektedirler.

Heyecanlıydım, korku yoktu. Vatan görevini yapacaksınız, erkekliğe adım atacaksınız. Bizim orada askerlik yapmayan adama kız vermiyorlar, iş de bulamıyorsun. Artı değişik bir ortama gidiyorsun. Giderken hep dua ettik, vatana millete faydalı insan olalım diye. (K28)

Askerlikten korkmuyordum, askerlik bir vatan görevi. Zaten bizim yöremizde askerliğini yapmayana kız vermezler. Yani evlenmek isteyen insan önce askerliğini yapacak. Askerliğini yapmayan adam da sayılmaz. Hatta askerlik yapmayana şahitlik de yaptırmazlardı. Heyecanlıydım, severek gittim. (K29)

Askerlik daha önce hiç doğup büyüdüğü köyün ya da kentin dışına çıkmamış, İstanbul dışında yaşayan erkekler açısından da önemlidir. Erkekler askerlik sayesinde yeni yerler görmekte ve farklı erkeklerle tanışmaktadır. Amasya doğumlu olan K26, askerden önce köyden hiç çıkmadığını ve askerlikte ne olacağını bilmediği için korktuğunu belirtirken Bingöl doğumlu olan K31, daha önce gurbete çıkmamasına rağmen askere giderken çok sevindiğini dile getirmiştir.

Köyden çıkamıyorduk askerden önce. Askere gittiğimiz zaman köyden çıkmaya alıştık. Orada ne olacağını bilmediğimiz için giderken korkuyorduk. (K26)

Giderken kendimi çok iyi hissediyordum. Sevinmiştim. Hem de nasıl. Çok sevinmiştim. Daha önce hiç gurbete çıkmamıştım. (K31)

Erkeklerin askere gitmeden önceki duygu ve düşüncelerinin şekillenmesinde sosyal çevrenin de önemi büyüktür. Askere gitmeden önce erkekler çevrelerindeki askerliğini yapmış erkeklerin askerlik hikayelerini dinlemektedir. Daha önce

deneyimlemedikleri bir ortam olması bakımından “bilinmezlik” olarak adlandırılan bu durum; diğer erkekler tarafından anlatılan olumlu ya da olumsuz askerlik anılarıyla bazı erkeklerde merak, heyecan ve istek uyandırdığı gibi bazılarında korku uyandırmaktadır.

Askere gitmeden önce korkuyordum tabii. Çok bilinmez bir şeye gidiyordum. Özgürlüğüme de düşkün bir insanım. Bunları orada nasıl sağlayacağımı bilmiyordum, korkuyordum. Hiç olumlu bir şeyle gitmedim yani. Kötü bir korkuyla gittim. (K2)

Genelde iyi şeyler söylemiyorlardı. Askere git görürsün sen diyorlardı. Pek çok arkadaşım evdeki en kötü yemeği bile arayacaksın diyorlardı. Çok farklı bir ortama giriyorsun, olur olmaz korkacaksın elbette. Ben daha kendimi toparlayamadım. Asker ocağında buldum kendimi. (K10)

Merak ediyordum, heyecanlıydım. Sağdan soldan duyduğum kadar biliyordum ama sonuç olarak insan içine girmediği müddetçe bir şeyi tam olarak öğrenemiyorsun. Daha çok merak ediyordum. (K15)

Heyecanlıydım, çok heyecan vardı ama korku yoktu. Neyle karşılaşacağın, nasıl karşılaşacağın belli değil. Korku yoktu ama. (K14)

K20, sevdiklerinden ayrılacağı için ve “saçma sapan” işler yapacağı yüksek disiplinin olduğu bir ortama gideceğini düşünmesine rağmen herkesin aynı kıyafeti giydiği farklı bir ortama gideceği içi heyecanlı olduğunu belirtmektedir.

Askere gitmeden önce heyecanlıydım. Evle, sevdiklerimle sık görüşemeyecektim. Çok sıkı disiplin bana göre değil. Sabah 5’te kalk, saçma sapan şeyler yap. Oradaki kumu al buraya taşı. Bu bana saçma geliyordu. Heyecanlıydım çünkü farklı bir yere gidiyordum herkesin aynı elbiseyi giydiği. Hep birilerinden dinliyorsun ama yaşarken görüyorsun ki öyle değil, abartılmış. (K20)

Eğitim düzeyi yüksek erkekler askere gitmeden önce askerde aşağılanacağına ve “ezileceğine” dair korkular yaşamaktadır. Bu bağlamda daha askere gitmeden askeriye'deki otorite ve itaat mekanizmasının bireyler üzerinde korku yarattığını söylemek mümkündür.

Eğitilmiş birisi olduğumuz için oraya gidince ezilir miyiz, acaba rahat eder miyiz, kalabalık odalarda mı kalırız korkusu vardı. Bir de askeriye'de ailenizden uzaksınız, sevdiklerinizden uzaksınız. O zaman nişanlıydım. Tabii ki ön yargılarımız vardı korkuyorduk. (K12)

Bazı erkekler muhalif görüşleri doğrultusunda askerliği bir “zorunluluk” olarak adlandırmakta ve askerliğe karşı kayıtsız kalmaktadır. Solcu bir politik görüşe sahip olan K17 ve K24 zorunluluktan dolayı askerlik yaptıklarını belirtirken K19 iş bulmak için bir an önce gidip gelmek istediğini belirtmektedir.

Doğrusu hiçbir şey hissetmedim. Yapmamız gerekiyordu yaptık. Sadece zorunluluk olduğu için. Merak etmiyordum, korkmadık. Orada anlamsız bir şey yapmak gerektiği için gittik, yaptık ve geldik. Önümüz bir dayatma olduğu için yaptık. (K17)

40 yıldan fazla zaman geçtiği için aynı duyguları hissetmiyorum. O zaman bir an önce gidip gelip işe güce bakmayı düşünüyordum. Merak etmiyordum. Sadece mecburiyet vardı. (K19)

Hiçbir şeyden korktuğumuz yoktu. Bu ülkenin geleneği, vizyonu, misyonu neyse biz onu yerine getirdik. Heyecanlı değildim. Merak etmiyordum. Normal bir şekilde gidip geldim. (K24)

Yine benzer biçimde; askerliğe anti-militarist perspektiften bakan K30 ve K32 her ne kadar barışçıl bir tutuma sahip olsalar da ülkenin bulunduğu stratejik konum vb. sebeplerle askerliği güvenlik sorunu açısından işlevsel kabul etmektedirler. Anti-militarist bir dünya görüşüne sahip olan bu katılımcılar da askerliğe karşı kayıtsız kalmaktadır.

Dünyada askerliğin yanlış olduğunu, sınırların kalkması gerektiğini, askerliğin olmaması gerektiğini, silahların olmaması gerektiğini, savaşların olmaması gerektiğini düşünen bir insanım. Onun için de askerliğe karşıyım ben. Günün koşullarında gerekli mi gerekli (...) Sınırlar kalkmalı, ırklara farklı bakışlar olmamalı, renginden, inancından dolayı insanlara baskı olmamalı. Ben böyle düşünen bir insanım. O yüzden giderken bir şey hissetmedim, benim için çok sıradandı. (K30)

Felsefe olarak ben askerliğe karşı biriyim. Militarist anlayışa karşıyım ama bir ülkenin güvenliği olmalı, buna karşı değilim. Eskiden belki ona da karşıydım. Hiç gerek yok güvenliğe diye düşünürdüm. Her şeyi daha demokrasi içinde, barışçıl şekilde çözmek mümkün ama bugünkü ülkenin koşulları, hele şu an içinde bulunduğumuz koşullar... Askerliği bir vatandaşlık görevi olarak düşündüm. Ekstra bir duygu hissetmedim. (K32)

Askerliğe karşı kayıtsız kalınmasının bir diğer sebebi ise bedelli askerlik uygulamasıyla askerlik süresinin bir aya kadar düşürülmesidir. Herhangi bir politik

görüş belirtmemesine rağmen Kürt olan K5, büyüdüğü şehir Aydın’da askerliğin kutsandığını ancak kendisi için gereksiz olduğunu belirtmektedir.

Korku değil ama askerlik bana göre gereksizdi. Kendi çevremde arkadaşlarım da vardı. Ben Aydın’da büyüdüm. Aydın’daki insanların birçoğu milliyetçidir. Milliyetçi olmalarından ötürü de sürekli vatan görevi şöyle önemli böyle önemli derler. Bunu diyen arkadaşlarımın hepsi askerden kaçtı. Korkmuyordum zaten bedelliydi hani çok bir şeyim olmadı. Zaten bir aydı. (K5)

Askerlik öncesi gerçekleştirilen uygulamalardan biri de askerlik muayenesidir. Askerlik muayenesi erkeklerdeki fiziksel, ruhsal ve salgın hastalıkların tespiti için gerçekleştirilmektedir. Bazı erkekler yalnızca sağlık ocağına veya hastaneye giderek beyan üzerine ve temel düzeyde (boy/kilo ölçümü, göz muayenesi, kan değeri ölçümü vb.) muayene edildiğini belirtirken bazıları bu kontrollerin yanı sıra askerliğin ilk haftasında da muayene edildiğini belirtmektedir. 2’si genç olmak üzere toplam 3 katılımcı geçmişteki muayenelerin “daha kötü” olduğunu belirtmektedir. Bunun nedeni ise geçmişte yapılan çıplak muayenelerdir. Katılımcılardan yalnızca 70 yaşındaki K22 çıplak muayene edildiğini belirtmektedir. Daha detaylı bir muayene yapılması gerektiğini söyleyen K22, askerlik muayenesinin gerekli olduğu düşüncesindedir.

Hatırlayabildiğim kadarıyla askeri hastanelere gittik. Askeri hastanede anadan üryan soydular. Her türlü organlarımızı muayene ettiler. Akciğerdi, kalpti, cinsel organdı, kandı, spordu. Aşırı detaylı değildi. Bu yapılanlar az. Hiçbir şekilde korkmadım çünkü ülke Kıbrıs Savaşı’ndan çıktığı için bizim de savaşa gitme ihtimalimiz olur düşüncesiyle bedenin sağlam olması gerektiğine inandığım için her türlü muayenenin olabileceğine inandım. Bu uygulama olmalı. Atatürk ne demiştir: “Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur”. (K22)

Çıplak muayeneyi bir “bela” olarak tanımlayan K24, arkadaşlarının çıplak muayeneye tabi olduğunu ve kendisinin de çıplak muayene olma ihtimalinden tedirgin olduğunu belirtmektedir. Askerliği bir zorunluluk olarak gören K24, askerlik muayenesinin de gereksiz olduğu düşüncesindedir.

Ben yoklama kaçağı pozisyonundaydım. O yüzden o çıplak muayeneye tabi kalmadım ama arkadaşlarım çıplak muayeneye tabi oldular. Bu çıplak muayeneden tedirgin oluyorduk çünkü cezaevinden gittik, hazır değildik. Acaba böyle bir bela başımıza gelir mi diye tedirgin olduk.

Tıraş olup olmaması çok ciddi bir sorundu o zaman. Ben orada yırttım. Muayene olduğum pek söylenemez. Kilo, o, bu, şu, o kadar. Sağlam adamın gitmesi gibi bir derterleri var. Kendi mantığı içinde gerekli ama benim anlayışım daha ayrı olduğu için bence gerekli değil. (K24)

Bazı erkekler askerliğin ilk haftasında tekrar muayene edilmektedir. Bu muayene ise toplu bir şekilde gerçekleşmektedir. Kalabalık, düzensiz ve “ruhsuz” şekilde gerçekleştirilen bu muayeneler bazı erkeklere kendilerini değersiz hissettirmektedir. K10 ve K11 her ne kadar değersizlik hissine kapılırlar da askerlik muayenesinin olması gerektiği düşüncesindedirler.

Sağlık ocağında yapılan muayenede çok önemsemediler. Boyuna, kilona baktı. Herhangi bir kronik rahatsızlığın var mı dedi. Onda sıkıntı çıkmadı ama askeriye girişinde muayene oldum. O kadar insana değer vermediklerini hissediyorsun ki, ahır gibi 300 kişiyi sıraya dizmişler. Sadece atlet var. Bir de pantolon. Herkes iç içe zaten yani bir sıra yok düzen yok. Ne kadar kontrol ediyorlar o da meçhul. 2 tane iğne vuruyorlar. Düzen yok. Sağlıklı bir ortam yok yani insan orada koyun gibi. Sağlık ocağında yapılan muayeneler gereksiz. Kilomu filan yazdı bir sıkıntının var mı dedi. Yok dedim, bitti. Bunu ben kendim de yapabilirdim yani ben kendim tartılıp o kağıdı doldurabilirdim. Askerlik muayenesinde aşı vurmaları ne kadar sağlıksız da olsa gerekli. (K10)

Askerlik muayenesinde kendimi kesilmeye giden dana gibi hissettim diyebilirim çünkü çok ruhsuz bir şekilde muayene edildim. Doktorlar artık bıkmış. (K11)

Askerlik muayenesi bir bakıma “erkeklik muayenesi” olarak da değerlendirilmektedir. Yapılan muayeneler sonucunda askerliğe elverişli kabul edilmek, toplum tarafından “sağlıklı bir erkek” olarak onaylanmak anlamına da gelmektedir. Herhangi bir sağlık sorunu nedeniyle bir erkeğin askere gidememesi ve çürük raporu alması bir tür erkeklik krizi olarak değerlendirilebilir. Bunun nedeni askerliğin önemli bir erkeklik inşa süreci olarak kabul edilmesi ve askere gitmeyen erkeğin “eksik” olarak tanımlanmasıdır. Bu sebeple kendisini milliyetçi olarak tanımlayan katılımcılardan bazıları muayene esnasında bir hastalığın tespit edilmesinden ve bu sebeple askerlik yapamamaktan korktuklarını belirtmektedir. Bu katılımcıların tümü askerlik muayenesinin gerekli olduğu düşüncesindedir.

Muayene edilirken acaba bilmediğim bir şey çıkar mı ya da askerlik yapmama engel olan bir durum olur mu diye düşündüm çünkü askerlik erkek için önemli bir şey. Orada kendinizi bir sorguluyorsunuz acaba benim bilmediğim bir hastalığım var mı diye. Acaba burada sonuçlanırsa ne olur, beni geri gönderirler mi ya da böyle bir sıkıntı yaşar mıyım? Hep bu düşüncedeydim. Bu muayene olmalı. (K7)

Korku oldu. Acaba bende de bir rahatsızlık var mı, askerliği yapmama engel olacak bir durum var mı diye kafamızdan geçti. (K12)

Tabii askere alınıp alınmama olayı korkutur. Acaba uygunsuzluk olur mu diye bir korku oluyor. (K14)

Orada tek korkumuz “inşallah sakat bir tarafımız çıkmaz da bizi geri göndermezler” düşüncesi idi. (K28)

Askere gitmeden önce gerçekleştirilen en önemli ritüel ise asker uğurlamasıdır. Askerlik muayenesinde sağlıklı olduğu onaylanan erkek, asker uğurlamasıyla toplum tarafından da onaylanmaktadır. Asker uğurlamaları; askerlik süresine, askerliğe bakış açısına ve kişinin politik görüşüne göre çeşitlilik göstermektedir. Bedelli askerlik yapan 3 katılımcıdan yalnızca K1 akrabalarının kendisini ziyaret ettiğini ve gitmeden önce arkadaşlarıyla görüştüğünü belirtirken diğer katılımcılar tek başına otobüse veya uçağa binerek askere gittiklerini belirtmektedir.

Gideceğim günün bir gün öncesinde yakın çevremdekiler -işte teyzemler falan- bir uğradı. Arkadaşlarımla öyle dışarıda bir oturduk. Zaten 19 gün olacağı için öyle ekstra bir şey yapılmadı. Konvoyla falan çıkmadık ama yapanlar varmış. Bende olmadı. (K1)

62 yaşındaki K20, askerlik süresinin 20 aydan 6 aya düşürülmesi nedeniyle asker uğurlamasının o dönemlerde kendisi gibi kısa dönem yapanlar için ayıp kabul edildiğini belirtmiştir.

Ben askere 18 yaşında gitmedim ki, 26 yaşında gittim. Bir de o dönemlerde asker uğurlaması bize ayıptı. Zaten 6 ay yapacaksın yuh filan derlerdi. Ben yapmadım ama oradayken havalara atılanları falan gördüm. (K20)

6 ay ve daha uzun süre askerlik yapan ve kendisini milliyetçi olarak tanımlayan bazı genç katılımcılar askere gitmeden önce arkadaşlarıyla “asker eğlencesi” yaptıklarını belirtmektedir. Müziklerin dinlendiği, dansların edildiği,

konvoyların yapıldığı bu tür asker uğurlamalarında aynı zamanda marşlar okunmakta ve “En büyük asker bizim asker” sloganları atılmaktadır. Bu bağlamda asker uğurlamalarının militarist söylemi pekiştirdiğini söylemek mümkündür.

Arkadaşlarla mekan kapattık, eğlence yaptık. (K6)

Asker uğurlaması yaptım arkadaş çevremle. Normal bir gencin gittiği gibi. Müzik, dans, eğlence... Otogarda da oldu, benim kendi mahallemde de oldu. Ben kutlama yapmayacağım demiştim ama arkadaşlar sürpriz yaptı. Sokağı kapatıyorlar. Meşaleler ellerde. O duygu bile süper mesela. Dün bir arkadaşımızı yolladık yine aynı şekilde. O çocuğun gözyaşları mesela. Ağlıyor ama niye ağlıyor? Gururdan ağlıyor. Müzik çalıyor. Bazı marşlar okunuyor askerlikle ilgili. Türklük, milliyetçilik... Ondan sonra bindirilip otogara götürülüyor konvoy şeklinde. Konvoy da yaptık. Olmazsa olmaz zaten. Otogarda da havaya atıyorlar, yine müzik var. Arkadaşlar otobüsü takip etmişlerdi yine konvoy şeklinde. (K7)

Asker uğurlaması yaptık arkadaşlarla aramızda küçük bir eğlence. Bir mekanda toplandık. Düğün gibi eğlence yaptık halay falan. (K14)

Yaşlı katılımcılar arasında “asker eğlencesi” şeklinde gerçekleşen müziklerin çaldığı, dansların edildiği, konvoyların yapıldığı bir uğurlamadan bahsetmek oldukça zordur. Yaşlı katılımcıların hiçbiri bu şekilde bir eğlence düzenlememiştir. Bazı yaşlı katılımcılar bu tür asker uğurlamalarının yakın tarihe ait olduğunu belirtmektedir.

Dışarıda bir tören falan zaten o dönemde yoktu öyle bir şey. Evdekilerle vedalaştım, yola çıktım, o kadar. Öyle bir seremoni yapılmadı. O zaman öyle bir şey yoktu. Bu sokak taşkınlıklarının geçmişi bana göre 20 seneyi geçmez. Daha önce yoktu böyle bir şey. Ben asker uğurlaması diye bir seremoni hatırlamıyorum. (K32)

Uğurlama yapılmadı. Biz sadece 5-6 arkadaş oturduk, çerez falan yedik. Bizde öyle şeyler yoktu. Yeni türedi o. (K28)

Yaşlı katılımcılardan yalnızca K18, tren istasyonunda davullu zurnalı bir uğurlama yapıldığından bahsetmektedir.

Bizim köyde bir kişi askere gittiği zaman bütün köylü (o zaman trenle gidiyorduk) tren istasyonuna kadar gelirdi. Davullu zurnalı uğurladılar. Aile ziyaretleri yapıldı. Büyüklerimizi ziyaret ettik, hepsinin duasını aldık. (K18)

Genç ve yaşlı fark etmeksizin katılımcıların bazıları politik görüşleri, İstanbul'da yalnız yaşamaları, askerliğe ilişkin olumsuz düşünceleri vb. nedenlerle asker uğurlaması gerçekleştirmemektedir. Asker uğurlamalarının kutsallaştırılmasını yanlış bulan K11, yapılan bu uğurlamaları “magandalık” olarak değerlendirmektedir.

Ailemdeki ve çevremdeki insanlarla oturup bira içtim. Normal muhabbet ettik. Ondan sonra bindirdiler, tatile gidiyor gibi gönderdiler. Bir eğlence falan yapılmadı özel olarak. Toplumda bu kadar kutsallaştırılmasını yanlış buluyorum. Tamam önemli bir görev askerlik toplumsal açıdan da kutsal bir görev olarak bakılabilir. Sonuçta oradaki insan ülkenin bütünlüğünü koruyor bir şekilde ama bu kadar kutsallaştırılması, törenlerde magandalığı dönüşmesi yanlış geliyor bana. (K11)

Şatafatlı asker eğlencelerinin yanı sıra askere gitmeden önce aile ziyaretleri gerçekleştirerek helallik alma, veda yemeği yemek, aileyle otogarda vedalaşmak şeklinde de çeşitli asker uğurlamaları yapılmaktadır.

Tüm aile otogara kadar gelmişti, vedalaşma oldu. (K12)

Ben sadece annemin duasını alayım, babamın duasını alayım, bir helallik isteyeyim bu tarz şeyler. Aile ziyaretleri yaptım sadece. Onun dışında bir eğlencedir asker uğurlamasıdır bu tarz şeyler olmadı. (K16)

Bir veda yemeği oldu. Ben Gölcük'te acemi birliğine gittim. Bir arkadaşımın evinde misafir oldum. Aşağı yukarı bir hafta önce veda yemeği yapıldı. Arkadaşıma gittim. Bir gün de orada eğlencesi yapıldı bu işin, evde arkadaş ortamında. (K32)

Asker uğurlamalarında annenin ağladığına sıklıkla rastlanmaktadır. Annenin ağlaması genç erkeğin kendisini “daha fazla erkek” hissetmesine ve kendisiyle gurur duymasına neden olmaktadır. Ancak askere gidecek olan genç erkeğin ve babanın ağlaması sık rastlanan bir durum değildir. Duygusallığın ve ağlamanın kadınlıkla özdeşleştirilmesi sonucunda erkekler gizli bir şekilde veya tek başına ağlamaktadır. İstanbul'da tek başına yaşayan K9 her ne kadar arkadaşı tarafından uğurlansa da ailesi yanında olmadığı için kendisini yalnız hissettiğini ve bu sebeple ağladığını belirtmiştir. K27 ise babasının ağladığını belirtmiştir.

Tek başıma gittim. Bayağı kötü hissetmişim İstanbul'da ilk ağladığım an oydu. Belki hayatım boyunca da (tek ağladığım an) olabilir. Ama yalnız gittiğim için. Askerden korktuğum, gerildim için değil. Ev

arkadaşım beni bırakmıştı. Bir an duygusal oldum, ağlayacaktım. Onu yolladım önceden görmesin diye. (K9)

Bizde asker uğurlaması diye bir şey olmadı. Tek başımıza çekip gittik. Hatta babama kızdım. Herkesin babası geldi diye. Meğersem babam ağlamış ben askere giderken. Annem öyle söyledi. (K27)

Sonuç olarak, erkekler daha askere gitmeden önce bile askerliğe yönelik çeşitli duygu ve düşüncelere sahiptir. Bu duygu ve düşünceler kurumlar tarafından inşa edildiği gibi kişinin sahip olduğu dünya görüşü, politik görüş ve sosyal çevre aracılığıyla da şekillenmektedir. Bununla ilintili olarak; askere gitmeden önce bazı genç erkekler heyecan, merak, istek gibi duygular hissederken bazıları korku ve tedirginlik hissetmektedir. Askerlik muayenesiyle erkekliği onaylanan genç; militarist söylemin pekiştirildiği asker uğurlamalarıyla bunu topluma duyurarak askerlik vazifesine hazır hale gelmektedir.

4.3. Askerlikte Gündelik Hayat ve Şiddetin İçselleştirilmesi

Askeriyede sıradan bir gün tüm erkekler için aynı şekilde yaşanmaktadır. Sabah erken saatlerde güne başlayan erkekler; duş almak, tıraş olmak gibi gündelik kişisel bakımlarını sağlayarak ve askeri üniformalarını giyerek eğitime hazırlanmaktadır. Burada erkeklerin kişisel gelişimine katkı sağlayan eğitimler verildiği gibi milli değerlere yönelik eğitimler de verilmektedir. Bu eğitimler sayesinde milliyetçi militarist ideoloji sürekli olarak inşa edilmektedir.

Askeriyede erkeklere itaati, otoriteyi, hiyerarşiyi ve disiplini öğretmek adına pek çok “angarya” iş yaptırılmakta ve şiddet uygulanmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında itaat kavramının kadınlıkla özdeşleştirilmesi, erkeklerin itaat altına alındığı bu kurumun ironik yapısını da gözler önüne sermektedir. Fiziksel şiddetin yanı sıra sembolik şiddet aracılığıyla da itaat altına alınan erkeklerden bazıları o günleri “güzel” bir askerlik anısı olarak anlatırken bazıları ise gereksiz bir zorunluluk olduğunu düşünmektedir.

Askeriyede tüm erkekler aynı askeri üniformayı giyerek aynı şekilde görünmek zorundadır. Askerlik bedeninin hakimiyet altına alınması anlamına da gelmektedir. Tek tip saç tıraşına sahip olmak, sakal ve bıyığı kesmek ve tek tip

üniformanın giyilmesiyle birlikte beden hakimiyet altına alındığı gibi; farklı gruplar arasında simgesel bir eşitlik sağlanmakta ve ulusal birlik duygusu inşa edilmektedir. Bu üniforma sayesinde erkekler artık “asker” kimliğine sahip olmakta ve her türlü emre hazır hale gelmektedir. Katılımcıların çoğu eşitlik, düzen ve disiplin açısından askeriye'deki tektipleştirmeye yönelik olumlu düşüncelere sahiptir.

Askeriyede her şey nizami olmalı, herkes eşit. Herkesin birbirine benziyor olması gerekir bence. Askeriye içerisinde herkes eşit olmalı. Düşünsenize herkes farklı farklı giyinmiş. Orası askeriye. Türk Silahlı Kuvvetleri çok mühim bir yer. O yüzden nizami olması gerekir. (K6)

Dışarıdan bakıldığı zaman askeriye dünyanın neresinde olursa olsun disiplin gerektiren bir kurum. Askerlik görevinizi yapsanız da bu şekilde olmalı çünkü disiplini başka türlü sağlayamıyorsunuz. Bence bu da disiplinin sağlanması için yapılması gerekenlerden bir tanesi. (K16)

K8 ve K32 askeriye'de takım ruhunun üniformayla sağlandığı düşüncesindedir.

Zaten hep böyleydi, böyle de olmalı. Çünkü tek tip kıyafet daha iyi. Zaten takım ruhunu, birliğini oradan getiriyorsun. (K8)

Güvenlik meselesi çok özel bir konu. Ben tektipçiliğe şiddetle karşıyım ama askerlik çok farklı bir konu. Orada bir ruh, bir bütünsellik bir takım oluşturmak gerekiyor. Bu açıdan o işin gerekliliği. (K32)

Bazı katılımcılar tektipleştirmenin sağlık açısından da gerekli olduğu düşüncesindedir.

Birçok insan bir arada olduğu için sağlık açısından gerekli görülebilir. (K19)

Askerde temizlik, o tek tip düzen olmalı yani yoksa askerdeki kimi saç uzatsa kimisi duşunu, banyosunu yapmasa bit düşer. Düzen şart. (K21)

Katılımcılardan bazıları askeriye'deki tektipleştirmeye yönelik olumsuz düşüncelere sahiptir. Bedelli askerlik uygulamasıyla 15 gün askerlik yapan K2, kendisi gibi kısa süre askerlik yapanlar ve profesyonel askerlik yapmayanlar için tektipleştirmenin gereksiz olduğunu düşünürken 5 buçuk ay askerlik yapan ressam K3, askeriye'deki tektipleşmenin mesleğiyle örtüşmediğini belirtmektedir.

Eğer askerlik sadece bir meslek olsaydı bu bence gerekli olabilirdi. Onların belli bir uyum içerisinde yaşamaları, eşitliği hissetmesi açısından bu olabilir ama bizim gibi insanların askere gidip orada tek tip, (hayatının kısa bir süresinde diyelim) olması çok gereksiz tabii. Bunun bir anlamı yok. Ama askeriye bir devlet kurumu olacaksa ve ordu olacaksa böyle olması gerekli. (K2)

Benim mesleğim gereği bireysel olmamız gerektiği düşüncesi askerlikle hiç örtüşmüyor. Askerde tek tip olmak, her farklı görüşün aynı şekle sokulması müthiş saçma. Hiç katılmıyorum bu olaya. Düzen böyle olmamalı. (K3)

Askerliğin işlevlerinden biri de erkeklerin fiziksel ve ruhsal dayanma kapasitelerini arttırmaktır. Dayanıklılığı arttırmaya yönelik aktiviteler sabah erken saatlerde uyanmakla başlamaktadır. Sabah erken saatlerde uyanan askerler yataklarını toplamakta, duş almakta ve tıraş olmaktadır. Ancak askeriye de sağlanmaya çalışılan kişisel bakım evdeki kadar konforlu değildir. Askeriyede duş ve tıraş için her askere belirli bir süre (yaklaşık 4 dakika) verilmektedir. Kış ayında Erzincan'da askerlik yapan K10, buz gibi suyla duş aldığını belirtmektedir.

Ben kış ayında gittim. Sabah bizi beş buçukta kaldırıyorlardı. Erzincan'da yaptım askerliği -24 derecede. Tıraş olacaksın, su buz gibi, jiletler zaten suratını kesiyor. (K10)

Günlük kişisel bakımını sağlayan ve üniformasını giyen askerler içtima alanında toplanmakta ve sayım yapılmaktadır. Bu sayım sonrasında askerler kahvaltıya gitmektedir. Ancak kahvaltıya gitmek bile bir ritüel şeklinde gerçekleşmektedir.

Mesela başındaki komutan sıkıntılı bir insansa uygun adımla yemeğe götürüyor, uygun adımla yemekten geri getiriyor. (K4)

Kartal pençesi adımla yemekhaneye gidip geri dönerdik. (K6)

Eril tahakküm varlığını sembolik şiddet aracılığıyla sürdürmektedir. Bourdieu'ya göre sembolik şiddet; “yumuşak, kurbanlarınca bile hissedilmeyen ve görülmeyen, çoğunlukla iletişimin ve tanımanın veya, daha kesin olarak tanınamamanın, kabullenmenin veya hatta, hissetmenin saf sembolik kanallarıyla uygulanan şiddet”tir (Bourdieu, 2018: 11). Tahakküm ilişkilerinin kusursuz işleyişinin sebebi hükmedilenlerin her zaman hükmedenlerin bakış açısına sahip

olmasıdır. Hükmedenler tarafından oluşturulan kategoriler hükmedenler tarafından doğalmış gibi görünmektedir ve bunun sonucunda hükmedilenler fark etmeksizin kendini değersizleştirmekte ve aşağılamaktadır. Bourdieu'ya göre sembolik şiddet, hükmedilenlerin hükmedene gösterdiği bağlılık sonucunda kurulmaktadır (Bourdieu, 2018: 51). Görünmez ve görece daha yumuşak olan bu şiddet türü bireylerin istemsiz bağlılığıyla vuku bulmaktadır.

Sembolik şiddet aracılığıyla yapılandırılan eril tahakküm, bireylerin rızası ve gönüllü itaatiyle sürdürülmektedir. Bourdieu'ya göre sembolik güç ona maruz kalanların katkısıyla hayata geçirilmektedir (Bourdieu, 2018: 56). Hükmedilenlerin tahakkümü tanınması ve bu tahakküme hizmet etmesi tahakküm ilişkilerinin devamlılığını sağlamaktadır.

Sembolik şiddetin üst düzeylerde olduğu askeriyede komutanlar aracılığıyla iktidar karizmaya, itaat ise sevgi ilişkisine dönüşmektedir. Askeriyede kendilerine verilen emirler üzerine askerler muntaka ve koğuş temizliği yapmaktadır. Muntaka temizliği adı altında izmarit toplamak, taş ve odun taşımak, diken yolmak gibi pek çok “angarya” iş yapılmaktadır. “Angarya” olarak kabul edilen bu işler sayesinde askerler itaati öğrenmekte ve otoriteyi tanımaktadır. Tahakküme uğrayan kurbanlar tarafından hissedilmeyen sembolik şiddet, “tatlı bir korku” olarak tanımlanmaktadır. Hatta erkekler bu tahakküme rıza göstererek “daha iyi” olabileceğini bile düşünmektedir.

Örnek veriyorum o yatak, çarşaf dümdüz olmak zorunda. Komutanın bunu gördüğü zaman ceza alıyorsun. Tatlı bir korku var ama bu zaten seni iyi yapan şey. (K7)

Bourdieu (1995) *Pratik Nedenler* adlı kitabında sembolik şiddeti, “itaat olarak algılanmayan itaatleri, “kolektif beklentiler”e, toplumsal olarak aşılınmış inançlara dayanarak çekip çıkaran şiddet” (s. 188) olarak tanımlanmaktadır. Sembolik şiddet bireylerin tanınmasından ve istemesinden bağımsız gerçekleşmektedir. İtaat ilişkisinin sevgi ilişkisine, iktidarın ise karizmaya dönüşmesi sembolik şiddetin etkisini gizlemektedir (Bourdieu, 1995: 187). Dolayısıyla bu şiddet türü hayranlık, minnet ve sevgi gibi duygusal hoşluklara dönüşerek kurbanları itaat altına almakta ve sömürmektedir. K7'nin askerdeyken komutanlarına ve inandığı değerlere daha çok

bağlandığını belirtmesi, sembolik şiddeti anlaşılır kılmak bakımından oldukça önemlidir.

Oradan ben komutanıma daha fazla bağlanmışım. Sonuçta ben ondan emir alan bir insandım. Onun emirlerini daha çok yapasım geldi çünkü vatanına bayrağına bu kadar aşık bir komutan görmek, ülkenin başındakileri böyle mutlu görmek seni daha çok dinç ediyor, etkiliyor. Sonra diyorsun ki ben doğru yerdeyim. İnandığın şeyde bazı haklı durumlar çıkınca daha çok inanıyorsun o şeye. Kendisine daha çok hizmet etmek istedim çünkü adam 15-20 yıldır bu görevde. 15-20 yıldır ben burada, bu şehirde rahat bir şekilde yaşıyorsam belki de o adamın sayesinde. (K7)

Askerlik bir eğitim ve askeriye de bir “okul” olarak tanımlanmaktadır. Aile kurumuyla başlayan milli faziletlerin telkini ordu aracılığıyla sürdürülmektedir. Askerlikte Türk milliyetçiliğinin pekiştirilmesi, vatandaşlığın öğretilmesi, ordunun yüceltilmesi ve ulusal güvenliğin sağlanmasına yönelik eğitimler verildiği gibi ülkemizde eğitim kurumlarının sayıca yetersiz ve nitelik bakımından zayıf olması nedeniyle okuma-yazma ve gündelik yaşama yönelik eğitimler de verilmektedir. Askeriyede yürüyüş, tekmil verme, yemin törenine hazırlanma, sürünme, spor gibi fiziksel dayanıklılığı arttırmaya, düzen ve disiplini sağlamaya yönelik eğitimlerin yanı sıra; ilk yardım, yangın ve deprem, sivil savunma, okuma-yazma, silah bilgisi, askerliğin temeli gibi eğitimler de verilmektedir. Bazı erkekler bu eğitimlerin yararlı olduğunu vurgularken bazıları gereksiz olduğu düşüncesindedir. Bedelli askerlik yapan ve kendilerine asker gözüyle bile bakılmadığını belirten K2 “askermiş gibi” sözde eğitimler verildiğini belirtmektedir. 5 buçuk ay askerlik yapan K3 ise verdikleri eğitimin unutulduğundan bahsetmiştir.

Gerçekten sağa ve sola dönmeyi öğreniyorsun askermiş gibi. Selam vermeyi öğreniyorsun, asker selamı. Onun da öyle bir şeyi var. Öyle kolay değil parmağın gözükmeyecek mesela. Bir de son günlerde silah takma eğitimi vardı. Aynı şeyleri tekrar tekrar yapıyorduk. (K2)

Askerlikte bir şeyler öğretiyorlar sana ki savaş çıktığında o şeyleri kullan diye ama şu anda hiçbir fikrim yok mesela. Orada öğrenilen şeyler yok; mesafe ölçmemiş, hava perspektifiymiş... Hiçbir şey aklımda kalmadı. (K3)

Acemilik dönemi bir tür askerliğe alışma dönemi olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde erkekler olumlu ya da olumsuz pek çok olay yaşamaktadır. Olumlu

olarak değerdendirilen en önemli konu yeni arkadaşlıklar kurulmasıdır. Aileden ve sevdiklerinden ayrılmak acemilik döneminde erkeklerin kendini yalnız hissetmesine neden olmaktadır. Erkekler askerde kurulan yeni arkadaşlıklar sayesinde yalnızlık hissinden kurtulmaktadır.

Aileden uzaksınız, yalnız kalıyorsunuz çünkü hiçbir şeyiniz yok zaten orada. İllaki tanışlıyorsun ama yine de yalnızsın. Günde bir paket sigara içiyorsam orada iki paket içmeye başladım çünkü tek başıma oldukça içmeye başladım. Çevrem genişleyince onlarla zaman geçirmeye başladım. (K7)

Askerliğin işlevlerinden biri de farklı erkekliklerin etkileşimlerini arttırmaktır. Askeriyede erkekler diğer erkeklerle tanışarak kendilerini geliştirdikleri gibi daha düşük sosyoekonomik düzeydeki erkeklerle tanışarak empati kurmaktadır.

Film konuşuyorduk mesela ben orada sinemadan konuştuğumuzu hatırlıyorum. Hiç böyle bir şey beklemezdim. Hitchcock'un Arka Pencere diye bir filmi var yani hiç popüler olmayan filmler. Recep İvedik konuşmuyorduk yani. Şaşırtıcı ve güzeldi benim için. (K2)

Benim çevrem genel olarak zengin yani. Maddi durumları da hepsinin iyi. Bir şeyleri göremiyorsun. Askerlikte o gariban adamla yan yana gelip muhabbet edince anlıyorsun ne kadar zor bir şey olduğunu. (K8)

Acemilikte erkeklerin zorlandığı konulardan biri de verilen emirlerdir. Askeriyeye girer girmez komutanlar tarafından erlere emir verilmeye başlanmaktadır. Emre boyun eğmek anlamında nizamiye kapısı simgesel bir metafor halindedir. K2, emirler ve nizamiye kapısı arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

İlk giriş anı çok kötüydü. Giriyorsun, sürekli sana direktif veriyor. Şuraya git, buraya git, dolabını topla, yatağına yerleş, şuraya git. Daha gider gitmez bunun içine giriyorsun. Daha ilk kez gittiğin için ve bir şey bilmediğin için o sana ağır geliyor. Sıkıcı geliyor yani boğuluyorsun. Sana ne yapacağını söylüyor ama sonrasında ne yapacağını bilmiyorsun. Sürekli adım adım. Bence bunlar bilerek yapılıyor. Oraya girdiğini anla diye yapılıyor. (K2)

Yönetilmek hoşuma gitmedi. Sabah erken uyanmak, yemek yemek normalde benim yapmam gereken şeyler. Bir kişi tarafından dikte edilmesi benim hiç hoşuma gitmedi. Yani kötü hissettim. (K9)

Acemiliğin olumsuz olarak değerlendirilmesinin bir diğer nedeni ise erkeklerin kurallı ve kısıtlı yaşama alıştırılmasıdır. K12, askeriyedeki kurallı ve düzenli hayatı “robotik kodlamaya” benzetmektedir.

Her şey planlanmış gibi. Sanki bu dünyadan değilmişsiniz gibi. Her şey robotik kodlanmış gibi. Tıraş oluyorsun, yemeğini yiyorsun. Her şey dakik. Programlı bir şekilde yürüyor. (K12)

Olumsuz olay canının istediği şeye varmak için süreye gerek olması. Çay alacağım, alamıyorum; evle görüşeceğim, 1000 kişi sırada görüşemiyorum. Banyo sırası verdiler. Herkese 3,5 dakika. Kapıyı aç, içeri gir 3,5 dakika zaten. (K20)

Sadece sabah kalkmayı çok seven bir insan değilim. Sabahın erken saatlerinde kalkıyorduk. (K15)

Askeriyedeki toplu yaşam da disiplin ve bir gruba aidiyet açısından önemlidir. Bazı erkekler toplulukla yaşamaya alışkın oldukları için toplu yaşama kolay uyum sağladıklarını belirtirken bazıları kurulan dostluklar çerçevesinde toplulukla yaşarken mutlu hissettiklerini belirtmektedir. Ancak bazı katılımcılar toplulukla yaşarken çeşitli konularda rahatsızlıklar hissetmiştir.

Bir sürü insan geldiği için tabii ki de herkes aynı özeni göstermiyor O yüzden tabii ki de hiç hoş değildi, rahatsız ediciydi. (K3)

Kendini bilmeyen çok insan var. Ondan dolayı ben askerlikten soğudum. Adama diyorsun ki sağa dön adam sola dönüyor. (K10)

Bazı katılımcılar farklı insanlardan, ortamın ve insanların pis olmasından, gürültüden rahatsız olmalarına rağmen belirli bir süre sonra buna alıştıklarını belirtmektedir. K8 askeriyein gerektiği kadar rahat olduğunu ve askeriyede fazla rahatlık aramamak gerektiğini belirtmektedir.

Birçok insan var. Pis olanı var, temiz olanı var, kokanı var. Rahatsız ediyor ama bir zamandan sonra ona da alışıyorsun. Ya da bağırıp çağırıyorsun, horlayanı çeviriyorsun. (K8)

Toplulukla yaşarken önceleri şaşırıyorsun. Geçen günlerde alışıyorsun. (K19)

Askeriye fiziksel, psikolojik, sözlü ve sembolik şiddetin üst düzeyde olduğu bir kurumdur. Uygulanan şiddet aracılığıyla itaat sağlanmakta, askerler üzerinde otorite kurulmakta ve hiyerarşik düzen pekiştirilmektedir. Erkek zihnine bir erkeklik

kodu olarak işlenen şiddet, aynı zamanda hegemonik erkekliği de pekiştiren bir işleve sahiptir. Şiddet uygulayan ve fiziksel güce sahip olan komutan erler için hegemonik bir figür olarak kabul edilmektedir.

Bedelli askerlik yapan erkeklerin hiçbiri fiziksel şiddete uğramamıştır. Bunun sebebi olarak ise üst rütbelilerin şiddet uygulamaya tenezzül etmemesi ve korkması gösterilmektedir. Her ne kadar fiziksel şiddet uygulanmasa da sözlü ve psikolojik şiddet uygulanmaktadır.

Bedellilere zaten yapamıyorlar bir şey. Korkuyorlar. Genel olarak başına bir şey gelirse de korkuyorlar ama uzun dönem yapan erlere, eğitimsiz erlere yapıldığını duydum. (...) Bir tane çavuş vardı. Bizim bölükten birine lan mı ne demiş. Bu bayağı sorun olmuştu. Adam çünkü yirmi beş, otuz yaşında. Tamam askeriyede herkes eşit ama donanımlı bir insan ve karşısındaki insandan da o şekilde saygılı olmasını bekliyor. O çocuk ona lan'lı şekilde konuşunca adam gitti bunu başçavuşa şikayet etti. Sonra o çavuş herkesten özür dilemek zorunda kaldı. (K1)

Aranızda hakim, savcı olan var mı dedi. Yok denildi. Birden bağırmaya başladı: "Bizim Allah'tan başka korkumuz yoktur". Ama önce soruyor: Hakim, savcı olan var mı? Yani ona göre posta koyuyorlardı. Bana karşı bir şey olamadı. Çevremdekilere de olmadı çünkü biz bedelli yaptığımız için bize çok karışmıyorlardı. Bu adamlar 20 gün sonra gidecek, hızlıca eğitim verip gönderelim kafasındalardı. (K5)

Katılımcıların 2'si genç olmak üzere 5'i fiziksel şiddete maruz kaldığını belirtmektedir. Anti-militarist bir dünya görüşüne sahip olan K30, şiddet olaylarının onur kırıcı olduğunu ve şiddetin her türlüşünün suç olduğunu belirtmektedir.

Tabii askere gidip de dayak yemeyen insan yoktur. Ben de yedim yani. Tabii ki üzülyorsun, hele benim gibi insanlar için onur kırıcı. Ben baskıya, şiddete karşı olan bir insanım. Kendisini öyle yetiştirmiş bir insan için çok ağır bir hakaret olarak görüyorum. Ben kabullenemedim, hiçbir zaman da kabul etmedim. (K30)

Fiziksel şiddete uğrayan erkekler bu duruma farklı tepkiler göstermektedir. Bazıları cezalandırılma korkusuyla uğradığı şiddete sessiz kalırken bazıları yine şiddetle karşılık vermektedir. İtaatsizlik ve otoriteye karşı gelmek askeriyede cezalandırılması gereken bir davranış olarak kabul edilmektedir. Erkekler her ne kadar şiddete sessiz kalsalar da bu durum psikolojik etkiler bırakmaktadır.

Başçavuş geldi. Ne işin var senin burada dedi. Komutanım arkadaşın yanına geldim dedim. Bir daha seni burada görmeyeyim dedi. Süpürge sapı vardı. Adam onu aldı. Küt diye kafama vurdu. Bir şey diyemedim. Canımın yanması sıkıntı değil. Onun vurması benim canımı yakmaz ama onun bende uyandırdığı psikoloji beni batırıyor. Şimdi askeriyedesin. Bir şey yapsan sıkıntı. Komutana vursan askerliğin uzayacak. “Emredersiniz komutanım” deyip çekip gittim. Bir şey desem sıkıntı, ceza yiyeceğim. Bir şey demesem içimde kalıyor. Bu da psikolojik olarak seni çöküntü durumuna itiyor. Unutamadığım anlardan biridir o. (K10)

Haksız yere bir tokat yedim. Haklı yere yesem sineye çeker miydim, çekerdim ama haksız yere yiyince dayanamayıp vurdum. Ondan sonra askerliğimi uzattılar ceza olarak. (K11)

Askerliğini çavuş olarak yapan ve fiziksel şiddete uğradığını belirten K17, sistematik şiddetin yoğun olarak yaşandığı askeriyede kendisinin de “psikopatlaşmaya başladığını” ve zamanla emir komuta zincirine uyum sağladığını belirtmektedir.

İster istemez süreç içerisinde aynı psikolojiye giriyorsun. Ben bile bazen psikopatlaşmaya başlamıştım eğitim çavuşu olduğum zaman. Çünkü eğitilmiş olmayan insanları da eğitime aldıkları için; askere komut veriyorsun, komutunu anlamıyor, komutu uygulayamıyor. Komutu uygulayamayınca senin üstündeki subay sana bir sürü laf sayıyor sırf onun yüzünden. Sen ona bir şey yapmamaya çalışıyorsun ancak sen görüyorsun bu sefer şiddeti, psikolojik baskıyı artı ağza gelebilecek olumsuz lafları. O nedenle ister istemez psikolojiyi bozuyor. Uyum sağlamaya başlıyorsun o emir komuta zincirine. (K17)

32 katılımcı arasından yalnızca 2 katılımcı fiziksel şiddet uyguladığını belirtmiştir. Askerliğini çavuş olarak yapan K7, yeri geldiğinde fiziksel şiddet uygulanması gerektiğini savunurken K32, uyguladığı şiddetten pişmanlık duyduğunu ve askeriyede şiddetin olmaması gerektiğini savunmaktadır.

Bir kere şiddet uygulamıştım. Tokat atmıştım. (K7)

Denizcilik özel bir sınıf. Torpillilerin olduğu bir sınıf. Bir de futbolcular vardı. Hatırladığım zaten bir futbolcu ile oldu benim bahsettiğim şiddet. O futbolcu torpilli biriydi. O kişi bana selam vermedi. Daha doğrusu usulüne uygun selam vermedi. Uyardım yine aynı şeyi yaptı. Sonunda çağırdım ve bir tokat attım. O zamanlar usulüne uygun yaptığımı düşünüyorum ama şimdi üzerinden 40 sene geçti. Şu anda düşünüyorum, doğru yapmamışım. (K32)

Fiziksel şiddetin yanı sıra, psikolojik ve sözlü şiddet de askeriyede oldukça yaygındır. Küfretmek, aşağılamak, bağırarak, dalga geçmek, tehdit etmek, rezil etmek vb. eylemler yine fiziksel şiddette olduğu gibi koşulsuz itaat sağlamaya yönelik gerçekleştirilmektedir.

Çavuşlar eğitim verdikleri esnada argo kelimeler kullanabiliyorlardı. Benim de tartışma nedenlerinden biri odur mesela. (K6)

Bir gün bizleri yine sıraya dizdi. Hava o kadar soğuk ki ben montumu ağzıma kapatmıştım üşümeyeyim diye. O birisine işaret etmiş. Bir çavuş geldi elindeki uzun bir çubukla vurdu ki benim şey aşağı insin. Ne yapıyorsun dedim. Komutan söyledi dedi. Kendi söyleyemiyor mu dedim. Teğmen gençten bir adam. Sonra odaya çağırdı beni. Bu hareketi yapmak zorundaydım dedi. Ben onu üniversiteye hazırladım orada. Bir ay çalıştırdım adamı. Bana hocam diye hitap ediyor ders esnasında. Dışarıda böyle bir hareket yaptı. Yanlış yaptım dedim. Birine örnek olmak böyle olmuyor dedim. Sen beni rezil ederek ne kazandın dedim. Bu bile şiddettir. Şiddet ille de birine sopayla vurulması değildir. Emirdeki ses tonu da şiddettir, senin yürümedeki hatan da şiddettir. (K20)

Yaşanılan şiddet olayları erkeklerde olumsuz psikolojik etkiler bırakmaktadır. Askerliğini çavuş olarak yapan K11, maruz kaldığı şiddet olaylarının anksiyetesini tetiklediğini ve bu sebeple askerden sonra psikolojik destek aldığını belirtmektedir. K11, şiddet sebebiyle psikolojik sorunlar yaşadığını belirtmesine rağmen bazı durumlarda (kadın komutanların taciz edilmesi vb.) şiddetin gerekli olduğunu savunmaktadır.

Nihat Yarbay aşırı egolu bir insandı. Onunla problemler yaşadık sonra tehditler savurmaya başladı. Bir gün sinirlendi küfür falan etmeye başladı, herkesi tehdit etti. Sizi camdan aşağı atarım, tümen komutanı da gelse alamaz elimden falan dedi (...) Sonra ona yaptırımlar uygulandı. Biz de askeri mahkemeye çıktık ifade verdik. Psikolojik şiddet çok fazla, mobbing inanılmaz derecede çok. Bu olay askeriyede anksiyetemin artmasına sebep oldu. Askerden sonraki 2-3 senede anksiyetemi çok fazla tetiklediği için psikolojik danışmana, yaşam koçluğuna falan gidip danışma ihtiyacı duydum. (K11)

Otorite kurmak ve disiplin sağlamak açısından sözlü şiddeti gerekli gören K12, komutanı tarafından hırsızlıkla suçlanarak psikolojik şiddete maruz kaldığını ve kendisini kötü hissettiğini dile getirmektedir. Sistemik şiddetin yoğun olduğu

askerlikte, görev süresi uzadıkça maruz kalınan ve tanık olunan şiddet olayları da artmaktadır. 1 yıl teğmen olarak askerlik yapan K12, bir süre daha kalsa “insanlıktan çıkacağını” belirtmekte ve askerlikte mantık aranmaması gerektiğini düşünmektedir. Askerler kendilerini rahatlatmak ve uygulanan şiddeti meşrulaştırmak için sıklıkla askerlikte mantık aranmaması gerektiğini kendilerine telkin etmektedir.

Zaten askerlikte böyledir. Psikolojini kaybediyorsun. Ben biraz daha kalmış olsaydım insanlıktan çıkacaktım. Mantık diye bir şey yoktur. Mantık aramayacaksın askerlikte. Mantıksız bir şey olduğu için biz saygımızdan ödün vermeden bitirdik, geldik. Psikolojik olarak yıpratıyor, zor bir süreçti. (K12)

Askeriyede mantıksız olarak görülen cezalar aslında erkekleri eğitmek ve disipline etmek amacıyla uygulanmaktadır. Askeriyede cezaların herkesi kapsayacak şekilde uygulanması bazı erkekler tarafından olumsuz karşılanmaktadır.

Mesela biri çarşafını yapmadığı için hepimize bağırıp bizi yerde süründürdüler. Süründürdükleri de oluyordu ceza verdikleri de oluyordu. Biri mesela tuvaletini yapmış duşlardan birine ama kimin olduğu belli değil. 500 kişi var yani bir kişi yapmış ama o 500 kişinin 500'ü de ceza alıyor ki çok mantıksız. (K2)

Ya ilk gün ya ikinci gün hatırlamıyorum da herkesi topladılar. İçtima olacak. Hava da soğuk -20'lerde o zaman da Erzincan'da işte. Bir kişi eksik. O son bir kişi gelene kadar da o sırayı dağıtmıyorlar. Yemin ediyorum o soğukta 2 saat bekledik. (K10)

Bazı katılımcılar şiddeti öyle içselleştirmektedir ki maruz kaldıkları sözlü şiddeti görmezden gelmekte ve “şaka” adı altında meşrulaştırmaktadır.

Fiziksel olmadı, sözlü de duymadım. Erlerin kendi arasında yaptıkları vardı ama komutanın direkt yaptığı yoktu. Şakalaşma adına komutanlar böyle argo konuşurlar. (K15)

Bizim bölük komutanı sadece bir şey olduğumda bağırırdı yani tokat atma falan olmazdı. Askere vurmazdı, sadece kızardı. Gurur incitecek bir şey değildi yani. (K21)

Erkekler başka erkeklere uygulanan fiziksel, psikolojik ve sözel şiddete de tanık olmaktadır. Şiddete tanık olma bir tür “ibret alma” olarak da değerlendirilebilir. Yine benzer biçimde, şiddete uğrayan erkekler kadar şiddete tanık olan erkekler de benzer davranışları sergilemeleri durumunda ceza alacaklarını öğrenmekte ve bu

sayede itaat altına alınmaktadır. Şiddete tanık olan erkekler bu durumun kendilerini olumsuz etkilediğini belirtmektedir.

İlkokul mezunu bir askerin anasına, bacasına küfredilerek evire çevire dövüldüğünü, sonra o çocuğun askerden firar ettiğini biliyordum. Çok sağlam dayak attıklarını gördüm. Biz olaya karışamadık tabii, uzaktan seyrettik ama içimiz yandı. (K24)

Milliyetçilik, “biz” ve “ötekiler” şeklinde bir ayrıma sahiptir. Her milliyetçilik kendi değerlerini yüceltmekte ve diğerlerini aşağılamaktadır. Bu bağlamda Türk milliyetçiliğinin dışında kalan ve “öteki” olarak adlandırılan grup tarafından milli değerlere yöneltilen aşağılayıcı davranışlar hem otorite tarafından cezalandırılmakta hem de milliyetçi bireyler tarafından cezaya layık görülmektedir. Kendisini milliyetçi olarak tanımlayan K7, verdiği bir örnekte milli değerlere saldırılması sonucunda şiddet uygulanabileceğini şu şekilde açıklamaktadır:

Mesela ben orada askerim, adam mesela farklı bir görüş. Az çok tahmin edebiliyorsunuzdur neyden bahsettiğimi. Mesela ben sabah tıraşımı oluyorsam o da olacak. Ben üniformamı eksiksiz giyiyorsam o da giyecek. Ben orada İstiklal Marşı çaldığında ayağa kalkıyorsam o da kalkacak. Böyle durumlarda komutan bir kere uyarır, iki kere uyarır, üç kere uyarır. Sonuçta oradaki komutanlar da vatanına bayrağına aşık olan insanlar. Bunun karşısı gördüğü bir çocuğu da sözlü uyardıktan sonra belki sonunda şiddete de başvurabilir. (K7)

İstiklal Marşında bir gün 3-4 kişi halay çekmişti. Onları komutanlar dövmüştü. İyi ki yapmışlar dedim. Cezayı hak etmişlerdi. (K8)

Terör örgütü propagandası yapan birkaç asker vardı. Onlara karşı olmuştu. Onlara üstler fiziksel şiddet uygulamıştı. (K9)

Araştırmaya katılan genç ve yaşlı erkeklerin çoğu eskiden daha fazla şiddet olayları olduğunu belirtirken günümüzde fiziksel şiddetin olmadığını belirtmektedir. Yaşlı katılımcıların 5’i, genç katılımcıların ise 3’ü herhangi bir şiddete maruz kalmadığını ve tanık olmadığını belirtmiştir. Diğer katılımcılar ise fiziksel, psikolojik ve sözlü olmak üzere en az bir kere şiddete maruz kaldığını ya da tanık olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların bazılarının olayları şiddet olarak değerlendirmemesi göz önünde bulundurulduğunda, askeriyede şiddet olaylarının azaldığını söylemek mümkündür; ancak her ne kadar belirli yaptırımlarla fiziksel şiddet azalmış olsa da

psikolojik ve sözlü şiddet uygulanmaya devam edilmektedir. Hatta bu şiddet bazı katılımcılar tarafından bazı durumlarda gerekli görülmektedir.

Katılımcılardan bazıları otorite ve disiplin sağlamak amacıyla askeriyede şiddetin gerekli olduğunu ve bu sebeple şiddet uygulanabileceğini savunmaktadır. Fiziksel şiddete yönelik olumlu bakış açısına sahip olan katılımcıların yanı sıra, fiziksel şiddete karşı olduğunu belirten katılımcıların bazıları da askeriyede şiddetin olması gerektiğini savunmaktadır.

Mesela ben biraz daha inceydim. Ben yumuşak olduğum için askerdeyken çok suistimal ediyorlardı. Mesela bir arkadaşım vardı teğmen. Bağırıp çağırıyordu. Duruşu sertti, söz geçiyordu. Ben tabii geçici olarak gittiğim için illa sözüüm geçsin diye bir kaide yoktu ama bence olmak zorunda. (K12)

Şiddet tabii ki de olmamalı ama bunu hak eden insanlar da var. Mesela disiplin için, bir iki tanesinin gözünü korkutmak için olmalı bence. (K14)

İyilik ile söylenen şeyler pek yapılmıyor, biraz şiddet olursa işin içerisinde verilen görevler daha iyi yerine geliyor. (K29)

Sonuç olarak, nizamiye kapısından giren ve askeri üniformasını giyen bir erkek; boyun eğmeye, cezalandırılmaya, sistematik şiddete, kısıtlı ve kurallı yaşamaya, emirlere ve angarya işlere hazırlıklı kabul edilmektedir. Askeriyede bir gün hemen hemen tüm erkek için aynı şekilde ilerlese de yaşanan olaylar, bu olayların hissettirdikleri ve bu olaylara verilen tepkiler kişiden kişiye farklılık göstermektedir.

4.4. Militarist İdeolojinin İçselleştirilme Biçimleri: “Adam Olmak”

En basit haliyle askeri değerlerin ve savaşın yüceltilmesi anlamına gelen militarizm kavramı, toplumsal cinsiyet ve buna bağlı olarak bir toplumsal cinsiyet kategorisi olan erkeklikten bağımsız düşünülememektedir. “Düşman” figürünün yarattığı korku ve tehdidin içselleştirilmesi, militarizmin de varlığını sürdürme nedenleri arasındadır. Bu bağlamda, ordu ve zorunlu askerlik vazifesi devletin militarist yapısının anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

Ülkenin savunulması ve sınırların korunması bakımından ordu büyük bir öneme sahiptir. Ancak, militarizm aynı zamanda şiddetin içselleştirilmesi ve eril değerlerin yeniden üretilmesi anlamına da gelmektedir. Toplumsal cinsiyetle yakından ilişkili olan militarizm; şiddet kullanımı, cesaret, güç gibi özellikleri savaşmakla görevlendirilen erkeklere atfetmektedir. Zorunlu askerlikle birlikte erkekler hegemonik erkeklik değerlerini öğrenmekte ve diğer erkeklerle rekabet ederek iktidardan en yüksek payı almaktadır. Erkekliğe adım atmak gibi kültürel bir anlama da sahip olan zorunlu askerlik vazifesi, bu bağlamda “adam olmak” söylemiyle yakından ilişkilidir. Kadınlar ve kadınsı değerlerin dışlandığı, “adam olmak” adı altında erkeklerin şiddete uğradığı bu süreçle birlikte toplumsal cinsiyet eşitsizliği sürekli olarak yeniden üretilmektedir.

Askerlikte erkekliğe bir adım daha yaklaşma ve “daha fazla asker” gibi hissetme noktasında yemin töreni kritik bir öneme sahiptir. Bunun sebebi, kısa ve uzun dönem askerlik yapan erkekler için acemilik döneminin yemin töreniyle sonlanmasıdır. Yemin töreni, acemilik dönemini atlatan toy erkeğin erkekliğe bir adım daha yaklaşması gibi sembolik bir anlama sahiptir. Yemin töreniyle birlikte erkekliğe geçiş hem resmi hem toplumsal olarak onaylanmaktadır.

Yemin törenleri tiyatro oyunlarını andıran ritüel bir görünüme sahiptir. Bunun nedeni ise hükmeden ve hükmedilen arasındaki eşitsiz ve keyfî iktidar ilişkisidir. Bu keyfî ve eşitsiz iktidar ilişkisi ancak yemin törenleri ve benzeri kutlamalarla bireyler tarafından göz ardı edilebilmektedir. Askerlerin yemin törenine hazırlanması için ayrılan süre 1 haftayla 1 ay arasında değişiklik göstermektedir. Yemin töreni için verilen eğitimlerde erkekler nasıl yürümesi gerektiğini ve neler söylemesi gerektiğini prova etmektedir. Yemin töreni günü geldiğinde ise erkekler masaların üzerine konulan silahların üzerine ellerini koyarak asker yemini etmekte ve marşlar okumaktadır. Milli duyguların üst noktada olduğu bu ortamda bazı erkekler kendilerini heyecanlı, mutlu ve gururlu hissetmektedir.

Bayrağın altında sizin o yemini etmeniz farklı bir duyguları sokuyor. Milliyetçi olduğunuzu orada daha iyi anlıyorsunuz. Benim ellerim titriyordu mesela. Millet size bakıyor, siz diyorsunuz ki ben buradayım bayrak uğruna vatan uğruna. Burada görevimin başındayım. Sen bunu söylüyorsun, çevrendekiler de seni alkışlıyor çok ayrı bir duygu oluyor. Kendini bir tık daha önemli bir insan gibi hissediyorsun

orada. Mesela diyorsun ki “ben devletim için önemli bir insanım”. Çok çok heyecanlıydım. (K7)

Unutulmuyor o ya. Zaten seni dolduruyorlar vatan, millet, kahramanlık, Mehmetçik, yürü Allah Allah falan... O şarkıları dinliyorsun, o müzikleri dinliyorsun. Yarın savaş olsa giderim diyecek hale geliyorsun. Gururlanıyorsun. O manevi güç tavan yapıyor. Dokunsalar “yıkılın lan” diyecek hale geliyorsun. Gözün sevdiklerini arıyor, sürekli orayı kesiyorsun. Annem gelmiş, sevgilim gelmiş diye. Biliyorsun ki tamam bitti dediklerinde onlar sana koşacak sen onlara koşacaksın. Bildiğin bir filmi yaşamak keyif veriyor. (K20)

Yemin töreni esnasında hissedilen milli duygular öylesine kuvvetlidir ki toplum içinde ağlaması ayıplanan erkeklerin bile gözlerinin yaşarmasına neden olmaktadır.

Biz zaten milliyetçi büyüdüğümüz için, askeriyeyle büyüdüğümüz için orada o duyguyu alınca benim bile gözlerim yaşardı. Güzel bir duygu. Önemsemediğim bir şeydi. Taa ki başlayıncaya kadar. Ondan sonra o ailelerin gözyaşları... orada o duyguyu alıyorsun. (K8)

Acemilik döneminin bitişi ve vatan, millet değerlerinin empoze edilmesi sonucunda yemin töreniyle birlikte erkekler kendilerini “daha fazla asker” gibi hissettiklerini belirtmektedir. K1 bedelli askerlik yapmış olmasına rağmen o hissin yaşatıldığını dile getirmektedir.

Kısa bir dönemde olsa sana 18-19 günden sonra askermişsin hissini gerçekten yaşıyorlar çünkü hep böyle askermişsin gibi davranıyorlar. Bedelli bile olsa. (K1)

Hoşuma gitti o psikolojiye biraz daha büründürdü aslında o anda. Birazcık daha asker gibi hissettim kendimi. (K11)

Yemin töreninde kuvvetli Türk askeri olduğumu hissettim. (K22)

Yemin töreninden önce askersin ama tam asker sayılmıyorsun. Yemin ettikten sonra esas askerlik başlıyor. (K29)

Yemin töreninin kalabalık bir ortamda ve ailelerin katılımıyla gerçekleşmesi de erkekliğe geçiş açısından oldukça önemlidir. Erkekler bu sayede vatanın önemli bir parçası olduğunu hissederek kendileriyle gurur duydukları gibi toyluktan erkekliğe geçişlerini de toplumun diğer üyelerine ispatlamaktadır. Ancak çeşitli sebeplerle ailelerin yemin törenine katılımı her zaman gerçekleşmemektedir. Corona

sebebiyle yemin törenine ailesinin katılamadığını belirten K9, yemin töreni esnasında kendisini çok heyecanlı hissettiğini ancak 1 saat sonra yapılan angarya işlerle birlikte o hissin geçtiğini belirtmektedir.

Yemin törenine Corona şartlarından dolayı ailem gelmemiştii. Ailem gelse bayağı iyi hissederdim. Atatürk posterine karşı kendimi bayağı önemli, bu ülkenin önemli bir parçası olarak hissettim. Ama sadece yemin töreni boyuncaydı. 1 saat sonra taş taşımaya, odun taşımaya başladıktan sonra geçti. (K9)

Devre kaybı vb. sebeplerle bazı erkekler coşkulu bir yemin töreni yapamamaktadır. Coşkulu bir yemin töreni gerçekleşmemesi bazı erkekler için yemin törenini sıradan bir eğitimden farksız kılarken bazı erkekler her şeye rağmen heyecanlı hissettiklerini belirtmektedir.

Yemin töreninde heyecanlıydım. Bir de devre kaybiydım. Aile yoktu. Sadece orada 400 tane asker vardı. O 400 asker birlikte yemin ettik, heyecanlıydı. (K13)

Ben bir şey hissetmedim, bomboştu zaten. Sıradan bir eğitim gibiydi. (K15)

Yemin töreni bedelli askerlik yapan erkekler için askerliğin bitmesi anlamına gelmektedir. Bedelli askerlik yapan erkekler ortalama olarak 20 gün süren askerlik sonunda yapılan yemin töreninde herhangi bir duygu hissetmediklerini, ailelerine kavuştukları için mutlu olduklarını ve askerlikleri bittiği için sevindiklerini belirtmektedir.

Biteceği için mutlu oluyorsun aslında. Yemin töreninden sonra seni bırakacaklarını düşünüyorsun. O his bence güzel bir his. (K1)

Çok mutluydum bitecek diye. Keyif aldığım bir askerlik olmasına rağmen mutluydum. Ne olursa olsun kısıtlanmışsın neticede. (K2)

Herkesin izlediği bir yemin töreni olmadı. Mutfakta bir yemin törenine katıldık. Onların söylediği sözleri biz tekrar ettik, bu kadar. Herhangi bir şey hissetmedim. Sadece formalite icabı bir şeyler yani. (K5)

Bazı erkekler politik görüşleri ve askerliğe bakış açıları nedeniyle yemin töreninde herhangi bir duygu hissetmediğini belirtmektedir.

Gurur falan hiçbir şey hissetmedim. Lisede 19 Mayıs gösterisi yapar gibi bir şeydi. Çok da bir mantığı yok açıkçası. (K3)

Yeminin bir anlamı olmadığını düşünüyorum. Birileri için çok anlamlı olabilir. Çünkü eğer ben ülkemi seviyorsam, ülkem için öleceksem yemin etmeden de ölebilirim. Kaçacaksam yemin etsem de kaçırım. Bir şey değişmiyor. Anlamsız. (K30)

Askeriye ast-üst ilişkisinin öğrenildiği hiyerarşik bir kurumdur. Askeriyede deneyimli üstlerine göre daha aşağı konumda bulunan erler, kendilerine verilen emirlere itaat etmekle yükümlüdür. Bu sert hiyerarşi aracılığıyla deneyimsiz erler üzerinde denetim ve iktidar sağlanmaktadır. Emre itaatsizlik ise başta fiziksel şiddet olmak üzere psikolojik ve sözlü şiddet, askerliğin uzaması vb. şekillerde cezalandırılmaktadır. Bu hiyerarşide cezalandıran, ezen, baskı uygulayan deneyimli üstler hegemonik erkek figürü olarak tanımlanmaktadır. Uygulanan şiddet ve verilen cezalarla hiyerarşik düzen yeniden üretilmektedir.

Katılımcılara askeriye'deki hiyerarşik yapıya yönelik düşünceleri sorulduğunda çok büyük bir kısmı hiyerarşinin askerliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve askeriye'deki düzeni sağlamak için gerekli olduğunu belirtmiştir. Düzen ve disiplin sağladığı gerekçesiyle rıza gösterilen hiyerarşi aracılığıyla hükmeden ve hükmedilen arasındaki ayrım net bir şekilde ortaya konulmakta ve tahakküm pekiştirilmektedir.

Ast-üst olmalı orada. Bir nizamiye ortamı oluşturmak istiyorsan, bir disiplin oluşturmak istiyorsan üstün üstte olması gerek. (K6)

Komutanla er bir olur mu? Tabii ki ayrı olması lazım. (K27)

Askeriyede hiyerarşi %100 olması lazım ki iş yürüsün. Zaten orası sivil benzemez. Orada şunu yap dediğin zaman ben yapmam deme şeyin yok. O iş yapılacak. Onun içinde herkes mevkisine, makamına uymak zorunda. Uyulmazsa zaten o başarı elde edilemez. (K29)

Katılımcılardan yalnızca 3'ü askeriye'deki hiyerarşik yapıya yönelik olumsuz düşüncelere sahiptir.

Hiyerarşi kelimesi belki biraz ilkel kalabilir. Bu şekilde olmamalı ama tabii ki bir sistem oturtulmak isteniyorsa yeni bir format geliştirilebilir belki. (K3)

Askeri hiyerarşi çok sağlıklı bir yapılanma değildir. Ast-üst ilişkileri ister istemez insanları edilgen hale getirmektedir. (K17)

Mutlaka bir şeyler olmalı ama bu hiyerarşi olmalı mı, bu anlayış olmalı mı? Olmamalı. Çok anlam veremiyorum. (K24)

Askeriyede hiyerarşik ilişki yalnızca deneyimli üstler ve erler arasında kurulmamaktadır. Erler arasındaki rekabet sonucunda devrecilik anlayışı ortaya çıkmaktadır. “Devrecilik” adı altında inşa edilen hiyerarşiyle hegemonik erkekler tabi erkekler üzerinde baskı kurmakta ve eşitsizlik yeniden üretilmektedir.

Saçmalıktan başka bir şey olduğunu düşünmüyorum çünkü oraya yeni gelen birisini direkt ezmeye, onun üstüne oynanmaya çalışıyorlar. Ben yapmadım ama bana yapılmaya çalışıldı. (K4)

Ben asteğmen olarak gittim. Benim bir üstüm teğmendi. Onlar 4-5 aylık adamlardı. 3 kişilerdi. Devrecilik maalesef var. Bize çömez olarak bakıyorlardı. Benim görevim gelen paşaları gezdirmektir. En üsttekini vermiyorlar sana, albayın üstünü veriyorlardı. Tuğgeneral olsun Kor’lar olsun. Onları veriyorlardı. Devrecilik oluyor. Sohbet ederek muhabbet ederek bunu yeniyorsun. (K12)

Askerler arasındaki bu hiyerarşi “devrecilik” adı altında öyle içselleştirilmiştir ki adeta bir eğlence olarak görülmektedir. K5; bedelli askerlik yapan erkeklerin madunlaştırıldığı, hiyerarşinin pekiştirildiği, otoritenin kurulduğu ve itaatin yeniden üretildiği tecavüz söylentilerini şu şekilde aktarmaktadır:

Onlar üstlerinden ne gördüyse onlar da onu uyguluyorlar. Gereksiz bir şey. Dünyanın en saçma şeyi ama işte oradaki eğlence de o. Sadece eğlence amaçlı yapıyorlar bunu ama bazıları tabii işin ucunu kaçıınca saçma sapan şeylere varıyor. Hatta bizden önce giden birkaç grubun tecavüz etme muhabbeti bile vardı. Bedellilere tecavüz etmişler. Böyle bir muhabbet vardı. Gerçek midir değil midir bilemiyorum. İlk giden bedellilerin üç tanesine falan tecavüz etmişler. Bunu uzun dönem askerlik yapanlar yapmış. Bu doğru mudur değil midir bilmiyorum ama böyle bir söylenti vardı. (K5)

Bazı katılımcılar ise devreciliğin hiyerarşik yapısını yadsıyarak bunu bir deneyim aktarımı, iş yükünü hafifletme olarak değerlendirmekte ve bunun komutanlar tarafından denetlenmesi gerektiğini düşünmektedir.

Devreciliğin tamamen mantığı komutanın işinin %50’sini almak. Bence gerektiği yerde olmalı. O bile askeriye bir duygu katıyor. (K8)

Siz orada tecrübeli bir personelseniz altımıza gelen -bizim tabirimizle çömezler- oranın bütün ayak işlerini yapar. Sonra o çömez tecrübeli hale geldiği zaman yeni gelen çömezlere yapar. Bu şekilde ilerlemesi gerekiyor ama bizim Türk insanımızda altındakini ezme, mobbing, egosunu tatmin etme olayı olduğu için bu çok sarpa sarıyor ve kötü bir hal alıyor. (K9)

12 ay boyunca bir kişinin sürekli aynı işi yapmasındansa bir alt dönemi geldiğinde işleri ona devretmesinin hem düzen anlamında hem de iş yükü anlamında kolaylık olduğunu düşünüyorum ama bunun komutanların gözetimi altında olması lazım. (K16)

Askeriyede devreciliğin yanı sıra gruplaşma da oldukça yaygındır. Bu gruplaşma askerlik süresine ve eğitim durumuna göre gerçekleştiği gibi kültürel ortaklığa göre de gerçekleşmektedir. Dayanışma açısından faydalı olarak görülen gruplaşmanın hiyerarşik üstünlük sağlamak amacıyla çeteleşme şeklini alması katılımcılar tarafından olumsuz karşılanmaktadır.

Gruplaşmanın olduğu yerde güçsüz olanı ezme içgüdüsi oluyor. Onun hakkını çalıyorlar. Bunu uygun bulmuyorum. (K9)

Gruplaşma maalesef oluyor. Zaten askeriyede öyledir. İlk önce isim sonra memleket söylenir. Bizde de oldu. Asker geliyordu. Sivaslıyım deyince ona karşı farklı yaklaşıyorduk. (K12)

Hemşerilerimizle oturuyorduk, çay söylerdik. Olan olmayana yardım ederdi. Mesela adamın durumu yoktu, parası gelmiyordu. Hemşeri olarak sigarasını alırdık, çay söylerdik, çarşı iznine giderken harçlık verirdik. Gruplaşma vardı, herkes hemşerisini destekliyordu. Neticede hemşeridir. (K21)

Bir toplumsal cinsiyet kategorisi olan erkeklik, kadınlığın zıttı olarak inşa edilmektedir. Sadece erkeklerden oluşan homososyal bir ortam olan askeriye, kadınları ve kadınlıkla özdeşleştirilen her şeyi de bu alanın dışına iterek erkek egemenliğini ve hegemonik erkeklik yeniden üretmektedir. Ancak bu noktada paradoksal bir durum söz konusudur. Askeriyede “kadınsız” ve “hizmetkarsız” kalan erkekler kadın işi olarak adlandırılan temizlik, yemek dağıtma, yatak toplama vb. tüm işleri kendileri yapmaktadır. Erkeklerin askeriyede “kadın işleri” yapması; erkeklerin olgunlaştığı, disipline edildiği, bir nevi “adam olduğu” söylemiyle paradoks haline gelmektedir. Disiplin ve düzen adı altında üstleri tarafından itaat

altına alınıp madunlaştırılan erler, buna rağmen askerlikten sonra “adam” olduğunu düşünmektedir.

İki buçuk sene oldu ben askerliğimi bitireli ama şu an onun etkisi bende var hala. Daha temiz daha düzenli bir insan oldum. En azından çarşafım net. Belli bir kural içerisinde yapabiliyorum temizliğimi. Bana bunu askerlik kattı. On yıl geçse de yine aynısını yapacağım. Disipline ediyor tabii. (K7)

Askerlik erkeği sertleştiriyor, normal hayatı alıştırtıyor. Gitmeden önce “lay lay lom” bir hayat; gittikten sonra benim çalışmam lazım, benim bir aile kurmam, kendi gereksinimlerimi kendim karşılamam lazım. Askeriyede sana bunu öğretiyorlar. Kendi yatağını kendin toplarsın. Kendi işini kendin yaparsın. Çevredeki düzen ortamına seni alıştırtıyor. (K10)

Eski bir deyim vardır: “Askere gitmeyene kadın verilmez, evlendirilmez”. Bunu eskiler haybeye söylememiş. Çünkü oraya gitsin bir burnu sürtülsün, oraya gitsin bir yaşamı öğrensin. Zorluğu, yokluğu, öfkenin nasıl bastırıldığını, sabrı orada öğreniyorsun. Hakikaten tedavi eden bir yer. Tedavi ediyor çünkü seni erkenden kaldırıyor, saçma sapan şeyler yaptırıyor. Hiçbir tanesinin anlamı yok. Adam ettiği kesin doğru. (K20)

Olgunluğu hissettim yani. O gururla zaten gidip kız istedik. (K28)

Erkekler askeriyedeki hiyerarşi ve otorite sayesinde de olgunluğa eriştikleri düşüncesindedir.

Oraya gittiğiniz zaman oradakiler anne babanız olmuyor. Bir kere hem rütbe olarak sizden saygınlık bekleyen insanlar hem de sizin saygı duymak zorunda olduğunuz insanlar. Keyfi bir şey olmadığı için olgunlaştırıyor. (K12)

Orada sabrı öğreniyorsun, kavga etmemeye öğreniyorsun. Kavga edecek olsan çavuş seni sıkıştırıyordu. Bu sistemden dolayı sen de kavgayı unutuyordun. Kimseye karşılık vermiyordun, güzel oluyordu. (K26)

Askerlik süreleri göz önünde bulundurulduğunda, bedelli askerlik yapan erkeklerin hiçbiri askerliğin kendilerini olgunlaştırdığını düşünmemektedir. K2, geçmişten günümüze değişen toplumsal yaşamla birlikte artık askerliğin erkeklere katacağı bir şey olmadığını düşünmektedir.

Askerliğin erkekleri disipline ettiği görüşüne katılmıyorum. Bunun şöyle bir temeli olduğunu düşünüyorum; geçmişte eğitim bu kadar

yaygın değilken askere giden erkekler bir şekilde disiplini orada alıyorlardı okula gitmedikleri için. Hatta orada okuma-yazma öğrenenler oluyordu. 60'larda 70'lerde bu söylem biraz mantıklı olabilir ama şu anda askere gitmenin bir erkeğe herhangi bir şey katacağını düşünmüyorum. (K2)

Politik görüşü ve dünya görüşü sebebiyle askerliğe sıcak bakmayan bazı erkekler de askerliğin erkekleri olgunlaştırdığını düşünmemektedir. K24 itaat altına alınmanın olgunlaşmak olmadığını dile getirmektedir.

Askerliğin erkekleri disipline ettiği görüşüne katılmıyorum çünkü birini bir şeylere zorlayarak o kişiyi olgunlaştıramazsınız. (K3)

Olgunlaştırmıyor. Tam aksine itaatkar bir insana çeviriyor. (K24)

Bununla bağlantılı olarak; 2 genç, 6 yaşlı olmak üzere toplam 8 katılımcı askerden sonra kendisini daha fazla erkek gibi hissettiğini belirtmektedir.

Askerden sonra daha fazla erkek gibi hissettim. Çocukluktan büyüdüğümü hissettim. 20 yaşına kadar ben çocukmuşum diyorum mesela. Öz güven geliyor. Askerden sonra "lan erkeksin, erkek adamsın yaparsın edersin" diyorsun. Bu askerden sonra daha da artıyor işte. (K7)

Askerden önce 20 yaşında bir gençsin. Vatan nedir zaten o ana kadar bir şey bilmiyorsun. Vatan nedir, nasıl korunur, silah nedir bilmiyorsun. Hem vatani hem kendini savunabilir dediğin zaman zaten terhis oluyorsun. Bunu öğreniyorsun. Bitince daha erkek gibi hissettim. (K29)

Katılımcılara askerliğin erkek işi olarak değerlendirilmesi ve kadınların askere katılmasına yönelik düşünceleri sorulduğunda yalnızca 2'si kadınların fiziksel özelliklerini gerekçe göstererek askerliğin kadın mesleği olmadığını belirtmiştir.

Mesleklerin de cinsiyeti var bence. Mesela adliyede zabıt katibi denildiğinde akla ilk bayan gelir. Asker denilince akla ilk erkek gelir. Bence kadın mesleği değil çünkü hava şartları olsun vs. Erkeklerin çoğunlukta olduğu bir yerde kadınların olması kötü bir şey olarak gözüküyor. Ağır techizatlar var. 20-25 kilodan başlıyor. Bence zor. Kadınların o kadar da yer almaması gereken bir kurum. (K12)

Askerlik tabii erkek işi. Bayanlar gidip orada bomba atıldığı zaman dayanabilir mi, durabilir mi? Dizilerde oluyor. Her bayan silah atamaz. Yanına bomba düşse ne olacak? Ben karşıyım kadınların katılmasına. Evde otursun işini yapsın. (K27)

Her ne kadar 30 katılımcı kadınların askere katılmasını olumlu olarak değerlendirse de bu katılımcılardan yalnızca 18'i herhangi bir koşul belirtmemiştir. Katılımcılardan 8'i kadınların er olarak askere katılmaması gerektiğini ancak rütbeli olarak askerlik yapabileceğini düşünmektedir. Savaş gibi istisnai durumlar haricinde kadınların “savaşçı” olarak kabul edilmemesi, kadınların er olarak askerlik yapmaması gerektiği düşüncesiyle paraleldir.

Kadınlar biraz daha narin, hal ve hareketleri. Eğitimini aldıktan sonra onlar da yapabilir ama kadınlar biraz narin varlıklar olduğu için çoğu demeyeyim yani. Yapanlar var. Benim gördüğümde var kendi gözümle. Er olarak katılabilirler mi bilmiyorum. Bu konuda biraz tereddütlüyüm. Orada mesela alışveriş yok, orada makyaj yapma gibi bir durum yok. (K7)

Askerlik kadın işi de olmalı ama kadınlarınki daha çok rütbeli olmalı, er olarak olmaz çünkü er olarak gidip de bir dağın başında bir kadının nöbet tutması yanlış olur. Ama rütbeli olursa tabii ki bölüğün içerisinde nöbetçi subay, nöbetçi astsubay olabilir. (K21)

Savaş gibi istisnai durumlarda kadınlar cephede bulunmak yerine toplumsal cinsiyet rollerine uygun biçimlerde yaralıları iyileştirmek vb. şekillerde savaşa destek vermektedirler. Bu düşünceyle paralel olarak katılımcılardan 4'ü toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü bağlamında kadınların askere katılması gerektiğini belirtmektedir.

Tamam kadın fiziksel olarak erkek kadar güçlü değildir ama zeka açısından belki bir erkeği geçebilir, farklı açıdan bakabilir. O yüzden gerekli. Askerliğe güç olarak bakacak olursak erkekler tamam ama beyin olarak bakacak olursak iki tarafta aynı düzeyde sonuçta. (K10)

Kadınların belli başlı alanlarda askerliği daha iyi yapacaklarını düşünüyorum. Evrak işlerinde ya da kadının dokunuşunun olması gereken bir yerde kesinlikle olması gerektiğini düşünüyorum er olarak da aynı şekilde. (K16)

Yaralanan bir askeri erkek pansuman edecek diye bir şey yok. Onu sağlığına kavuşturacak bayan personeller de olabilir. Teknoloji ilerledi, teknolojiyi kadınlarda çok iyi kullanıyor. Nitekim şimdi savaş pilotlarımız var, çok da iyi pilotlarımız var. Bayan subaylarımız var aynı şekilde. Vatan savunması sadece erkeklere has bir şey değil, kadınlarda en iyi şekilde hem ailesini hem etrafını savunabilir. Gerek İslam adetlerinde gerek Türk medeniyetlerinde kadın hiçbir zaman savunmanın dışında kalmamıştır. Bilakis içinde yer almıştır, görevini de en iyi şekilde ifa etmiştir. (K29)

Zorunlu askerlik Türk vatandaşlığının ayrılmak bir parçası olarak kabul edilmektedir. Anayasada belirtildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan her sağlıklı erkek askerlik yapmakla yükümlüdür. Bunun yanı sıra, askerlik görevi vatanın korunması anlamında da önem kazanmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların yalnızca 7'si askerliği vatani korumakla ilişkilendirmemektedir. Bunun nedeni ise askerde yapılan “angarya” işlerdir.

Belki bu eskiden öyledir ama şu anda böyle düşünmüyorum çünkü giden askerlerin çoğu zaten geri hizmet olarak gidiyor. Herkes mesleğini yapıyor yani orada. Ben usta birliğinde bir kere spor yaptığımı hatırlamıyorum. Sadece elektrik işleriyle uğraşıyorduk. O yüzden çok savaşlık bir durum yok yani. Askerlere vatani korumak için bir eğitim verilmiyor. (K4)

Orada vatana veya millete bir hizmet etmiyorsunuz. Oraya bildiğiniz komutanların yapmadığı ya da alt sınıftan insanların yapması gereken işleri yapmak için gidiyorsunuz. Bunun zorunlu olduğunu düşünmüyorum. (K16)

Vatani korumak için bir zorunluluk olmamalı, vatani koruyabiliyorsa asker olmadan da koruyabilmesin. Yapabilmelisin bunu. (K17)

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu askerliğin Türkiye’de yaşayan her erkek için ve vatani korumak için zorunluluk olduğunu düşünmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti içinde yaşayan herkesin askere gitmesi gerekir. Bu vatanın kolay bir şey olmadığını görmeli. Türk gitsin, Kürt gitsin değil Afgan da varsa sen bu Türkiye’de yaşıyorsan gideceksin. (K12)

Askerliğin ne olduğunun, silahların ne olduğunun bilinmesi gerekiyor çünkü silahı kullanmak ya da kullanmamak birinin elinde. Ülken için yapacaksın bunu kesinlikle kullanmak zorundasın. Fiziksel ve zihinsel engeli olmayan her erkek askerlik yapmalı. (K13)

Askerlik vatani korumak için bir zorunluluktur. Vergi veriyorsa onu da yapmamız lazım. İbadet yapıyorsak onu da yapmamız lazım. Askerlik bir ibadettir. (K18)

Her vatandaş yapmalı. Türk vatandaşı, Kürt vatandaşı ayrımı gözetmeden, bu ülkede yaşayan herkes yapmalı. (K30)

K24, “Her Türk asker doğar” anlayışına karşı olduğunu ancak vatani savunmak için askerliğin olması gerektiğini hatta bunun askerliğin tek katkısı olduğunu belirtmektedir.

Zaten bizim kafamıza bunu çıkarlar: “Her Türk asker doğar”. Hayır abi. Emperyalist işgale karşı vatani savunmak için evet, askerlik var. Askerliğin bana katabileceği tek şey vatani korumak olur. (K24)

Ulus-devletlerin inşasında savaşların önemli bir rolü vardır. Ulus- devlet kavramı ise ordu-millet anlayışıyla ilişkilendirilmektedir. Ülkede yaşayan tüm vatandaşların seferberlik durumunda asker sayılmasına dayanan bu anlayış, Türk milliyetçiliğinin temelini oluşturmaktadır. Vatanseverlik ve milliyetçilik söylemiyle şiddetin en ağır formu olan savaşlar sürekli olarak meşrulaştırılmaktadır. Vatanın korunması bağlamında yüceltilen savaşlara dini duyguların da yüklenmesiyle savaşın olumsuz etkileri daha katlanılabilir hale gelmektedir.

Savaş ve çatışma aynı zamanda erkekler için bir ritüel olarak da kabul edilmektedir. Erkekler savaşa katılarak hem vatandaşlığını hem de erkekliğini ispat etmektedir. Toplumun erkeklerden beklentisi ise iyi birer savaşçı olmalarıdır. Savaşçı erkeklere; şerefi uğruna ölümü göze almak, cesur olmak, fiziksel ve duygusal olarak dayanıklı olmak, rekabete girmek vb. özellikler atfedilmektedir. Bu bağlamda hegemonik erkeklere atfedilen tüm özellikler savaşçı erkeklere de atfedilmektedir. Erkekler savaşa ve çatışmaya katılarak veyahut vatani korumak söylemiyle zorunlu askerlik vazifesini yerine getirerek “kahraman” olarak adlandırılmakta ve erkeklik hiyerarşisinin en üst basamağına yükselmektedir.

32 katılımcı arasından yalnızca 3’ü savaş hakkında olumlu düşüncelere sahiptir. Bu 3 katılımcı savaş çıkması dahilinde savaşa katılacaklarını belirtmektedir. Savaşı kalkınmak ve Türkleri güçlendirmek için gerekli gören bu katılımcılar, ordu-millet mitiyle bağlantılı olarak Türklerin her zaman savaşa hazır olduğunu ve savaştan kaçmanın yanlış olduğunu düşünmektedir.

Ülkemizi kalkındırmak için gerekli ama savunmak için daha gerekli. Mesela şu anda Ukrayna-Rusya olayı var. Biz Ukrayna’nın yerinde olsaydık ben dibine kadar savaşırdım ve savaşmayı da savunuyordum. Herkes savaşınsın isterdim. Savaşı başlatan taraf olmak istemezdim. (K6)

Savaş tabii ki kötü bir şey ama savaş Türk'ün güç aldığı bir şey. Hani derler ya "savaş Türk'ün barışıdır, bayramıdır". Ben dediğim gibi savaşa karşı bir insanım ama yeri geldiğinde de vatanımızı koruruz, üstümüze düşeni yaparız. Tabii ki katılıyorum çünkü ben de bu vatanın evladıyım. Bir köşeye çekilirim zaten bu bize yakışan bir durum olmaz, atalarımıza saygımız gider. (K7)

Savaş gerektiğinde olmalı. Yediden yetmişe Türk Milleti askerdir ve her zaman savaşa hazırdır. (K29)

21 katılımcı savaş hakkında olumsuz düşüncelere sahip olmasına rağmen herhangi bir savaş durumunda savaşa katılabileceğini belirtmektedir.

Atatürk'ün de bir sözü vardır: "Barış istiyorsanız eğer savaşımaya da hazır olun". Gereksiz yere savaşa karşıyım ama silahlar size döndüğü zaman, siz tehlikedeykeniz savaşımdan başka çare yok. Gerektiğinde savaşa katılıyorum. (K9)

Türk milliyetçisiyim öyle söyleyeyim. Ben savaştan kaçan taraf olmam. Savaşın kazananı olduğunu düşünmüyorum. Ama dediğim gibi vatani görevimizdir. En ufak bir Türklerle ilgili savaş durumunda vatani görevimi yapmayı çok isterim. (K12)

Söz konusu vatan ise savaşa katılıyorum, vatan için can feda. (K18)

Mecbur kaldığında her Türk askerdir. (K22)

Bu katılımcılardan 4'ü politik ve dünya görüşleri çerçevesinde askerliğe olumlu bakmasalar da ülkede savaş çıkması halinde savaşa katılacaklarını belirtmektedir.

Savaş iyi bir şey değildir. İnsanların ölümü hiçbir şeyi çözmiyor. Ancak bir savaş olduğunda askerde olduğun için mecburen gitmek zorunda kalıyorsun. İstesen de istemesen de insanların birbirine kırdırılmasında rol oynamak zorundasın o emir komuta zinciri içerisinde. Katılırsam zorunluluktan... (K17)

Savaşın kan, zulüm, gözyaşı olduğunu; insanlığın yüz karası olduğunu, anaların gözyaşı akıttığı bir durum olduğunu söylemek gerekir. Ben bu tarz kapitalist-emperyalist savaşlar karşısında barışı savunan bir insanım. Ülke emperyalist savaşa maruz kaldığında gözümü kırpmadan, sağıma soluma bakmadan katılıyorum. (K24)

Ben savaşın her türlüüne karşıyım. Ben gidip de bir ülkeyi işgal etmeyi düşünmem. Herhangi bir ülkenin de gelip benim ülkemi işgal etmesine de müsaade etmem. Savaşın her türlüü suçtur benim için. Çünkü o savaşlardan en çok zarar gören kadınlar ve çocuklardır.

Savaş çıkaran da zenginlerdir ama onlar savaşta hiçbir zaman yer almazlar. Yoksul çocuklar ölürlər. (K30)

Savaş kişilerde fiziksel ve ruhsal pek çok olumsuz etki yaratmaktadır. Bu bağlamda erkeklerin savaşa katılmak istememesi oldukça doğaldır. Ancak savaşa yüklenen dini ve milli anlamlar savaşa katılmayan erkeklerin vatan haini ve şeref yoksunu olarak adlandırılmasına ve sosyal olarak dışlanmasına neden olmaktadır. Savaşın bir erkeklik ritüeli olarak yorumlanması, savaşa katılmayan erkeklerin erkeklik hiyerarşisinin alt basamaklarına itilmesine; “korkak”, “ödlek” gibi sıfatlarla madunlaştırılmasına neden olmaktadır. Savaş hakkında olumsuz düşüncelere sahip olan 3’ü yaşlı, 4’ü genç olmak üzere toplam 7 kişi savaşa katılmak istemediğini belirtmektedir.

Türkiye'yi seviyorum ama savaş olursa savaşa katılmayı düşünmem açıkçası çünkü umursamayan insanlar için ben niye kendi hayatımı feda edeyim? (K3)

Savaşa karşıyım çünkü savaştan çocuklar, daha çok savaş gerisindeki insanlar etkileniyor. Savaşa katılmak taraftarı değilim. (K10)

Savaş gerekli değil, kötü bir şey tabii. Ben savaş olsa katılmayacağım. Niye katılayım, kimse ölmesin. (K31)

Savunma ve eğitim işlevi nedeniyle ülkemizde zorunlu askerlik uygulaması hala varlığını sürdürmektedir. Bunun yanı sıra, toyluktan erkekliğe geçiş basamağı olarak da kültürel bir anlama sahip olan askerlikle birlikte erkeklerin olgunlaştığı ve “adam” olduğu düşünülmektedir. Askerliğin tamamlanması diğer erkeklik basamaklarına geçişi de kolaylaştırmaktadır. Katılımcıların yarısı “adam olmak”, evlenmek ve çocuk sahibi olmak, vatani korumak vb. sebeplerle zorunlu askerlik uygulamasının devam etmesi gerektiği düşüncesindedir.

Zorunlu askerlik olmalı, herkesin görmesi lazım orayı. Ben ilerideki çocuğuma askerlik hikayemi anlatmak isterim. “Benim babam yapmış, aslan babam” der yani ama düşünsene askerlik yapmamışsın. “Oğlum ben askerlik yapmadım”. Şimdi ben bu çocuğa onu nasıl aşılayacağım, yapmadığım bir şeyi ona nasıl anlatacağım, onu nasıl gaza getirip göndereceğim? (K7)

Askerlik zorunlu olmalı çünkü askerliğini yapıp geldiğin zaman bir hedefin olur yani. Evleneceksin, çoluk çocuğun olacak. Ama

askerliğini yapmazsan halen 18 yaşındaki gibi hissediyorsun kendini. O yüzden zorunlu askerlik olmalı. (K21)

Askerlik yapmayan karısına ailesine bakmaz, ailesi bile adam yerine koymaz. Askerlik yapmayan adam evde hanımına yardım eder mi? Başlar birbiriyle dövüşmeye. Bunları askerde görüyorsun. (K27)

Bedelli askerlik yapanlar, farklı politik görüşlere sahip olanlar, hümanist ve anti-militaristler ise zorunlu askerlik uygulamasından ziyade askerliğin kişinin tercihine bırakılması gerektiği düşüncesindedir.

Zorunlu askerlik olmamalı bence zaten. Sonuçta böyle bir borçla doğmak zorunda değilsin. (K2)

Birini en verimli çağında alıyorsun ve onun hayatıyla oynuyorsun bir nevi ve tamamen siyasi bir olgu için. İnsanın hayatının bir önemi yok. Vatan, millet, Sakarya deyip insanların hayatlarıyla oynuyorlar. Bundan başka bir şey değil. Ya isteyen yapabilir isteyen yapmaz. (K5)

Zorunlu askerlik olumlu bir şey değil. Aslında insanlar askerlik yapmak istemiyorum dediğinde zorlanmamalı. (K17)

Pek çok Avrupa ülkesinde vatandaşlar vicdani ret hakkına sahipken Türk hukuk sisteminde vicdani redde yönelik herhangi bir kanun maddesi bulunmamaktadır. Vicdani ret itaatsizlik ve halkı askerlikten soğutma sebepleriyle cezaya çarptırılmaktadır. Bir vatandaşlık ödevi olan zorunlu askerliğin yerine getirilmemesi vatan hainliği olarak da yorumlanmaktadır. Bu durum vicdani retçilerin dışlanmasına neden olmaktadır. Vicdani retçiler aynı zamanda zorunlu askerlik görevini yerine getirmediği için “adam” sayılmamakta ve erkeklik hiyerarşisinin de alt basamaklarına itilmektedir. Askerliğin zorunlu olması gerektiğini savunan katılımcıların hepsi buna paralel olarak vicdani redde de olumsuz bakmaktadır.

Vicdani ret yapan s... gitsin bu ülkeden. O zaman bu vatanda yaşamasın. (K8)

Sen gitme, o gitme, herkes reddetse ne olacak? Bir düzen olmaz ki. Bir devlet olmaz, bir vatan olmaz zaten. (K10)

Vicdani retçilik diye bir şey kabul etmiyorum. Onu da başka bir şekil görevle ikna edip göndermek lazım. Çünkü o kabul etmediğinde toplumda gayri makul kişi olarak görülecek. (K23)

Ret kesinlikle olmamalı. Bizim örf adetlerimize, milli gelenek göreneklerimize aykırı bir şey. Vatanını savunamayan, koruma eğitimi almayan zaten adam değildir bizde. (K29)

Katılımcılardan yalnızca 12'si vicdani redde yönelik olumlu düşüncelere sahiptir. Bu katılımcıların yarısı yaşlı yarısı ise gençtir. Askerliğin kişinin isteğine bağlı gerçekleşmesi gerektiğini düşünen katılımcıların hepsi vicdani redde olumlu bakmaktadır.

Yapmak istemeyen bir sürü insan var. Farklı cinsten olan insanlar da askere gitmek zorunda kalabiliyorlar. Onun da yaşam hakkını tanıyorsan eğer veya onun da fikirlerine değer veriyorsan vicdani reddin de olması lazım. (K20)

Vicdani retçiliği saygı ile karşılıyorum. İstemiyorsa yaptırmamalısınız. Zorla yaptırılmasına karşıyım. (K32)

Geçmişte uzun dönem/kısa dönem şeklinde ayrışan zorunlu askerlik vazifesi, günümüzde herkes için 6 ay olarak sabitlenmiştir. Belirli bir ücret karşılığında bu süre bedelli askerlik uygulamasıyla 19 güne kadar kısaltılabilmektedir. Bu uygulama bazı katılımcılar tarafından olumlu kabul edilirken bazı katılımcılar tarafından saçma ve olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Olumsuz olarak kabul edilme nedenleri arasında; sosyal eşitliği bozması, kısa sürede vatan savunmanın öğretilmeyecek olması ve erkeklerin "adam" edilemeyeceği düşüncesi yer almaktadır. Kendisini milliyetçi olarak tanımlayan erkeklerin birçoğu bedelli askerlik uygulamasına sıcak bakmamaktadır.

Bedelli askerliğe ben sıcak bakmıyorum çünkü 21 günde sen askerliği öğrenemezsin. Oradaki tertibi, düzeni, silah tutmayı, şunu bunu öğrenemezsin. (K7)

Ben bedelliye karşıyım. Benim de gitme şansım vardı. Param olsaydı düşünür müydüm, belki diyeceğim ama biraz milliyetçilik olduğu için bana tersti. (K12)

Bedelini veriyorsan aslında hiç askerlik yapmaman lazım. Çünkü bir bedel ödüyorsun. Bu askerliğin 1 ayda sana katacağı bir şey yok zaten. Boş silah tutmakla asker olmuyorsun, gelişmiyorsun da (K17)

Bedelli askerlik dengesizlik. Parası olanla olmayan arasında ayırım yapmak doğru bir şey değil. Ona katılmıyorum. (K19)

14 katılımcı ise; devlete maddi olarak katkı sağlamak, askerlikten önce kurulan düzenin askere giderek bozulmaması ve 1 ay da olsa her erkeğin askerliği deneyimlemesi bakımından bedelli askerlik uygulamasına olumlu bakmaktadır.

Bedelli askerlik bence olmalı. Çünkü orada gidip askeri düzene zarar verecekse o adam, yapmak da istemiyorsa maddi açıdan en azından katkısı olmalı. (K1)

En azından o 1 aylık süreyi de tatsın. İnsana bir şey katıyor. Düzen, nizam, intizamdır. O düzeni görsün. Vatan sevgisidir, onu görsün. Parayı verip hiç gitmemek değil de parayı verip 20 gün askerlik yapsın. (K10)

Bedelli olarak faydalanabilseydim ben giderdim çünkü evliydim. Eşim hamileydi. İşim var. İşime devam etmek zorundayım. Tabii ki gelince işime devam edebiliyorum ama o aradaki boşlukta birçok şey değişiyor, adaptasyon sorunu yaşıyorsunuz. Bir kariyeriniz varsa bedelli olarak yapmak daha cazip geliyor. (K16)

Askerlik bedelli askerlik yapan erkekler için yemin töreni ile sonlanmaktadır. Uzun ve kısa dönem askerlik yapan erkekler ise usta birliğinden sonra terhis olmaktadır. Erkekler terhis olmadan önce arkadaşlarla ve komutanlarla vedalaşmak, yemek yemek, sohbet etmek, fotoğraf çekilmek gibi eylemler gerçekleştirmektedir. Askerliğin sonlanması ise erkeklerde farklı duygular yaratmaktadır. Bazı erkekler askerlik sonlandığı için sevindiğini, kendilerini daha özgür ve rahat hissettiğini belirtmektedir. Bunun nedeni; kısıtlanmış yaşamdan kurtulmak, “askerlik yükü”nün erkeklerin üzerinden kalkması ve sevdiklerine kavuşmaktır.

Askerlik bittiğinde çok mutluydum, üstümden bir yük kalkmıştı sonuçta. Hayatımın her döneminde karşıma çıkacak bir şeydi çünkü. (K2)

Özgür olduğumu hissettim çünkü ister istemez baskı oluyor üzerinde. (K4)

Sevinerek bitirdik çünkü bir görevi bitirdik. Ailemize kavuşacağımız için mutluyduk. (K26)

Bazı erkekler ise sevinç ve hüznü bir arada yaşadığını belirtmektedir. Erkekler sevdiklerine kavuşacağı ve “açık cezaevi” olarak tanımladıkları kısıtlı yaşamdan kurtulacakları için sevinirken kurulan dostluklar ve alışılan ortamdan ayrılacakları için üzülmemektedirler.

Açık cezaevinden kurtulmuşum gibi hissettim. Üzüldüğüm tek bir yanı vardı; orada birkaç kişiyle olan devamlı muhabbetimizi özledim. Bir süre sonra o hissiyatta gitti yanı. (K11)

Daha çok kurtardım kendimi gibi bakıyordum ama orası benim ait olduğum yerlerden biriymiş gibi geliyor. Orada yapabilirim diye düşünüyordum hayatımın geri kalanı için. Eve döneceğim için de sevinmiştim. Yarı yarıya diyebilirim. (K13)

Bir gün öncesinde bitsin diye dua edersin, o saatte de biraz daha kalsam diye dua edersin. Üzülmemek mümkün olmaz. Çünkü iyi bir arkadaş grubun varsa gerçekten, aile kadar önemlidir o arkadaş grubu. Hem üzülmüşüm hem sevinmiştim. (K29)

Askerden sonra erkekler kilo alıp vermek, saçların kısılması, bağışıklık kazanmak, daha dirençli olmak gibi fiziksel değişimler yaşadığı gibi olgunlaşmak, milli değerlere daha çok bağlanmak gibi değişimler de yaşamaktadır.

Askerden sonra görüşüme daha çok inandım. İnancımı daha da pekiştirdi, kendimle gurur duydum. Dedim ki ben böyle insanlarla beraber oturmuşum, böyle insanlara hizmet etmişim ya da onun emrini gerçekleştirmişim. (K7)

Askerden sonra bazı alışkanlıklar devam ettirildiği gibi yeni alışkanlıklar kazanılmakta ve çeşitli sorunlar yaşanmaktadır.

Askerden sonra inanılmaz derecede küfrediyordum ve bağırarak konuşuyordum. Orada çünkü mıy mıy olamazsın. Net, düzgün, hitabın iyi olacak. Koyun gibiler zaten. Artık herkese bağırarak bir şeyleri ifade etmek zorunda kalıyorsun. (K8)

Anksiyetem tırmanışa geçti, iyice nüksetti. 3-4 ay sürdü insanlarla sağlıklı iletişim kurmam. Özellikle kadınlarla 6 ayımı aldı. (K11)

Ben de yemekten teyzeme, halama, dayıma çok komutan çekmişim. Mesela yemek getirmişler. Yeter komutanım demişim. (K20)

Askerliğin sonlanmasına doğru sorumluluklarının farkına varan erkekler, bir sonraki erkeklik basamağı olan iş bulmaya yönelik de kaygılar yaşamaktadır. Askerliğini rütbeli olarak yapan K12, askeriyede kazandığı saygınlığını kaybetmemek adına iş konusunda seçici davrandığını belirtmektedir.

4 ay kadar işsiz kaldım. İş kaygılarım var, iş arıyorum. Bir yandan seçici olmaya çalışıyorum. Her işte çalışmak istemiyordum. Askerlikte

saygı duyulan birisi olduğum için her yerde de çalışmak istemiyordum. (K12)

Askerden ilk geldiğinde insan biraz hafızayı topluyor. Ne yapacağım, ne iş yapacağım? Sorumluluk yani. Askerden geldiğinde tabii yarın evleneceksin. İnsanın kafası geliyor. İş yok. Hemen işe başlasam diye düşünüyor. (K27)

Katılımcılara askerliğin olumlu yanları sorulduğunda 7 kişi askerliğin herhangi bir olumlu yanı olmadığını belirtmiştir. Diğer katılımcılara göre ise olumlu yanları; yeni arkadaşlar edinmek, sosyoekonomik ve sosyokültürel olarak düşük düzeydeki erkeklerle empati kurmak, toplu yaşama alışmak, gündelik yaşama faydalı eğitimler almak, sorumluluk almayı öğrenmektir. Bunun yanı sıra erkekler sabrı, düzeni, hiyerarşiyi, vatanı korumayı ve nefsinin ıslah etmeği öğrendiğini belirtmektedir.

Şöyle bir olumlu tarafını gördüm; biraz ben insanları dışarıdan yargılayabilen bir insanım. Orada herkes aynı görüldüğü için kimin ne olduğu belli olmuyor. Bir avukat görüyorsun ama avukat gibi görünmüyor ya da tam tersi hiçbir şeyi olmayan bir çocuk -belki psikolojisi bile bozuk ama- avukatla aynı gözüküyor mesela. Bu biraz bakış açımı değiştirdi orada. (K3)

Hava yağmurlu bile olsa karlı bile olsa seni çıkartıyorlar, sıraya sokuyorlar. Soğuk havada dışarıda sen Islanmışsın önemli değil. Orada biraz sabrı öğreniyorsun zaten. (K12)

Askerliğin olumlu tarafı vatanın nasıl korunacağını öğretiyor. İleride herhangi bir şey olduğunda ona hazır oluyorsun. (K19)

10 katılımcı askerliğin hiçbir olumsuz yanı olmadığını belirtmektedir. Diğer katılımcılara göre askerliğin olumsuz yanları; aileden ve sevdiklerinden uzak olmak, hiyerarşik yapı ve itaat, emir altında olmak, kısıtlı ve düzenli yaşam, hijyenik olmayan ortam ve toplu yaşam, şiddet, kaynakların israf edilmesi, askerlik süresidir.

Olumsuz olarak sürekli hasta olmam olabilir çünkü pis bir ortam vardı. Beş buçuk ayın dört ayı hastaydım. (K3)

Askere giderken mantığınızı bırakın derler. Doğru da söylüyorlar. Bırakacaksın mantığı orada. Sadece emirler neyse onu yerine getireceksin. Hatta şöyle derler “itaat et, rahat et”. İnsanlara itaat etmeyi, biat etmeyi öğretiyorlar. Bunların olumsuz olduğunu düşünüyorum. (K9)

Askerliğin uzun olması olumsuzdur. Ben her zaman şunu savunuyordum: Kısa ve sıkı bir askerlik yapılması gerekir. (K28)

Toplu ve düzenli yaşam, hiyerarşi vb. temalar askerliğin olumlu ve olumsuz olarak tanımlanma nedenleri arasında ortak olarak belirtilmiştir. Buna bağlı olarak, toplu ve kısıtlı yaşam bazı katılımcılar tarafından olumlu olarak değerlendirilirken bazı katılımcılar tarafından olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Benzer bir durum hiyerarşi konusunda da geçerlidir.

Katılımcılara zorunlu askerlik uygulamasından memnun olup olmadıkları sorulduğunda 6'sı yaşlı, 4'ü genç olmak üzere 10 kişi memnun olduğunu belirtmiştir. 4 katılımcı profesyonel ordu modeline geçilmesi gerektiği düşüncesindedir.

Türkiye'de askerlik bence bir meslek olmalı. Bunun eğitimleri olmalı. Bu eğitimlerde başarılı olanlar asker olmalı. (K2)

Belli bir ücret karşılığında maaşlı olarak belli bir yeterliliği gösterenler askerliğe başvuracak. Yeterli fiziksel ya da ruhsal özellikleri taşıyorsa alınacak ve maaşlı olarak bu mesleği yapacak. (K3)

6 katılımcı kişilerin kişisel istekleri doğrultusunda askerlik yapması gerektiğini savunmaktadır.

Zorunlu askerliği doğru bulmuyorum. İsteyen gitmeli. (K4)

Türkiye'de askerlik isteğe bağlı olmalı ama zorunluluk olarak da herkesin öğrenmesini isterim askeri disiplin ve askeri teçhizatın kullanılmasını. (K13)

Ülke savunması için gönüllülük temelinde askerliğin yapılması gerektiğini savunuyorum. Kim istiyorsa askere o gitmeli. (K24)

4 katılımcı farklı sürelerle tek tip askerlik yapılması gerektiğini düşünmektedir.

6 ay olmalı, tek tip olmalı. Kısa dönem uzun dönem olmamalı. Bedelli de olmamalı. (K8)

Bence Türkiye'de askerliği 12 ay boyunca herkes yapmalı, 6 ay az. (K14)

Türkiye'de askerlik eskideki gibi olsun. Eğitimleri görmesi lazım kaç ay olursa olsun. (K27)

Parayı vermeden herkes askerlik yapıp gelsin 1 aylık. (K31)

3 katılımcı bedelli askerlik ücretlerinde değişiklik olması gerektiği düşüncesindedir.

Örneğin; bir ay gidip kırk milyar veriyorsundur belki, hiç gitmeyip seksen milyar veriyorsundur. Bu tarz bir şeyin de uygulamada olması gerektiğini düşünüyorum. (K1)

Bedelli askerlikte kişinin gelirine göre belirlenseler. Mesela durumu yoktur. Ona göre bir ücret çıkartırlar veya adam milletvekili oğludur ona göre bir ücret tarifesi çıkartırlar. (K10)

Zorunlu askerlik bedelli olarak yapılabilir. Yaş sınırlaması ya da ücret düşürülebilir. En azından insan oraya gidip o havayı solumalı. (K16)

K20, kişilerin doğu görevi olarak icra ettikleri mesleklerinin askerlik görevi olarak sayılmasını önermektedir.

Adam doktor olmuş. Doktora aniden ihtiyaç var. Ee yok, askere gitmen lazım denilmemeli. Atıyorum o doktor mezun oldu. Onu Bitlis'e gönderirsin. Dersin ki sen 2 sene bu hastanede görev yapacaksın ve bunu askerliğine sayıyorum. Bana göre güzel bir çözüm olabilir. En büyük vatanseverlik bu. Çakma iki elbise giyip orada bir şey yapmak değil. (K20)

K29 ve K30 askerlik süresinin şartlara göre belirlenmesi gerektiği düşüncesindedir.

İhtiyaç ne kadarsa devlet onu bilir. Ekonomiye katkısı olan gençlerin eğer ihtiyaç yoksa oraya götürülüp çalıştırılmasına gerek yok. (K29)

Hayatın şartlarına bakmak gerekiyor. Dünya konjonktürüne göre bakmak gerekiyor. 6 ay ya da 1 yıl olması ihtiyaç durumuna göre belirlenir. (K30)

Yemin töreniyle toyluktan kurtulan bazı erkekler kendilerini “daha fazla asker” gibi hissetmektedir. Bu aynı zamanda erkekliğe bir adım daha yaklaşıldığı anlamına gelmektedir. Askeriyede düzen ve disiplin adı altında şiddeti ve hiyerarşik yapıyı öğrenen erkekler, bu sayede daha itaatkar bir hale getirilmektedir. Erkeklerin diğer erkekler tarafından tahakküm altına alınması ironik bir durum olsa da bazı erkekler bu sayede “adam” olunduğu düşüncesindedir. Bunun yanı sıra, askerlik

vazifesiyle militarizm ve milliyetçilik sürekli olarak yeniden inşa edilmektedir. Vatanseverlik söylemiyle savaşın yıkıcı etkileri göz ardı edilmekte ve erkekler vatani korumak uğruna ölümü dahi göze alabileceklerini düşünmektedir. Bu hem vatandaşlığın hem erkekliğin ispatı niteliğindedir. Şerefini korumak için ölümü göze alan bir erkek, iktidardan da en yüksek payı almaktadır. Askerliğin “adam” olmakla özdeşleştirilmesi bazı erkeklerin zorunlu askerliğe sıcak bakmasına neden olurken bedelli askerliğin ve vicdani reddin küçümsenmesine neden olmaktadır.

SONUÇ

Erkeklik genel olarak erkeklerin rasyonel, cesur, güçlü, saldırgan, dürüst, başarılı, risk almayı ve rekabet etmeyi seven, aktif vb. özelliklere sahip olduğu inancına dayanan bir toplumsal cinsiyet kategorisidir. Erkekliğin bir toplumsal cinsiyet kategorisi olarak kabul edilmesi, bu özellikleri erkeğin biyolojisine atfeden ataerkil söyleme meydan okumak anlamına gelmektedir. Kadınlık gibi erkeklik de toplumsal ve tarihsel bir yapıttır. Dolayısıyla evrensel ve tek bir erkeklikten bahsetmek mümkün değildir.

Moderniteden postmoderniteye geçişle birlikte erkeklik kavramında bazı kırılmalar yaşanmıştır. Üretim ilişkilerinin postfordizme evrilmesiyle birlikte; modernitenin duygusuz, rasyonel, kamusal erkeğine alternatif olarak daha belirsiz, tutarsız ve çoklu erkeklikler varlık kazanmıştır. Üretim ilişkilerinde yaşanan değişimler ve kadın-erkek arasındaki sınırların ortadan kalkmaya başlaması sonucunda artık erkekler de iletişim becerilerini geliştirmeye ve kişisel bakımına özen göstermeye başlamıştır. Bir erkeklik krizi olarak değerlendirilen bu durum için geliştirilen stratejiler, kadın düşmanlığı ve farklı erkekliklerin sisteme eklemlenmesidir. Yaşanan değişimler doğrultusunda; metroseksüel, retroseksüel, gettoseksüel, sapyoseksüel ve überseksüel olmak üzere farklı postmodern erkeklik algıları ortaya çıkmıştır. Bu postmodern erkeklik algıları birbirinden farklı kriterlere göre ayrılmaktadır.

Moda sektörünün erkekleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi sonucunda; dış görünüşüne özen gösteren, modayla ilgilenen, feminen yönleriyle barışık, şehirli erkekleri tanımlamak için metroseksüel kavramı ortaya konulmuştur. Retroseksüel kavramı ise geleneksel erkeklik imajını sürdürme eğiliminde olan muhafazakar ve marjinallikten uzak erkekleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Taşrada yaşayan işsiz, yoksul ve kültürel olarak yetersiz erkekleri tanımlamak için ise gettoseksüel kavramı ortaya konulmuştur. Überseksüellik ise kelimenin kökünde bulunan “über” ifadesinden anlaşıldığı gibi bir ideal olarak neslin en dikkat çekici erkeklerini tanımlamak için ortaya konulmuştur.

Erkeklik inşası, bireyin doğumuyla başlayarak hayatının sonuna kadar devam eden bir süreçtir. Erkeklik inşası her ne kadar kültürel ve zamansal olarak değişiklik

gösterse de Türkiye’de; sünnet olmak, askere gitmek, iş bulmak, evlenmek ve baba olmak üzere beş aşamada gerçekleşmektedir. Sünnet olarak erkeklik serüvenine adım atan erkek, “vatan borcu”nu ödeyerek erkeklığe bir adım daha yaklaşmaktadır. Askerliğin başarılı bir biçimde tamamlanması erkeklerin iş bulmasını da kolaylaştırmaktadır. İş bularak “eve ekmek getiren” konumuna erişen erkek, artık evliliğe hazır hale gelmektedir. Evlenen erkekten beklenen ise baba olmasıdır. Bu beş aşamanın sağlıklı şekilde tamamlanması erkeğin “tam” olarak nitelendirilmesine ve hegemonik erkek konumuna erişmesine zemin hazırlamaktadır.

Önemli bir erkeklik inşa aşaması olan askerlik bu araştırmanın temel konusudur. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan tüm sağlıklı erkekler için bir zorunluluk olan askerlik; erkeklerin eğitilmesi, toplumsal cinsiyet kalıplarına uydurulması, fiziksel ve duygusal olarak dayanıklı hale getirilmesi, farklı erkekliklerle etkileşim kurması, ulusal birlik duygusuna sahip olması, şiddeti ve hiyerarşiyi öğrenmesi gibi pek çok işleve sahiptir. Askerlik Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan tüm sağlıklı erkekler için ortak bir vazife olsa da her erkek askerliğe yönelik farklı düşüncelere ve deneyimlere sahiptir.

Askerlik, militarizm ve toplumsal cinsiyet kavramlarının ilişkiselliğini ortaya koymaktadır. Militarizmi anlaşılır kılmak bakımından ise en önemli kavramlardan biri milliyetçiliktir. Sanayi devrimiyle feodal dönemin kapanması ve kapitalizm, modern bir ideoloji olan milliyetçiliğin zeminini hazırlamıştır. Bütünlük fikrine dayanan milliyetçilik, biz ve öteki ayrımıyla “öteki”ne ait değerleri sürekli olarak aşağılayarak vatanın maddi manevi bütünlüğünü sağlamayı hedeflemektedir. Ulus kavramını temele alan milliyetçi ideoloji ortak dil, tarih ve kültürle milli kimliğe ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda ulus devletlerin milliyetçilikler tarafından inşa edildiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Milliyetçi ideoloji doğrultusunda gerçekleştirilen savaşlar ulus-devletlerin inşasında büyük öneme sahiptir. Ulus-devletlerin inşasının baş aktörü ise vatandaş ordularıdır.

Türk milliyetçiliğinde ordu ve askerlik büyük bir öneme sahiptir. Ordu-millet mitine dayanan Türk milliyetçiliğine göre, Türklerin en iyi özelliği iyi bir asker ve savaşçı olmasıdır. Ordu-millet mitiyle paralellik gösteren zorunlu askerlik uygulaması; eğitim ve disiplinle, sadık ve milliyetçi vatandaşlar yaratmayı

amaçlamaktadır. Dolayısıyla; askerlik yapmak ve vatani korumak, Türk vatandaşlığının ödevi olduğu gibi Türk kültürünün de ayrılmaz bir parçasıdır. Bu vazifeyi yerine getiren erkekler ise bu vazifeden muaf tutulan kadınlara ve erkeklere göre vatandaşlık bağlamında daha yüksek bir konuma erişmektedir. Milliyetçiliklerin cinsiyetçi yaklaşımı erkeği vatani korumakla görevlendirip değerli bir özneye dönüştürürken kadını korunması gereken bir özneye dönüştürerek ikincilleştirmektedir.

Ataerkil düzenin ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretilmesi bağlamında askerliğin kritik bir öneme sahip olması bu çalışmayı gerçekleştirmemin temel sebebidir. Farklı erkekliklerin askerliği nasıl algıladığı ve deneyimlediğini ortaya koymayı amaçlayan bu nitel araştırma kapsamında; askerlik vazifesini tamamlamış 23-30 yaş arası 16 genç erkek ve 60-70 yaş arası 16 yaşlı erkekle yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İstanbul’da gerçekleştirilen bu araştırmaya dahil edilen ilçeler ise “İstanbul Yaşam Kalite Endeksi”ne göre belirlenmiştir. Katılımcılardan elde edilen verilerin ise betimsel analizi yapılmıştır.

Farklı erkekliklerin belirlenmesinde; dış görünüme verilen önem, ilgilenilen sporlar, bakım rutinleri, kullanılan kişisel bakım ürünleri, pahalı marka ürünlerin kullanımı, alışveriş alışkanlığı, müzik kültürü, yaşanan semt, gelir düzeyi, eğitim durumu, kültürel/kişisel gelişim sağlamaya yönelik gerçekleştirilen aktiviteler büyük öneme sahiptir. Buna bağlı olarak 4 farklı erkeklik algısı ortaya konulmuştur. Bunlar; metroseksüel, retroseksüel, gettoseksüel ve sapyoseksüeldir. Überseksüellik bir ideal olarak değerlendirildiği için sahadan buna dair bir veri elde edilememiştir. Sahadan elde edilen veriler doğrultusunda katılımcıların 4’ü metroseksüel, 4’ü gettoseksüel, 4’ü sapyoseksüel ve 20’si retroseksüel olarak değerlendirilmiştir.

Katılımcıların büyük bir kısmının retroseksüel erkeklerden oluşması tesadüf değildir. Dış görünüme gösterilen özenin geylik ve kadınsılıkla özdeşleşmesi, ülkemizde metroseksüellik yerine geleneksel erkeklik imajının devamı olarak görülen retroseksüelliğin yaygın erkeklik imajı olma nedenleri arasındadır. Keza yaşın ilerlemesiyle dış görünüme gösterilen özenin azalması veya alışveriş sıklığının azalması da metroseksüel olarak değerlendirilen erkeklerin tümünün gençlerden oluşmasının nedenidir. Eğitim seviyelerinin yükselmesi ve asgari ücretin üstünde

maaş alınması gettoseksüel olarak değerlendirilen erkeklerin oranının düşük olma nedenlerindendir. Getto olarak tanımlanan semtlerde yaşayan 8 genç erkekte yalnızca 1'i ortaokul mezunuyken 1 katılımcı da yüksek lisans öğrencisidir. Dolayısıyla getto olarak tanımlanan semtlerde ikamet eden tüm erkeklerin gettoseksüellikle ilişkilendirilmesi yanlış olacaktır. Aynı şekilde, yaşam kalitesi yüksek semtlerde ikamet eden tüm erkeklerin de metroseksüellikle ilişkilendirilmesi yanlış olacaktır. Kişilerin kültürel sermayeleri göz önünde bulundurulduğunda ise yalnızca 4 katılımcı sapyoseksüel olarak değerlendirilmektedir. Farklı erkeklikleri anlaşılır kılmak bakımından yapılan bu ayırım sonucunda, bu erkeklerin askerlik deneyimleri ve pratikleri değerlendirilmiştir.

Sahadan elde edilen veriler doğrultusunda; metroseksüel, retroseksüel, gettoseksüel ve sapyoseksüel erkeklerin askerlik algısı ve pratiklerinin farklılaştığını söylemek oldukça zordur. Kişilerin askerlik algısı ve deneyimlerinin farklılaşmasında sahip oldukları imajdan ziyade militarizmle ilişkilendirilme biçimleri etkilidir. Erkeklerin askerlik algısı ve pratiklerinde fark yaratan temel neden, sahip olunan politik görüş ve milliyetçi ideolojinin içselleştirilme düzeyidir.

Milliyetçi ailelerde büyümüş ve politik görüşünü milliyetçi olarak tanımlayan katılımcılar, militarist değerlere gönülden bağlı olmaları nedeniyle bunun bir uzantısı olan zorunlu askerliğe karşı da olumlu düşüncelere sahiptir. Bu erkekler için askerlik süreci sevinç, heyecan ve merak gibi duygularla başlamaktadır. Militarist değerlerin pekiştirilmesine yönelik coşkulu asker uğurlamalarının da yine milliyetçi katılımcılar tarafından gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Metroseksüel, retroseksüel, gettoseksüel fark etmeksizin tüm milliyetçi katılımcılar; askerde verilen savunma ve gündelik yaşam eğitimlerinin, öğretilen disiplin, düzen ve hiyerarşinin faydalı olduğu düşüncesindedir. Militarizm ve milliyetçi ideoloji sistematik şiddetin de göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla askeriyede uygulanan her türlü şiddet milliyetçi katılımcılar tarafından düzen ve disiplin adı altında meşrulaştırılmaktadır. Bu katılımcılar verilen eğitimler, öğretilen düzen ve disiplin, uygulanan şiddet aracılığıyla erkeklerin olgunlaştığı ve “adam” olduğu şeklindeki geleneksel düşüncüyü sürdürmektedir. Askerliği daha çok erkek işi olarak tanımlayan bu katılımcılar, her sağlıklı Türk vatandaşının askerlik yapması gerektiğini belirtirken vicdani redde de şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda, bir alternatif olan bedelli

askerlik uygulaması bazı milliyetçi erkekler tarafından devlete maddi katkı sağlaması bakımından olumlu olarak değerlendirilirken bazıları bunu yarım askerlik olarak değerlendirmekte ve bedelli askerliğin erkekleri “adam” etmediğini düşünmektedir.

Milliyetçiliğin bireylerin kültürel sermayesinden bağımsız olması, militarizmin gücünü daha anlaşılır kılmaktadır. Okuma-yazma bilmeyen ve yüksek lisans öğrencisi katılımcıların aynı ideolojiye sahip olması ve askerliğe yönelik olumlu düşüncelere sahip olması buna iyi bir örnektir. Eğitim durumunun yanı sıra; yaş, ikamet edilen yer, etnik köken, gelir seviyesi vb. değişkenler de anlamlı bir fark yaratmamaktadır. Bu bağlamda; artık kişisel bakımına özen gösteren, vücut geliştirme sporlarıyla uğraşan, temel bakım rutinlerinin dışına çıkan, pahalı marka ürünler kullanan, alışveriş kültürü olan, popüler müzikler dinleyen metroseksüel ve milliyetçi bir “savaşçı” erkek figürden bahsetmek mümkündür.

Milliyetçiliğin yanı sıra; politik görüşünü solcu, muhalif, sosyalist, liberal, demokrat, Kemalist, Marksist-Leninist olarak tanımlayan katılımcılar da vardır. Genel olarak bakıldığında bu katılımcıların askerliğe yönelik düşüncelerinin olumsuz olduğu görülmektedir. Askere giderken daha çok korku, kayıtsızlık, tedirginlik gibi duygular hisseden bu erkekler askerliği bir yük olarak değerlendirmekte ve zorunluluktan askere gittiğini belirtmektedir. Askeriyede yapılan pek çok iş bu katılımcılar tarafından bir mantığa oturtulamamakta ve “angarya” olarak değerlendirilmektedir. Askeriyede düzen ve disiplin sağlamak adı altında uygulanan şiddet ise bu katılımcılar tarafından olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Politik görüşü nedeniyle daha anti-militarist bir tutuma sahip olan bu erkekler, geleneksel düşüncenin aksine askerliğin erkekleri olgunlaştırmadığı ve “adam” etmediği düşüncesindedir. Daha çok vicdani reddi savunan bu katılımcılar askerliğin kişinin isteğine bağlı olması gerektiğini belirtmektedir.

Kültürel sermayenin artması ve anti-militarizm arasında doğrusal bir ilişki olduğunu söylemek zordur. Buna örnek olarak, kendisini anti-militarist ve hümanist olarak tanımlayan bir katılımcının ilkokul mezunu olması gösterilebilir. Benzer biçimde yaş, ikamet edilen yer, etnik köken, eğitim durumu, gelir seviyesi vb. değişkenler bu noktada da anlamlı bir fark yaratmamaktadır. Bu bağlamda;

günümüzde politik görüşü çerçevesinde zorunlu askerliğe ve militarizme karşı olan metroseksüel, retroseksüel ve gettoseksüel erkeklerden de bahsetmek mümkündür.

Militarizmin içselleştirilmesi, bazı noktalarda milliyetçi ideolojiye sahip katılımcılar ve muhaliflerin ortaklaşmasına neden olmaktadır. Sapyoseksüel olarak değerlendirilen katılımcılar buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Kendilerini demokrat, cumhuriyetçi, sosyalist-komünist, solcu olarak tanımlayan bu katılımcılar genel anlamda askerliğe yönelik olumlu düşüncelere sahip olmasalar da; askeriyedeki tektipleştirme, hiyerarşi, savaş durumunda vatanın korunması gibi konularda olumlu düşüncelere sahiplerdir. Emekli akademisyen olan bir katılımcının askeriyedeki pek çok uygulamadan memnun olmamasına rağmen askerliğin erkeklere sabrı öğrettiği ve onları “adam” ettiği söylemi buna örnek olarak gösterilebilir.

Özetle, postmoderniteyle ortaya çıkan yeni erkeklik algıları bağlamında erkeklerin askerliğe yönelik algı ve pratiklerinde bir farklılaşma ortaya konulamamaktadır. Erkeklerin askerlik algısı ve pratikleri, militarizm ve milliyetçilikle ilişkilennmeleri bağlamında farklılaşmaktadır. Dolayısıyla günümüzde, “metroseksüel bir savaşçı” figürden ve “gettoseksüel bir anti-militarist” figürden bahsetmek mümkün hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Akgül, Ç., (2011). Cinsiyet ve Militarizm, Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Akman, Ş. T. (2011). Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), s.80-109.
- Aktaş, F. O., (2010). Türkiye’de Erkekliğin Kurgulanışında Askerliğin Yeri, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Altınay, A. G. ve Bora, T. (2002). Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik. Bora ve Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (ss. 140-154). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altınay, A. G. (2016). Ordu-Millet-Kadınlar: Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu Sabiha Gökçen. Altınay (Der.), *Vatan Millet Kadınlar* (ss. 261-294). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altınay, A. G. (2016). Giriş: Milliyetçilik, Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm. Altınay (Der.), *Vatan, Millet, Kadınlar* (ss. 15-32). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arık, E. (2016). Erkeklik Çalışmaları. Saygılıgil (Der.), *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (ss. 231-248). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Atay, T. (2019). *Çin İşi Japon İşi: Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değiniler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atkaya, K., (2004) Gettoseksüeller Metroseksüellere Karşı, <https://www.hurriyet.com.tr/gettoseksuel-metroseksuele-karsi-197777> Erişim Tarihi: 28. 03. 2021.
- Avşar, S. (2017). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Tarihsel Rollerini Yitiren Erkekliğin Çöküşü: Küllerinden “Yeni Erkek”liğin Doğuşu. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), s.224-241.
- Barutçu, A., (2013). Türkiye’de Erkekliğin İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Bayrakdar, S., (2020). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Sembolik Şiddet Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Yüksek Lisans Tezi, *Bursa Uludağ Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bursa.

BBC, (2015) En acılı böcek ısırığı hangisidir?, https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2015/03/150317_vert_ear_bocek_isirigi
Erişim tarihi: 01. 06. 2021.

Berktaş, F. (2012). *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis

Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3, s.108-114.

Biricik, A. (2020). 'Erkek Adam' Ezberini Bozmak Üzerine: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Sisteminin Resmi Söylem Üzerinden Kurgulanması. Mutluer (Der.), *Cinsiyet Halleri: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları* (ss. 232-246). İstanbul: Varlık Yayınları.

Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler* (H. Tufan, Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2018). *Eril Tahakküm* (B. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bozok, M. (2011). *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*. Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi Derneği, İstanbul.

Bozok, M., (2013) Constructing Local Masculinities: A Case Study From Trabzon, Doktora Tezi, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Bozok, M. (2018). Türkiye'de Ataerkillik, Kapitalizm ve Erkeklik İlişkilerinde Biçimlenen Babalık. *Fe Dergi*, 10(2), s.31-42.

Cambridge Dictionary, (t.y.)
<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/sapiosexual>
Erişim Tarihi: 30. 03. 2021.

Chatterjee, P. (2016). Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm. Altınay (Der.), *Vatan Millet Kadınlar* (ss. 103-127). İstanbul: İletişim Yayınları.

Connell, R.W. (2019a). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika* (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Connell, R.W. (2019b). *Erkeklikler* (N. Konukcu, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Çağırkan, B. (2018). Kimlik Ögesi Olarak Erkeklik Kavramı ve Postmodern Toplumlarda Farklı Erkeklik Algıları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(5), s.93-105.
- Demez, G. (2005). *Kabadayıdan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Doğan, E., (2019). Türkiye’de Milliyetçilik ve Militarizmin Erkeklik İnşasındaki Yeri, Yüksek Lisans Tezi. *Mersin Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Mersin.
- Enloe, C. (2003). *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset* (B. Kurt ve E. Aydın, Çev.) İstanbul: Çitlenbik Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2013). Erkek Dergilerinde Sağlıklı Erkek Neden İdeal Erkektir? Men’s Health Dergisi’nde Hegemonik Erkeklik ve Popüler Sağlık Söylemi. *İletişim*, s.133-154.
- Friedan, B. ve Tan, M. (2019). Sigmund Freud’un Cinsel Tekbenciliği. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 13(1), s.291-315.
- Goldberg, H. (1992). *Erkek Olmanın Tehlikeleri* (S. Budak, Çev.) Ankara: Öteki Yayınevi.
- Göksu, R. (2017). Yargılanan Vicdani Ret Hakkı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 129, s.37-62.
- Gözdaşoğlu Küçükalioglu, E. (2019). Milliyetçilik Kuramları ve Toplumsal Cinsiyet: Genel Bir Değerlendirme. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), s.151-163.
- Güleç, M. M. (2011). Kutsal ve Profan Unsurların Bir Arada Yaşatıldığı Kutlamalar. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(4), s.65-71.
- Haddad Jr., V., Bosmia, A. N., Griessenauer, C. J. ve Tubbs, R. S. (2015). Ritualistic Envenomation by Bullet Ants Among the Sateré-Mawé Indians in the Brazilian Amazon. *Wilderness & Environmental Medicine*, 26(2), s.271-273.
- Hobsbawm, E. J. (1995). *1970’lerden Günümüze Milletler ve Milliyetçilik* (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- hooks, b. (2004). *The Will To Change: Men, Masculinity and Love*. New York: Atria Books.

Horney, K. (2019). Kadın Psikolojisi (B. Onur, Çev.). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 14(1), s.141-154.

Kandiyoti, D. (2019). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.

Karacagil, Z. (2017). Erkek Bedenin Kurgulanmasında “Askerlik Hizmeti”. *Journal of Human Sciences*, 14(4), s.4410-4424.

Kasımoğlu, A. (2016). Milliyetçiliğe Dair Çözümlemelerde Toplumsal Cinsiyet Olgusu. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), s.241-273.

Kırımlı, Y. (2010). Yetişkin Olmaya İlk Adım “Sünnet”. *Antropoloji*, 24, s.19-35.

Kocabaş Atılğan, D. K. (2013). Antik Yunan’da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 10, s.15-27.

Lambdaistanbul. (2006). *Ne Yanlış Ne de Yalnızız (Bir Alan Araştırması: Eşcinsel ve Biseksüellerin Sorunları)*. İstanbul: Berdan Matbaacılık.

Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Milliyet, (2003) Metroseksüellerin Ayak Sesleri, <https://www.milliyet.com.tr/kultur-sanat/metroseksuellerin-ayak-sesleri-5151612> Erişim Tarihi: 28. 03. 2021.

Mutluer, N. (2020). Türkiye’de Cinsiyet Hallerinin Sınırları. Mutluer (Der.), *Cinsiyet Halleri: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları* (ss. 14-30). İstanbul: Varlık Yayınları.

Nagel, J. (2016). Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik. Altınay (Der.), *Vatan Millet Kadınlar* (ss. 65-101). İstanbul: İletişim Yayınları.

Najmabadi, A. (2016). Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korunmak. Altınay (Der.), *Vatan Millet Kadınlar* (ss. 129-167). İstanbul: İletişim Yayınları.

Online Etymology Dictionary, (t.y.) <https://www.etymonline.com/search?q=patriarch> Erişim Tarihi: 05. 01. 2020.

- Onur, H. ve Koyuncu, B. (2004). “Hegemonik” Erkekliğin Görünmeyen Yüzü: Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik Oluşumları ve Krizleri Üzerine Düşünceler. *Toplum ve Bilim*, 101, s.31-49, İstanbul: Birikim Yayıncılık.
- Orhun, O. ve Delibaş, K. (2021). Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Raewyn Connell. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 14(1), s.14-30.
- Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), s.21-39.
- Özbay, C. ve Baliç, İ. (2004). Erkekliğin Ev Halleri. *Toplum ve Bilim*, 101, s.89-103, İstanbul: Birikim Yayıncılık.
- Özcan, B., Şenkaya, S., Özdin, Y. ve Dinç, A. (2018). Türkiye’deki İntihar Vakalarının Çeşitli Kriterlere Göre İstatistiksel Olarak İncelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40), s.11-34.
- Özçelik, P. (2011). 12 Eylül’ü Anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(01), s.73-93.
- Saigol, R. (2016). Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri. Altınay (Der.), *Vatan Millet Kadınlar* (ss. 227-259). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Salzman, M., Matathia, I. ve O’Reilly, A. (2006). *Erkeklerin Geleceği: Metroseksüellikten Überseksüelliğe* (Ö. Gezerler, Çev.) İstanbul: Mediacat.
- Sancar, S. (2016). *Erkeklik: İmkânsız İktidar. Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Saygılıgil, F. (2016). Giriş. Saygılıgil (Der.), *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (ss. 9-16). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Segal, L. (1992). *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler* (V. Ersoy, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Selek, P. (2018). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sıgın, A. (2018). Connell'ın "Erkeklikler" Teorisinde İşbirlikçi Erkek, Madun Erkek ve Marjinal Erkek: Hegemonik Erkekliğin Kavramsal Hegemonyası. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, s.163-175.

Simpson, M., (2002) Meet the Metrosexual, <https://www.salon.com/2002/07/22/metrosexual/> Erişim Tarihi: 28. 03. 2021.

Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik* (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Sultana, A. (2019). Ataerkillik ve Kadının İkincilliği; Kuramsal Bir Analiz (S. Altay, Çev.). *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1(23), s.417-427.

Sünbuloğlu, N. Y. (2013). Giriş: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik) lere Dair Bir Çerçeve. Sünbuloğlu (Der.), *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek (lik) ler* (ss. 9-44). İstanbul: İletişim Yayınları.

Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi* (E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Şahin, H. (1998). Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Ordusu. *Erdem*, 32, s.587-620.

Şeker, M. (2015). Quality of Life Index: A Case Study of Istanbul. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 23, s.1-15.

Tarhan, M. (2020). Zorunlu Askerlik ve Sivil Alternatif Hizmete Direniş Olarak Vicdani Red. Mutluer (Der.), *Cinsiyet Halleri: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları* (ss. 247-255). İstanbul: Varlık Yayınları.

TBMM, (t.y.) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=72 Erişim Tarihi: 25. 05. 2022).

Topuzkanamış, E. (2012). Max Weber'de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonalite. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), s.253-274.

TÜİK, (2021) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500#:~:text=%C4%B0stanbul'un%20n%C3%BCfusu%2C%20bir%20%C3%B6nc%20ki,840%20bin%20900%20ki%C5%9Fi%20oldu)

[45500#:~:text=%C4%B0stanbul'un%20n%C3%BCfusu%2C%20bir%20%C3%B6nc%20ki,840%20bin%20900%20ki%C5%9Fi%20oldu](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500#:~:text=%C4%B0stanbul'un%20n%C3%BCfusu%2C%20bir%20%C3%B6nc%20ki,840%20bin%20900%20ki%C5%9Fi%20oldu) Erişim Tarihi: 30. 05. 2022.

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, (t.y)
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf> Erişim Tarihi: 25. 01. 2021.

Uçan, G. (2012). Post-Modern Erkek(lik). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), s.262-271.

Urban Dictionary, (2021) <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Sapien>
Erişim Tarihi: 30. 03. 2021.

Üstel, F. (2008). “*Makul Vatandaş*”ın Peşinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Vargel Pehlivan, P. (2017). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kuramsal Yaklaşımlar: Bir Literatür Taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, s.497-521.

Yahşi, F. (2017). Modernleşme Kavramı Çerçevesinde Ernest Gellner’in Milliyetçilik Kuramına Bakış. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(18), s.699-710.

Yaman, A. E. (1988). Milli Ordu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 1(02), s.117-140.

Yuval Davis, N. (2020). *Cinsiyet ve Millet* (A. Bektaş, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Yüksel, E. (2013a). Bir Savaş Anlatısı Olarak Nefes: Vatan Sağolsun ve Hegemonik Erkeklik Krizi. *Fe Dergi*, 5(1), s.14-31.

Yüksel, E., (2013b) 2000’ler Türkiye Sinemasında Erkeklik Krizi ve Erkek Kimliğinin İnşası, Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Walby, S. (1990). *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.

Wikipedia, (2022) Land Diving, https://en.wikipedia.org/wiki/Land_diving Erişim Tarihi: 19. 04. 2022.

EK 1

GÖRÜŞME FORMU

Araştırma Sorusu:

Farklı erkek(lik)ler askerliği nasıl algılamakta ve deneyimlemektedir? Moderniteden postmoderniteye geçişle birlikte erkek(lik)lerin askerlik algısı ve pratiklerinde ne gibi dönüşümler yaşanmaktadır?

Yer:

Tarih ve saat (başlangıç – bitiş):

Görüşmeci:

GİRİŞ

Merhaba, adım Deniz Sever ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde Prof. Dr. Vefa Saygın Öğüt ile danışmanlığında yüksek lisans tezimi yürütmekteyim. Erkeklerin askerlik algısı ve pratikleri üzerine bir araştırma yapıyorum ve bu konu hakkında sizinle konuşmak istiyorum. Bu görüşmeyi gerçekleştirme amacım, farklı erkek(lik)lerin askerlik algısı ve askerliği nasıl deneyimlediğine dair anlamlı veriler elde etmektir. Bu araştırmada toplumsal değişimlerle birlikte farklı erkeklik algılarının ortaya çıktığı ve bu doğrultuda erkeklerin askerlik algısı ve pratiklerinde değişimler yaşandığı savından yola çıkılmıştır. Bu bağlamda soracağım sorular dahilinde görüşlerinizi öğrenmem araştırmam açısından önem arz etmektedir.

- Bu araştırmada gizlilik esastır dolayısıyla elde edilen verilerin tümü gizli kalacaktır. Bu bilgiler tez danışmanım dışında üçüncü şahıslarla paylaşılmayacaktır. Elde edilen veriler anonim olarak değerlendirilecektir.
- Başlamadan önce, konuya ilişkin belirtmek istediğiniz bir düşünce ya da sormak istediğiniz bir soru var mı?
- Veri analizini kolaylaştırmak için görüşmeyi kaydetmek istiyorum. Bunun sizce bir sakıncası var mı?
- Görüşmenin yaklaşık olarak 40-50 dakika süreceğini tahmin ediyorum. İzninizle sorulara başlamak istiyorum.
- Vereceğiniz içten ve samimi cevaplar için şimdiden teşekkür ederim.

GÖRÜŞME SORULARI

A. Kimlik Bilgileri

1. Yaşınız nedir?
2. Medeni durumunuz nedir? Evli iseniz çocuğunuz var mı? Var ise cinsiyeti nedir?
3. Mesleğiniz nedir?
4. Doğum yeriniz ve yaşadığınız semt neresidir?
5. Eğitim durumunuz nedir?
6. Aylık geliriniz ortalama olarak ne kadardır?
7. Etnik kökeniniz nedir? (Türk, Kürt, Laz, Çerkes vb.)
9. Politik görüşünüzü nasıl tanımlarsınız? (Milliyetçi, muhafazakar, Kemalist, solcu vb.)

B. Erkeklik

9. Kendinizi kişisel olarak nasıl bir erkek olarak tanımlarsınız? (Güçlü, mantıklı, duygusal, muhafazakar, acıya dayanıklı, geleneksel değerlere bağlı, maceraperest, risk almayı seven vb.)
 10. Kendinizi fiziksel olarak nasıl bir erkek olarak tanımlarsınız? (Kuvvetli, zayıf, güçlü, dayanıksız vb.)
 11. Erkeklerin egemen olduğu bir düzen hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Sonda: Erkek egemen bir düzenin olumlu ya da olumsuz yönleri sizce nedir?
12. Fiziksel şiddete bakış açınız nedir ve gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?
 13. Çevrenizdeki kadınlara yönelik tutum ve davranışlarınız nasıl? (Saygılı, mesafeli, muhafazakar vb.)
 14. Ev işleri yapar mısınız? Evet ise ne tür işler yaparsınız? Erkeklerin ev işi yapmasına ilişkin düşünceniz nedir? (Yemek yapmak, temizlik, çocuk bakmak vb.)
 15. Spor yapar mısınız? Evet ise hangi sporları yaparsınız? Sporla ilgileniyorsanız spor müsabakalarını medyadan veya tribünden takip eder misiniz?

16. Kişisel bakımınızı nasıl sağlarsınız? (Duş almak, berbere gitmek, bakım ürünleri kullanmak, lazer epilasyon vb.) Dış görünüşünüze ne kadar önem veriyorsunuz? Ne tür bakım ürünleri kullanıyorsunuz? (Sabun, tıraş losyonu, parfüm, peeling, cilt bakım ürünleri vb.)

17. Modayı ne kadar takip ediyorsunuz ve pahalı marka ürünler kullanıyor musunuz? İmitasyon (taklit) ürünlere bakış açınız nedir?

18. Ne sıklıkla giyim alışverişi yaparsınız? Ne sıklıkla kozmetik alışveriş yaparsınız? Hangi amaçla alışveriş yaparsınız? (Eğlence, koleksiyonun eksik parçasını tamamlama, ihtiyaç vb.)

19. Hangi tarz müzikler dinlersiniz? (Pop, Rock, Elektronik, Halk Müziği, Türk Sanat Müziği vb.)

20. Kültürel ve kişisel gelişiminizi nasıl sağlarsınız? (Seminarlere katılmak, kitap okumak, sinemaya gitmek, konsere gitmek, gazete okumak vb.)

21. Geçmişten günümüze erkeklerin değiştiğini düşünüyor musunuz? Cevabınız evet ise ne gibi değişimler olduğunu düşünüyorsunuz? Bu durumda kendinizi nasıl konumlandırırsınız?

C. Askerlik

22. Askerliğinizi ne kadar süre ve hangi rütbeyle yaptınız?

23. Askere gitmeden önce askerliğe ilişkin duygu ve düşünceleriniz nelerdi? (Korku, heyecan, sevinç, merak vb.)

24. Askerlik muayenesinde neler yaşadınız? Bu esnadaki duygu ve düşünceleriniz nelerdi? Genel bir uygulama olarak askerlik muayenesini nasıl değerlendirirsiniz?

25. Askere giderken ne gibi törenler gerçekleştirdiniz? (Asker uğurlaması, veda yemeği, aile ziyaretleri vb.)

26. Askeriyedeki tekipleştirme (üniforma, tek tip tıraş vb.) hakkında olumlu ya da olumsuz düşünceleriniz nelerdir?

27. Askerliğin erkekleri olgunlaştırdığı, disipline ettiği (adam ettiği) görüşü hakkında ne düşünüyorsunuz?

28. Acemi birliğindeki sıradan bir gününüzü anlatır mısınız? Toplulukla yaşamak sizi nasıl etkiledi?
29. Acemilik döneminde yaşadığınız olumlu veya olumsuz olaylar nedir? Bu olaylar sizi nasıl etkiledi?
30. Yemin töreninde neler yaşadınız ve ne gibi duygular hissettiniz?
31. Maruz kaldığınız veya tanık olduğunuz sözlü, psikolojik ve fiziksel şiddet olayları oldu mu? Cevabınız evet ise bu olaylar sizi nasıl etkiledi ve askeriye'deki şiddet olaylarını nasıl değerlendirirsiniz?
32. Askeriye'deki devrecilik anlayışı ve gruplaşmaya (hemşehricilik) yönelik düşünceleriniz nelerdir?
33. Askeriye'deki hiyerarşi (ast-üst ilişkisi) hakkında ne düşünüyorsunuz?
34. Savaş olgusu hakkındaki duygu ve düşünceleriniz nelerdir ve savaşa katılmak konusunda ne düşünüyorsunuz?
35. Askerlik bitiminde ne gibi törenler gerçekleştirdiniz? (Arkadaşlarla yemek yemek vb.) Askerlik sonlandığında ne gibi duygu ve düşünceler içerisindeydiniz?
36. Askerlik sonrasında herhangi bir değişim yaşadınız mı? (Fiziksel, ruhsal, gündelik yaşam vb.) Evet ise ne gibi değişimler yaşadınız?
37. Askerliğin olumlu veya olumsuz tarafları nelerdir? Bunların size katkısı nedir?
38. Askerliğin sizi daha fazla erkek kıldığını düşünüyor musunuz?
39. Askerliğin erkek işi olarak tanımlanmasına karşı bakışınız nedir ve kadınların askerliğe katılmasını nasıl değerlendirirsiniz?
40. Askerliğin Türk vatandaşlığının ayrılmaz bir parçası ve vatanı korumak için bir zorunluluk olduğunu görüşü hakkında ne düşünüyorsunuz?
41. Zorunlu askerlik, bedelli askerlik ve vicdani ret hakkında ne düşünüyorsunuz?
42. Zorunlu askerlik uygulamasından memnun musunuz? Eğer değilseniz Türkiye'de askerlik uygulaması sizce nasıl olmalıdır?

EK 2

K1: 29 yaşında. Bekar. Bilgisayar mühendisi. Bahçelievler, İstanbul doğumlu ve Şişli'de yaşıyor. Lisans mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 20 bin lira. Etnik kökeni Türk. Herhangi bir politik görüşe sahip değil.

K2: 29 yaşında. Bekar. Kimya mühendisi. Edirne doğumlu ve Beşiktaş'ta yaşıyor. Lisans mezunu. Aylık geliri 10 bin lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü Kemalist olarak tanımlıyor.

K3: 30 yaşında. Bekar. Ressam. Kastamonu doğumlu ve Sarıyer'de yaşıyor. Lisans mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 7-8 bin lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü liberal olarak tanımlıyor.

K4: 26 yaşında. Bekar. Elektrik teknikeri. Karabük doğumlu ve Beyoğlu'nda yaşıyor. Önlisans mezunu. Aylık geliri 5 bin lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü solcu olarak tanımlıyor.

K5: 30 yaşında. Bekar. Barmen. Aydın doğumlu ve Şişli'de yaşıyor. Lise mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 7 bin lira. Etnik kökeni Kürt. Herhangi bir politik görüşe sahip değil.

K6: 23 yaşında. Bekar. Memur. Üsküdar, İstanbul doğumlu ve Maltepe'de yaşıyor. Açık lise öğrencisi. Aylık geliri 6 bin 200 lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü milliyetçi olarak tanımlıyor.

K7: 25 yaşında. Bekar. Finans uzmanı. Niğde doğumlu ve Maltepe'de yaşıyor. Önlisans mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 6-7 bin lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü milliyetçi olarak tanımlıyor.

K8: 30 yaşında. Bekar. Ticaretle uğraşıyor. Beyoğlu, İstanbul doğumlu ve Şişli'de yaşıyor. Lise mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 12-13 bin lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü milliyetçi, Kemalist olarak tanımlıyor.

K9: 27 yaşında. Bekar. Mübaşir, memur. Mersin doğumlu ve Sancaktepe'de yaşıyor. Önlisans mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 5 bin lira. Etnik kökeni Yörük, Türkmen. Politik görüşünü Kemalist olarak tanımlıyor.

K10: 27 yaşında. Mübaşir, memur. Tokat doğumlu ve Gaziosmanpaşa'da yaşıyor. Lisans mezunu. Aylık geliri ortalama 6 bin- 6 bin 500. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü milliyetçi ve Kemalist olarak tanımlıyor.

K11: 28 yaşında. Bekar. Sanayi dalgıcı. Üsküdar doğumlu ve Gaziosmanpaşa'da yaşıyor. Lisans mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 3 bin 500- 4 bin lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü cumhuriyetçi olarak tanımlıyor.

K12: 29 yaşında. Evli. Çocuğu yok. Zabıt katibi, memur. Üsküdar doğumlu ve Sancaktepe'de yaşıyor. Yüksek lisans öğrencisi. Aylık geliri ortalama olarak 10 bin lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü milliyetçi olarak tanımlıyor.

K13: 27 yaşında. Bekar. Lojistik işiyle uğraşıyor. Kadıköy, İstanbul doğumlu ve Sultanbeyli'de yaşıyor. Lise mezunu. Aylık geliri 4 bin 200 lira. Etnik kökeni Türk. Herhangi bir politik görüşe sahip değil.

K14: 29 yaşında. Bekar. Reyon görevlisi. Kars doğumlu ve Sultangazi'de yaşıyor. Ortaokul mezunu. Aylık geliri 4 bin 200 lira. Etnik kökeni Kürt. Politik görüşünü milliyetçi olarak tanımlıyor.

K15: 29 yaşında. Bekar. Reyon görevlisi. Bingöl doğumlu ve Çekmeköy'de yaşıyor. Lisans mezun. Aylık geliri ortalama olarak 4 bin 200 lira. Etnik kökeni Zaza. Politik görüşünü muhalif olarak tanımlıyor.

K16: 25 yaşında. Evli. Bir erkek çocuğu var. Ar-ge firmasında Finans Müdürü. Pendik, İstanbul doğumlu ve Esenler'de yaşıyor. Lisans mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 6-7 bin lira. Etnik kökeni Türk. Herhangi bir politik görüşe sahip değil.

K17: 60 yaşında. Dul. Bir erkek çocuğu var. Emekli muhasebeci. Erzincan doğumlu ve Fatih'te yaşıyor. Lisans mezunu. Aylık geliri 6 bin lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü sol olarak tanımlıyor.

K18: 70 yaşında. Evli. İki erkek çocuğu var. Emekli esnaf. Malatya doğumlu ve Beşiktaş'ta yaşıyor. İlkokul mezunu. 7 yaşında okulda Türkçe öğrenmiş. Aylık geliri ortalama olarak 4 bin 500 lira. Etnik kökeni Kürt. Alevi. Politik görüşünü CHP, sol eğilimli olarak tanımlıyor.

K19: 65 yaşında. Evli. İki erkek çocuğu var. Esnaf ve ticaretle uğraşıyor. Sivas doğumlu ve Kadıköy'de yaşıyor. Lise mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 8-10 bin lira. Etnik kökeni Türk. Alevi. Politik görüşünü sosyal demokrat olarak tanımlıyor.

K20: 62 yaşında. Bekar. Bir kız çocuğu var. Emekli akademisyen, ekonomist. Kars doğumlu ve Kadıköy'de yaşıyor. Doktora mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 10 bin lira. Etnik kökeni Azeri Türkü. Politik görüşünü sosyalist-komünist olarak tanımlıyor.

K21: 63 yaşında. Evli. İki erkek çocuğu var. Mübaşir, memur. Kars doğumlu ve Üsküdar'da yaşıyor. Lise mezunu. Aylık geliri 8 bin 300 lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü Kemalist olarak tanımlıyor.

K22: 70 yaşında. Evli. İki kız, bir erkek çocuğu var. Emekli memur. Giresun doğumlu ve Maltepe'de yaşıyor. Lisans mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 8 bin lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü güçlendirilmiş parlamenter sistemden yana Atatürkçü milliyetçi olarak tanımlıyor.

K23: 70 yaşında. Evli. İki erkek çocuğu var. Emekli bankacı. Denizli doğumlu ve Maltepe'de yaşıyor. Lisans mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 8 bin lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşü millet ittifakı, sağ eğilimli.

K24: 63 yaşında. Evli. Çocuğu yok. İlkokul öğretmeni. Artvin doğumlu ve Kadıköy'de yaşıyor. Lisans mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 2 bin 500 lira. Etnik kökeni Laz. Politik görüşünü Marksist-Leninist olarak tanımlıyor.

K25: 70 yaşında. Evli. 4 erkek 1 kız çocuğu var. İnşaat işçisi. Siirt doğumlu ve Sultanbeyli'de yaşıyor. Okuma-yazma bilmiyor. Aylık geliri ortalama olarak 500-1000 lira. Etnik kökeni Kürt. Herhangi bir politik görüşe sahip değil.

K26: 63 yaşında. Evli. Üç kız bir oğlan çocuğu var. Emekli işçi. Amasya doğumlu ve Sultanbeyli'de yaşıyor. İlkokul mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 5-6 bin lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü sağ eğilimli olarak tanımlıyor.

K27: 64 yaşında. Evli. Dört erkek bir kız çocuğu var. Emekli işçi. Amasya doğumlu ve Sultanbeyli'de yaşıyor. İlkokul mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 3 bin lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü sağ olarak tanımlıyor.

K28: 60 yaşında. Evli. Üç kızı var. Esnaf. Mardin doğumlu ve Çekmeköy'de yaşıyor. Ortaokul mezunu. Aylık geliri ortalama olarak 4-5 bin lira. Etnik kökeni Kürt ve Arap. Politik görüşünü milliyetçi muhafazakar olarak tanımlıyor.

K29: 63 yaşında. Evli. İki kız iki erkek çocuğu var. Esnaf emeklisi, işçi. Sivas doğumlu ve Çekmeköy'de yaşıyor. Lise mezunu. Aylık geliri 6 bin lira. Etnik kökeni Türk. Politik görüşünü milliyetçi muhafazakar olarak tanımlıyor.

K30: 62 yaşında. Evli. Bir kız bir erkek çocuğu var. Emekli işçi. Sivas doğumlu ve Çekmeköy'de yaşıyor. İlkokul mezunu. Aylık geliri 3 bin 900 lira. Etnik kökeni Zaza. Alevi. Politik görüşünü sosyalist olarak tanımlıyor.

K31: 67 yaşında. Dul. Bir erkek çocuğu var. Serbest meslekle uğraşıyor. Emekli. Bingöl doğumlu ve Çekmeköy'de yaşıyor. İlkokul 4'e kadar okumuş ama okuma-yazma bilmiyor. Aylık geliri ortalama olarak 3 bin lira. Etnik kökeni Kürt, Alevi. Politik görüşünü Cumhuriyet Halk Partisi olarak tanımlıyor.

K32: 68 yaşında. Evli. İki erkek çocuğu var. Gemi mühendisi. Diyarbakır doğumlu ve Çekmeköy'de yaşıyor. Lisans mezunu. Aylık geliri 12 bin lira. Etnik kökeni Kürt. Politik görüşünü özgürlükçü demokrat olarak tanımlıyor.